T.C.

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ARAPÇA FİİL BAPLARININ KUR'AN TERCÜMELERİNE ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AHMET CEYLAN

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. AVNULLAH ENES ATEŞ

BİLECİK, 2024

10611533

T.C.

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ARAPÇA FİİL BAPLARININ KUR'AN TERCÜMELERİNE ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AHMET CEYLAN

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. AVNULLAH ENES ATEŞ

BİLECİK, 2024

10611533

BEYAN

"Arapça Fiil Baplarının Kur'an Tercümelerine Etkisi" adlı yüksek lisans tezinin hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel araştırma ve etik kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmının Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

<table>
<tr><td colspan="4">Bu çalışmanın,
Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP), TÜBİTAK veya benzeri kuruluşlarca desteklenmesi durumunda; projenin ve destekleyen kurumun adı proje numarası ile birlikte, ETİK KURUL onayı alınması durumunda ise ETİK KURUL tarih karar ve sayı bilgilerinin beyan edilmesi gerekmektedir.</td></tr>
<tr><td>DESTEK ALINMIŞTIR</td><td></td><td>DESTEK ALINMAMIŞTIR</td><td>✓</td></tr>
<tr><td colspan="4">Destek alındı ise;</td></tr>
<tr><td colspan="4">Destekleyen kurum;</td></tr>
<tr><td colspan="2">Desteğin Türü</td><td colspan="2">Proje Numarası</td></tr>
<tr><td colspan="2">1- BAP (Bilimsel Araştırma Projesi)</td><td colspan="2" rowspan="3"></td></tr>
<tr><td colspan="2">2- TÜBİTAK</td></tr>
<tr><td colspan="2">Diğer;……</td></tr>
<tr><td colspan="4">ETİK KURUL onayı var ise;</td></tr>
<tr><td colspan="2">ETİK KURUL karar tarih/sayı:</td><td colspan="2">……/……..</td></tr>
</table>

Öğrenci Adı ve Soyadı

Ahmet CEYLAN

Tarih

…….....

İmza

…….....

ÖN SÖZ

Bu tez çalışmasında, Arapça fiil baplarının Kur'an tercümelerindeki farklı anlam katmanlarına nasıl yansıdığını ve bu durumun Kur'an'ın anlaşılıp tercüme edilmesi üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu yönüyle dilbilim ve İslami çalışmalar alanında mütevazi bir katkı sağlamayı ve tercüme-meal alanında yeni bir bakış açısı sunmayı amaçlamaktadır. Çalışmamızda, Arapça fiil baplarının Kur'an'ın çeşitli tercümelerine olan etkisini ele alınarak bu bağlamda meallerdeki eksikliklere işaret edilmiştir.

Danışmanlığımı üstlenerek çalışma konusunun belirlenmesinde ve çalışmanın hazırlanma sürecinin her aşamasında ilmî birikimini, tecrübelerini ve değerli zamanlarını esirgemeden bana her fırsatta yardımcı olan Muhterem Hocam Doç. Dr. Avnullah Enes ATEŞ'e çok teşekkür ederim. Lisansüstü eğitimim boyunca yardım ve anlayışlarıyla arkamda duran Şube Müdürüm ve iş arkadaşlarıma da teşekkürü borç bilirim. Ayrıca, sabrı, anlayışı ve teşvikleri ile beni destekleyen Kıymetli Eşime şükranlarımı sunarım.

Ahmet CEYLAN

2024

ÖZET

ARAPÇA FİİL BAPLARININ KUR'AN TERCÜMELERİNE ETKİSİ

Kur'an'ı yaşayabilmenin ve dolayısıyla anlayabilmenin ön şartlarından biri, onu doğru bir şekilde anlama yeteneğine sahip olmaktır. Bu yeteneğin geliştirilmesi için dilbilgisi, yani sarf, nahiv, belâğat vb. alet ilimlerinin bilgilerine ihtiyaç duyulur. Bu ilimler Kur'an'ı anlama, yorumlama ve tercüme süreçlerinde önemli bir rol oynarlar. Bu çalışmada, konuya sarf ilmi özelinde bakılmıştır. Sarf ilmi, kelimenin yapısını, durumunu ve kurallarını inceleyen bir disiplindir. Ayrıca, fiillerin nasıl türetildiği, fiil baplarının özellikleri ve kullanım kuralları da sarf ilminin kapsamına girer. Fiiller, bir cümle içinde hayati bir rol oynarlar ve bu nedenle Kur'an âyetlerinin anlamını ortaya çıkarmada kritik bir öneme sahiptirler. Kur'an âyetleri söz konusu olduğunda, fiil baplarının taşıdığı anlam farklılıkları daha da önem kazanmaktadır. Arapçada fiil bapları, farklı anlam özelliklerini içerebilirler. Örneğin, "أَضَلَّ" (edalle) fiili "saptırdı" anlamında veya "sapmış halde/sapıtmış olarak buldu" anlamında kullanılabilir. İlk kullanımıyla ta'diye (geçişlilik) anlamı vurgulanırken, ikinci kullanımıyla vicdân (bir hâl üzere bulma) anlamına ulaşılmaktadır. Bu örneğe göre, Bakara Suresi 26. âyette geçen "يُضِلُّ بِهِ كَثِيراً" ifadesi, iki şekilde tercüme edilebilmektedir: Birincisi, "(Allah) o (misâl) ile bir çok kişiyi saptırır" şeklindeki ta'diye (geçişlilik) anlamıyla ve ikinci olarak da "(Allah) o (misâl) ile bir çok kişiyi sapmış halde bulur" şeklindeki vicdân (bir hâl üzere bulma) anlamıyla. Bu farklı anlam özellikleri, örnekten de anlaşıldığı gibi Kur'an'ın tercüme şeklini oldukça etkilemektedir. Bu yüzden Arapça fiil baplarının taşıdığı bu farklı anlam özellikleri, Kur'an'ın tercüme edilmesi sırasında özel bir dikkat gerektirir. Şu ana kadar, fiil baplarının anlam farklılıklarının Kur'an tercümesine olan etkisi üzerine yapılmış spesifik bir çalışmaya rastlayamadık. Bu boşluğu doldurmak amacıyla bu çalışmada, fiil baplarının taşıdığı farklı anlamlar verilerek, örnek âyetler üzerinden bu farklılıkların Kur'an tercümelerine olan etkisi incelenecektir. Neticede Kur'an'ı tercüme sürecinde Arapçaya vukûfiyetin ne denli önemli olduğu gözler önüne serilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Tercüme, Tercüme Problemleri, Sarf, Fiil Bapları

ABSTRACT

THE EFFECT OF ARABİC VERBS ON TRANSLATİONS OF THE QUR'AN

One of the prerequisites for living and therefore understanding the Qur'an is to have the ability to understand it correctly. In order to develop this ability, grammar, that is, grammar, syntax, rhetoric, etc. Knowledge of tool science is required. These sciences play an important role in the processes of understanding, interpreting and translating the Qur'an. In this study, the subject was examined specifically in the science of sarcasm. Sarf science is a discipline that studies the structure, situation and rules of the word. In addition, how verbs are derived, the characteristics of verb chapters and the rules of use are also within the scope of the science of 'sharf'. Verbs play a vital role in a sentence and hence are of critical importance in revealing the meaning of the Qur'anic verses. When it comes to Qur'anic verses, the differences in meaning of verb chapters become even more important. In Arabic, verb chapters can contain different semantic features. For example, the verb "أَضَلَّ" (edalle) can be used in the sense of "leads astray" or in the sense of "finds/finds astray". With its first use, the meaning of ta'diye (transitability) is emphasized, while with its second use, the meaning of conscience (finding in a state) is reached. According to this example, the expression يُضِلُّ بِهِ كَثِيراً in verse 26 of Surah Al-Baqarah can be translated in two ways: Firstly, with its ta'diye (transitive) meaning as "(Allah) leads many astray with that (example)" and secondly, In the sense of conscience (finding in a state), "(Allah) finds many people astray with that (example)." These different meaning features greatly affect the way the Qur'an is translated, as can be seen from the example. Therefore, these different semantic features carried by Arabic verb chapters require special attention when translating the Qur'an. So far, we have not been able to find a specific study on the effect of semantic differences of verb chapters on the translation of the Qur'an. In order to fill this gap, in this study, the different meanings of verb chapters will be given and the effect of these differences on Qur'an translations will be examined through sample verses. As a result, we will try to reveal how important knowledge of Arabic is in the process of translating the Qur'an.

Key Words: Qur'an, Translation, Translation Problems, Consumables, Verb Forms

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **i**

ÖZET ..... **ii**

ABSTRACT ..... **iii**

İÇİNDEKİLER ..... **iv**

KISALTMALAR ..... **x**

1. GİRİŞ **1**

1.1. Araştırmanın Konusu 1

1.2. Araştırma ile İlgili Yapılan Çalışmalar 1

1.3. Araştırmanın Kapsamı ve Metodu 3

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE **5**

2.1. Sarf İlmi 5

2.2. Fiil 5

2.3. Fiil Bapları ve Taşıdıkları Farklı Anlamlar 6

2.3.1. Eklentisiz Üç Harfli Fiiller: فَعَلَ – يَفْعُلُ Bâbı 7

2.3.2. Eklentisiz Üç Harfli Fiiller: فَعَلَ – يَفْعِلُ Bâbı 7

2.3.3. Eklentisiz Üç Harfli Fiiller: فَعَلَ – يَفعَلُ Bâbı 7

2.3.4. Eklentisiz Üç Harfli Fiiller: فَعِلَ – يَفْعَلُ Bâbı 8

2.3.5. Eklentisiz Üç Harfli Fiiller: فَعُلَ – يَفْعُلُ Bâbı 8

2.3.6. Eklentisiz Üç Harfli Fiiller: فَعِلَ – يَفْعِلُ Bâbı 8

2.3.7. Eklentili Dört Harfli Fiiller: اِفْعَالًا İf'âl Bâbı 9

2.3.7.1. Geçişlilik (Ta'diye) Anlamı 9

2.3.7.2. Bir Mekâna veya Zamana Girme/Ulaşma (Duhûl) Anlamı 10

2.3.7.3. Bir Şeyi veya Bir Kimseyi Bir Sıfat Üzere Bulmak (Vicdân) Anlamı 11
2.3.7.4. Fiildeki Anlamın Mef'ulden Giderilmesi (Selb/İzâle) Anlamı 11
2.3.7.5. Bir Şeyi Haketme (İstihkâk) / Bir Şeyin Zamanının Geldiği (Haynûnet) Anlamı 12
2.3.7.6. Arz Etme/Hazırlama (Ta'rîz) Anlamı 12
2.3.7.7. Fiilden Müştak Olan Şeye Sahip Olma Anlamı 12
2.3.7.8. Bir Yere veya Sayıya Ulaşma (Vusûl İle'l-'Aded ev Mekân) Anlamı 13
2.3.7.9. Bir Halden Başka Hale Geçme (Sayrûret) Anlamı 13
2.3.7.10. Duâ Anlamı 13
2.3.7.11. Bir Şeye İmkân Sağlamak (Temkîn) / Yardım Etme (İ'âne) Anlamı 14
2.3.7.12. Dönüşlülük (Mutâvaat) Anlamı 14
2.3.7.13. İsimlendirme (Tesmiye) Anlamı 14
2.3.7.14. Eklentisiz Üç Harfli Kök (Sülâsî Mücerred) Anlamı 14
2.3.8. Eklentili Dört Harfli Fiiller: تَفْعِيلاً Tef'îl Bâbı 15
2.3.8.1. Çokluk (Teksîr) ve Mübâlağa Anlamı 15
2.3.8.2. Geçişlilik (Ta'diye) Anlamı 15
2.3.8.3. Bir Şeyi Kılmak/Bir Şeye Bir Sıfat Katmak (Ca'l) Anlamı 16
2.3.8.4. Yönelme (Teveccüh) Anlamı 17
2.3.8.5. Benzetme (Teşbîh) Anlamı 17
2.3.8.6. İsimlendirme (Tesmiye) / Nisbet Anlamı 17
2.3.8.7. Fiildeki Anlamın Mef'ulden Giderilmesi (Selb/İzâle) Anlamı 17
2.3.8.8. Kısaltma (İhtisâr) Anlamı 18
2.3.8.9. Duâ / Bedduâ Anlamı 18
2.3.8.10. Bir Halden Başka Hale Geçme (Sayrûret) Anlamı 19
2.3.8.11. Fiilin Türetildiği Şeye Sahip Olma Anlamı 19
2.3.8.12. İf'âl Bâbı Anlamı 19

2.3.8.13. Tefe‘‘ul Bâbı Anlamı 19
2.3.8.14. Eklentisiz Üç Harfli Kök (Sülâsî Mücerred) Anlamı 19
2.3.9. Eklentili Dört Harfli Fiiller: مُفَاعَلَةً Müfâ‘ale Bâbı 20
2.3.9.1. Ortaklık (Müşâreke) Anlamı 20
2.3.9.2. Süreklilik (Mütâba‘at / Müvâlât) Anlamı 21
2.3.9.3. Çokluk (Teksîr) / Tef‘îl Bâbı Anlamı 21
2.3.9.4. Fiilin Türetildiği Şeye Sahip Olma Anlamı 21
2.3.9.5. İf‘âl Bâbı Anlamı 22
2.3.9.6. Eklentisiz Üç Harfli Kök (Sülâsî Mücerred) Anlamı 22
2.3.10. Eklentili Beş Harfli Fiiller: اِنْفِعَالاً İnfi‘âl Bâbı 23
2.3.10.1. Dönüşlülük (Mutâvaat) Anlamı 23
2.3.10.2. Bir Yere Gitme / Girme Anlamı 24
2.3.11. Eklentili Beş Harfli Fiiller: اِفْتِعَالاً İfti‘âl Bâbı 24
2.3.11.1. Dönüşlülük (Mutâvaat) / İnfi‘âl Bâbı Anlamı 24
2.3.11.2. Ortaklık (Müşâreke) / Müfâ‘ale Bâbı Anlamı 25
2.3.11.3. Bir Şeyi Edinme (İttihâz) Anlamı 25
2.3.11.4. Talep / İctihâd (Gayret Etme) Anlamı 25
2.3.11.5. Fiilin İfade Ettiği Şeyin İstenmemesi Anlamı 26
2.3.11.6. Eklentisiz Üç Harfli Kök (Sülâsî Mücerred) Anlamı 26
2.3.12. Eklentili Beş Harfli Fiiller: اِفْعِلَالًا İf‘ilâl Bâbı 27
2.3.12.1. Renklerin ve Bedensel Ayıpların Mübalağası Anlamı 27
2.3.13. Eklentili Beş Harfli Fiiller: تَفَعُّلٌ Tefe‘‘ul Bâbı 27
2.3.13.1 Dönüşlülük (Mutâvaat) Anlamı 27
2.3.13.2. Aşamalılık (Tedrîcilik) Anlamı 28
2.3.13.3. Zorlanma (Tekellüf) Anlamı 28

2.3.13.4. Talep / İstif'âl Bâbı Anlamı 29
2.3.13.5. Bir Şeyi Edinme (İttihâz) Anlamı 29
2.3.13.6. Fiilin Türetildiği Şeye Sahip Olma Anlamı 29
2.3.13.7. Sakınma (Tecennüb) / Terk Anlamı 29
2.3.13.8. İnanma (İ'tikâd) / İstef'ale Bâbı Anlamı 30
2.3.13.9. Aldatma / Yağ Çekme (Hatl) Anlamı 30
2.3.13.10. Telebbüs (İsmi Geçen Şeyi Giyinme) Anlamı 30
2.3.13.11. Bir Halden Başka Hale Geçme (Sayrûret) Anlamı 31
2.3.13.12. Eklentisiz Üç Harfli Kök (Sülâsî Mücerred) Anlamı 31
2.3.14. Eklentili Beş Harfli Fiiller: تَفَاعُلًا Tefâ'ul Bâbı 31
2.3.14.1. Ortaklık (Müşâreke) Anlamı 31
2.3.14.2. Yapmacık Davranma (Tezâhür / Tekellüf) Anlamı 32
2.3.14.3. Dönüşlülük (Mutâvaat) Anlamı 32
2.3.14.4. Eklentisiz Üç Harfli Kök (Sülâsî Mücerred) Anlamı 32
2.3.15. Eklentili Beş Harfli Fiiller: اِسْتِفْعَالًا İstif'âl Bâbı 32
2.3.15.1. Talep Anlamı 32
2.3.15.2. Bir Halden Başka Hale Geçme (Tahavvül) Anlamı 33
2.3.15.3. İnanma (İ'tikâd) / Bir Şeyi Bir Sıfat Üzere Bulma (Vicdân) Anlamı 34
2.3.15.4. Dönüşlülük (Mutâvaat) Anlamı 34
2.3.15.5. Kısaltma (İhtisâr) Anlamı 34
2.3.15.6. Bir Şeyi Kılmak/Bir Şeye Bir Sıfat Katmak (Ca'l) Anlamı 35
2.3.15.7. İf'âl Bâbı Anlamı 35
2.3.15.8. Eklentisiz Üç Harfli Kök (Sülâsî Mücerred) Anlamı 35
2.3.16. Eklentili Altı Harfli Fiiller: اِفْعِيعَالًا İf'î'âl Bâbı 35
2.13.16.1. Mübâlağa ve Pekiştirme (Te'kîd) Anlamı 35

2.3.17. Eklentili Altı Harfli Fiiller: اِفْعِوَّالًا İf'ivvâl Bâbı 36

2.3.17.1. Mübâlağa Anlamı 36

2.3.18. Eklentili Altı Harfli Fiiller: اِفْعِيلَالًا İf'îlâl Bâbı 36

2.3.18.1. Geçişsiz Fiillerin (İf'ilâl Bâbı) Mübâlağası Anlamı 36

2.3.19. Eklentisiz Dört Harfli Fiiller: فِعْلَالًا Fi'lâl Bâbı 37

2.3.20. Eklentili Beş Harfli Fiiller: تَفَعْلُلًا Tefe'lul Bâbı 37

2.3.20.1. Dönüşlülük (Mutâvaat) Anlamı 37

2.3.21. Eklentili Altı Harfli Fiiller: اِفْعِنْلَالًا – İf'inlâl Bâbı 37

2.3.21.1. Dönüşlülük (Mutâvaat) Anlamı 37

2.3.22. Eklentili Altı Harfli Fiiller: اِفْعِلَّالًا İf'illâl Bâbı 38

2.3.22.1. Mübâlağa Anlamı 38

3. FİİL BAPLARININ KUR'AN TERCÜMELERİNE ETKİSİ 39

3.1. İf'âl Bâbı 39

3.1.1. el-Bakara 2/26. Âyet 39

3.1.2. Âli İmrân 3/20. Âyet 42

3.1.3. el-A'râf 7/189. Âyet 43

3.1.4. el-Kehf 18/28. Âyet 45

3.1.5. Tâhâ 20/15. Âyet 46

3.1.6. ez-Zâriyat 51/47. Âyet 48

3.2. Tef'îl Bâbı 50

3.2.1. el-Bakara 2/23. Âyet 50

3.2.2. el-Bakara 2/57. Âyet 52

3.2.3. el-Bakara 2/126. Âyet 53

3.3. Müfâ'ale Bâbı 55

3.3.1. el-Bakara 2/51. Âyet 55

3.3.2. el-A‘râf 7/21. Âyet 56
3.4. İstif‘âl Bâbı 58
3.4.1. el-Bakara 2/49. Âyet 58
3.4.2. el-Bakara 2/282. Âyet 60
3.4.3. Âli İmrân 3/155. Âyet 61
3.4.4. el-Hûd 11/61. Âyet 63
3.4.5. es-Saffât 37/14. Âyet 65
3.5. Tefe‘‘ul Bâbı 66
3.5.1. el-Bakara 158. Âyet 66
3.5.2. Âli İmrân 3/37. Âyet 67
4. SONUÇ 70
KAYNAKÇA 71

KISALTMALAR LİSTESİ

age : Adı geçen eser

a.s. : Aleyhi’s-selâm

b.y. : Basım yeri yok

Hz. : Hazreti

ö. : Ölüm

s.a.v. : Sallallâhü ‘aleyhi ve sellem

ts. : Tarihsiz

y.y. : Yayıncı yok

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu

Çalışmamızda Arapça fiil baplarının sahip olduğu anlam farklılıkları ve bunların Kur'an tercümesine olan etkisi konu edilmiştir. Söz konusu etkiyi irdelemek adına on adet meal seçilmiş olup bu mealler üzerinden değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

1.2. Araştırmanın Önemi

Geçmişte İslâm dünyasında önemli bir yer tutan ilim geleneği, zamanla zayıflamış ve etkisini kaybetmiştir. Bu durum, Kur'an'ın doğru anlaşılması ve yorumlanması konusunda yetkin kişilerin azalmasına neden olmuştur. Dolayısıyla, Kur'an mealinin söz konusu boşluğu dikkate alarak hazırlanması büyük önem arz etmektedir.

İnternetin yaygınlaşması ile birlikte, herkesin Kur'an hakkında fikir yürütebildiği ve bu fikirlerin kolayca yayıldığı bir ortam oluşmuştur. Ancak bu durum bilgi kirliliğine yol açarak yanlış anlamalara ve yorumlara sebep olmaktadır. Bu nedenle, tercüme faaliyetinin titiz bir şekilde yürütülmesi oluşan bilgi kirliliğinin önlenmesinde de kritik bir rol oynayacaktır.

Kur'an, Arapça dilinin zenginliğini en üst düzeyde yansıtan ilâhî bir metindir. Kur'an'ı anlamak, yorumlamak ve tercüme etmek için Arapça diline vâkıf olmak bir zorunluluktur. Çoğu müslümanın Arapça bilmediği ve Kur'an'ı tercüme ve mealler üzerinden anlamaya çalıştığı düşünüldüğünde, hakkı verilmiş bir Kur'an mealinin önemi daha iyi anlaşılacaktır.

Günümüzde, ülkemizdeki Müslümanların çoğu Kur'an ile irtibatlarını tercüme ve mealler üzerinden sağlamaktadır. Ancak, İslâm ilim geleneğinin zayıflaması, internetin yaygınlaşması, bilgi kirliliğinin artması gibi faktörlerle birlikte, Kur'an'ın doğru anlaşılması ve yorumlanması önemli bir mesele haline gelmiştir. Dolayısıyla, fiil baplarının farklı anlam özellikleri taşıması nedeniyle, Kur'an tercüme edilirken muhtemel mânalardan hangisinin tercih edileceği hususu her zamankinden daha fazla önem kazanmaktadır.

1.3. Araştırma ile İlgili Yapılan Çalışmalar

Kur'an tercümeleri üzerine doktora, yüksek lisans ve makale düzeyinde birçok çalışma yapılmıştır.

Doktora düzeyinde yapılan bazı çalışmalar şunlardır:

Ateş, A. E. (2016). *Türkçe Meallerin İstiâre Sanatı Açısından Değerlendirilmesi.* Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Gürbüz, F. (2003). *Tercüme Problemleri ve Mealler.* Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Yüksek lisans düzeyinde yapılan bazı çalışmalar ise şunlardır:

Benli, F. Ç. (2019). *Mustafa Öztürk'ün 'Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri' adlı Kur'ân Mealinin Tahlili*. Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Yiğit, İ. (2012). *Muhammed Esed'in Meâlinde Yorum.* Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Özdamar, Y. (2006). *Hasan Basri Çantay'ın Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim adlı Meali ile Kur'an Yolu Tefsirinde Sosyal Meselelere Yaklaşımlar*. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Makale düzeyinde de yapılmış bazı çalışmalara şunlar örnek verilebilir:

Demir, H. (2011). Hayat Kitabı Kur'an-Gerekçeli Meal-Tefsir Üzerine, *Atatük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 36*(0), 149-176.

Durmuş, Z. (2010). Mustafa Öztürk'ün 'Kur'an-ı Kerim Meali' İsimli Eserinin Analizi, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1*(1), 79-100.

Öztürk, M. (2005). Kur'an Meallerindeki Ciddi Hatalar Üzerine-Yusuf Suresi Örneği, *İslamiyat Dergisi, 4*(8), 109-131.

Keza fiil baplarıyla ilgili bazı çalışmalar da yapılmıştır. Bunlardan yüksek lisans düzeyinde olan çalışmalar şunlardır:

Ülkar, M. (2019). *Arap Dilinde Mezîd Fiiller ve Bakara Sûresi İncelemesi.* İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Kıray, B. (2018). *Arapça'da Mezîd Fiiller ve Kur'ân-ı Kerîm'deki Kullanımları: Son On Beş Cüz.* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

Yetik, Ş. (2014). *Arap Dilinde Kur'ân-ı Kerim Bağlamında İf'âl ve Tef'îl Bapları.* Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum.

Fiil baplarıyla alakalı bazı makaleler şunlardır:

Ergüven, Ş. (2020). Arapçada Dönüşlülük (Mutâva‘at) Anlamı İfade Eden Mezid Fiiller, *İslam Tetkikleri Dergisi, 10*(1), 1-25.

Arvasi, B. (2020). Sarf İlminde İf‘âl Babı ve Taşıdığı Anlamlar, *Genç Mütefekkirler Dergisi, 2*(1), 31-51.

Söz konusu çalışmalar bizim çalışmamıza yakın olsa da Kur’an tercümeleri özelinde konuyu ele alan bir çalışma bulunmamaktadır. YÖK Tez Merkezi ve İSAM veri tabanlarından da araştırıldığı kadarıyla, Arapça fiil baplarının Kur’an tercüme ve meallerine etkisi bağlamında yüksek lisans veya doktora alanında herhangi bir çalışmanın yapılmadığı görülmüştür.

1.4. Araştırmanın Kapsamı ve Metodu

Arapçada otuz beş adet fiil babı bulunmaktadır. Ancak bu bapların tümü anlama etki etmemektedir. Özellikle mülhak baplar zaten bir baba benzetilerek türetildiğinden bunların etkisi türetildikleri babın etkisi olmaktadır. Dolayısıyla on üç adet olan mülhak babı ele almayacağız. Biz mücerred ve mezîd baplardan oluşan, toplamda yirmi iki babın tanıtımını yapıp bu baplardaki anlam farklılığının Kur’an’da anlama ve dolayısıyla tercümeye yaptığı etki dikkate alınarak seçilecek bazı örnek âyetler üzerinden konuyu inşa edeceğiz.

Birinci bölümde, araştırmanın kavramsal çerçevesi çizilecektir. Bu bağlamda sarf kelimesinin sözlük ve terim anlamlarına değinilecektir. Arapçada hangi fiil baplarının bulunduğu ve hangi baplarda ne gibi anlam farklılıklarının bulunduğuna dair bilgiler, bu konuları ele alan bazı kitaplardan faydalanılarak verilecektir.

İkinci bölümde ise Türkiye'den seçmiş olduğumuz tercümeler çerçevesinde, fiil baplarının anlam değişikliğinin örnek âyetler üzerinden anlama ne derece etki ettiğini ortaya koymaya çalışacağız. Türkiye’de yazılmış mealler içerisinden değerlendirmeye alınacak tercümeler seçilirken; ilk mealler olması hasebiyle Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hasan Basri Çantay ve Ömer Nasuhi Bilmen mealleri tercih edilecektir. Ayrıca günümüz meallerinden; kollektif bir çalışmanın ürünü ve yaygın olması bakımından, Diyanet Kur’an Yolu meali ve güncelde en çok tedavülde olan, düşünce ve eleştirileri ile tefsir alanında öne çıkan kimselerin (Süleyman Ateş, Mustafa İslamoğlu, Murat Sülün, Mustafa Öztürk, Mehmet Okuyan, Murat Padak) mealleri incelenecektir.

Öncelikle ilgili örnek âyeti verdikten sonra tefsir ve belagat eserlerinden ilgili âyette geçen fiille ilgili yorumları vereceğiz. Kaynaklarda ilgili fiilin farklı anlamlarının nasıl değerlendirildiğini aktaracağız. Ardından seçili meallerin çevirileri yazılacak. Sonra da

meallerin çevirilerinde hangi anlamı esas aldıkları, hangi çevirinin daha uygun olduğu tetkik edilecek, yer yer de çeviri önerileri sunulacaktır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Sarf İlmi

Sözlük anlamına göre sarf kelimesi, bir şeyin bir durumdan başka bir duruma geçmesi veya o şeyin kendisi dışındaki başka bir şeye dönüşmesi anlamını taşımaktadır.[1]

"Sarf" (صَرْفٌ) kelimesi terim olarak ise iki farklı şekilde kullanılmaktadır. İlk kullanım şekli, "Amelî Sarf" olarak adlandırılmaktadır. Bu, bir kelimeyi (masdar veya mâzî) belirli bir amaç için farklı fiil ve isim kalıplarına dönüştürmek için yapılan bir işlemdir. Bu işleme (تَصْرِيفٌ) tasrîf de denilmektedir. Tasrîf işlemi kelimenin lafız veya anlam yönünden değiştirilmesini içerir. İkinci kullanım şekli ise "Nazarî Sarf" olarak adlandırılan ve "i'rab ve binâ dışında kelime durumlarının kurallarını inceleyen ilim" olarak tanımlanmaktadır.[2] Bu kullanım şekli de kelimenin yapısını ve kullanım çeşitlerini göstererek kelime durumlarının kurallarını ve yapılarını incelemektedir.

Dil bilgisinin tamamlayıcı bir unsuru olan sarf ilmi, kelime köklerinin türevlerini oluşturmak için temel bir öneme sahiptir. Bu iki kullanım biçimi kendi arasında farklılık gösterse de kelimenin yapısal ve anlamsal özelliklerini anlama ve bunları kullanma açısından birbirleriyle ilintilidir.

Tasrîf (تَصْرِيفٌ), kelimenin farklı fiil ve isim kalıplarına sokularak gerçekleştirilen bir dönüşüm sürecini ifade etmektedir. Çalışmamız, özellikle fiil kalıplarındaki anlam farklılıkları temeli üzerinde yükseleceği için sarf ilminin "tasrif" yönü bizi daha çok ilgilendirmektedir. Bu nedenle sarf ilminin bilhassa (تَصْرِيفٌ) tasrîf yönü üzerinde durulacaktır.

2.2. Fiil

Tüm dillerde olduğu gibi Arapçada da fiil dilin en önemli öğelerindendir. Fiil, bir eylemin veya hareketin ifade edildiği sözcüklerdir. Sözlükte, "işlemek, yapmak" anlamına gelen fi'l (فِعْلٌ) kökünden türemiş bir isim olup "iş, davranış, eylem" demektir. Terim olarak "bir şeyin bir başka şey üzerinde etkili olması, müessirden meydana gelen etki, bir şeyin taşıdığı oluş vasfı, bir müessirin etkisiyle bir varlık üzerinde görünen şey" şeklinde tanımlanabilir.[3] Râgıb el-İsfahânî'ye (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) göre fiil, etki eden

[1] Ebû'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed er-Râğıb el-Isfehânî, *el-Müfredât fî ġarîbi'l-Ḳur'ân*, thk. Safvân Adnân ed-Dâvûdî (Dımaşk; Beyrut: Dâru'l-Kalem; ed-Dâru'ş-Şâmiyye, 1412/1991), 482.
[2] H. Kılıç (2009). "Sarf", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* c. 36, s. 136.
[3] M. S. Yazıcıoğlu (1996). "Fiil", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* c. 13, s. 59.

tarafından gelen bir etkidir. Bu, ciddiyetle ya da ciddiyetsiz, bilgiyle veya bilgisizlikle, kasıtlı veya kasıtsız, insanlar, hayvanlar ve cansız nesneler tarafından yapılması fark etmeksizin her şeyi içerir.[4]

Arap dilinde üç farklı fiil kipi bulunmaktadır. Bu kipler şunlardır:

1- Mâzî, 2- Muzârî, 3- Emir.

Emir kipi, bir fiilin işlenmesini talep etmek anlamına gelir.[5] Mâzî fiiller geçmiş zamana, Muzârî fiiller ise şimdiki, gelecek veya geniş zamana delalet etmektedir.[6] Nehiy, muzârî kipinden türetildiği için kaynaklarda müstakil bir kip olarak zikredilmemektedir.

2.3. Fiil Bapları ve Taşıdıkları Farklı Anlamlar

Arapçada fiiller, üç veya dört harfli köklerden türetilir. Fiilin anlamı ve çekimlenmesi bu kök harflere bağlıdır. Üç aslî harften oluşan fiillere "eklentisiz üç harfli fiiller" (sülâsî mücerred), dört aslî harften oluşan fiillere ise "eklentisiz dört harfli fiiller" (rubâî mücerred) denilmektedir. Bu kök harflere fazladan harf ilavesiyle ortaya çıkan fiillere de genel olarak "eklentili fiiller" (mezîd fiiller) adı verilmektedir.

Arapçada toplam 35 adet fiil babı bulunmaktadır. Bunlardan 22 bap[7] eklentisiz ve eklentili fiillere, 13 bap[8] da mülhak fiillere aittir. Bunların dağılımı şöyledir:

- Eklentisiz Üç Harfli Fiiller: 6
- Eklentili Üç Harfli Fiiller: 12
- Eklentisiz Dört Harfli Fiiller: 1
- Eklentili Dört Harfli Fiiller: 3
- *دَحْرَجَ 'ye Mülhaklar/İlgili: 6*
- *تَدَحْرَجَ 'ye Mülhaklar/İlgili: 5*
- *اِحْرَنْجَمَ 'ye Mülhaklar/İlgili: 2*

Fiillerin farklı fiil kalıplarına/baplarına girmesiyle yeni manalar söz konusu olmaktadır. Her babın kendine has muhtelif anlamları olabilmektedir. Arapçada fiilin sahip

[4] Ebû'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed er-Râğıb el-Isfehânî, *el-Müfredât fî ġarîbi'l-Ḳurʾân*, thk. Safvân Adnân ed-Dâvûdî (Dımaşk; Beyrut: Dâru'l-Kalem; ed-Dâru'ş-Şâmiyye, 1412/1991), s. 640.
[5] Ebû'l-Bekâʾ Yaʿîş b. Alî el-Halebî İbn Yaʿîş, *Şerḥu'l-Mufaṣṣal li'z-Zemaḫşerî*, thk. İmîl Bedîʿ Yaʿkûb (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1422/2001), 4/289.
[6] Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî en-Nahvî İbnu's-Serrâc, *el-Uṣûl fi'n-naḥv*, thk. Abdulhuseyn el-Fetlî (Beyrut: Muʾessesetu'r-Risâle, ts.), 1/38-39.
[7] İbn Yaʿîş, age, s. 4/425-446.
[8] Takiyyuddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdiddâʾim et-Teymî Nâzıru'l-Ceyş, *Temhîdu'l-ḳavâʿid bi şerḥi Teshîli'l-Fevâʾid*, thk. Alî Muhammed Fahir vd. (Kahire: Dâru's-Selâm li't-Tibâ'ati ven-Neşri ve't-Tevzî'i ve't-Tercümeti, 1428/2007), 8/3772-3773.

olduğu anlamlar ve fiil çekimi tamamen ait olduğu bapla bağlantılıdır. Her bir bap, kendi kök yapısına bağlı olarak çeşitli fiillerin türetilmesine olanak tanır. İşte bu sebepledir ki, fiil baplarının iyi anlaşılması doğru anlama ulaşabilmek bakımından çok önemlidir.

Arapçanın zenginliğini ve esnekliğini gösteren fiil bapları bu dil açısından büyük bir öneme sahiptir. Aşağıda fiil baplarının taşıdığı anlam farklılıkları gösterilmeye çalışılacaktır. Fiillerin belirli kalıplardan veya baplardan gelmesinin kriteri tamamen semâî, yani işitmeye dayalıdır. Yoksa hangi fiilin hangi baptan geleceğini tayin eden standart bir kural yoktur. Bunlar sadece Arapların geçmişten bu yana dildeki kullanımlarından öğrenilebilmektedir. Bu yüzden bu baplara istediğimiz anlamı atamamız mümkün olmamaktadır. Bize düşen, semâî (işitmeye bağlı) olan bu kullanımlardan hareketle ilgili bapların hangi manalarda kullanılageldiğini belirlemektir. Bu husus, cümlelere anlam verme açısından unutulmaması gereken çok önemli bir noktadır.

2.3.1. Eklentisiz Üç Harfli Fiiller: فَعَلَ – يَفْعُلُ Bâbı

Bu bap, geçişli fiil (ta‘diye) ve geçişsiz fiil (lâzım) olarak kullanılmaktadır.[9] Kullanıldığı fiile geçişlilik veya geçişsizlik anlamı katmaktadır. Geçişli fiil (ta‘diye) olarak kullanımı daha yaygındır.

نَصَرَ زَيْدٌ عَمْراً – Zeyd Amr’a yardım etti. (Geçişli / Ta‘diye)

خَرَجَ زَيْدٌ – Zeyd çıktı. (Geçişsiz / Lâzım)

2.3.2. Eklentisiz Üç Harfli Fiiller: فَعَلَ – يَفْعِلُ Bâbı

Geçişli fiil (ta‘diye) ve geçişsiz fiil (lâzım) olarak kullanılmaktadır.[10] Dolayısıyla fiile geçişlilik veya geçişsizlik anlamı katmaktadır. Daha çok geçişli fiil (ta‘diye) olarak kullanılmaktadır.

ضَرَبَ زَيْدٌ عَمْراً – Zeyd Amr’ı dövdü. (Geçişli / Ta‘diye)

جَلَسَ زَيْدٌ – Zeyd oturdu. (Geçişsiz / Lâzım)

2.3.3. Eklentisiz Üç Harfli Fiiller: فَعَلَ – يَفعَلُ Bâbı

Geçişli fiil (ta‘diye) ve geçişsiz fiil (lâzım) olarak kullanılmaktadır.[11] Fiile geçişlilik veya geçişsizlik anlamı katmaktadır. Geçişli fiil (ta‘diye) olarak kullanılması daha yaygındır.

[9] Ebû’l-Hasen Alî b. Muʾmin el-İşbîlî İbn Usfûr, *el-Mumetti‘u’l-kebîr fi’t-taṣrîf* (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1417/1996), 124.
[10] age, s. 124.

Ayrıca bir fiilin bu baptan olabilmesi için fiilin orta (عَيْنُ الْفِعْلِ / ‘aynu'l-fi‘l) veya son (لَامُ الْفِعْلِ / lâmü'l-fi‘l) harfinin boğaz harflerinden (أ هـ ع غ ح خ) olması gerekmektedir.[12]

فَتَحَ زَيْدٌ الْبَابَ – Zeyd kapıyı açtı. (Geçişli / Ta‘diye)

ذَهَبَ زَيْدٌ – Zeyd gitti. (Geçişsiz / Lâzım)

2.3.4. Eklentisiz Üç Harfli Fiiller: فَعِلَ – يَفْعَلُ Bâbı

Geçişli fiil (ta‘diye) ve geçişsiz fiil (lâzım) olarak kullanılmaktadır.[13] Genellikle geçişli fiil (ta‘diye) olarak kullanılır. Hastalık, hüzün, mutluluk ve renklerle ilgili fiilleri ifade etmek için kullanılmaktadır.[14]

عَلِمَ زَيْدٌ الْمَسْأَلَةَ – Zeyd meseleyi öğrendi. (Geçişli / Ta‘diye)

وَجِلَ زَيْدٌ – Zeyd korktu. (Geçişsiz / Lâzım)

2.3.5. Eklentisiz Üç Harfli Fiiller: فَعُلَ – يَفْعُلُ Bâbı

Bu bap sadece geçişsiz fiiller (lâzım) için kullanılmaktadır.[15] Geçişli fiil (ta‘diye) olarak kullanılmamaktadır. İnsandan gitmeyen (güzellik, çirkinlik, cömertlik gibi) kalıcı sıfatları ifade etmede kullanılmaktadır.[16]

حَسُنَ زَيْدٌ – Zeyd güzel oldu.

2.3.6. Eklentisiz Üç Harfli Fiiller: فَعِلَ – يَفْعِلُ Bâbı

Geçişli fiil (ta‘diye) ve geçişsiz fiil (lâzım) olarak kullanılmaktadır.[17] Fakat geçişli fiil (ta‘diye) olarak kullanımı daha yaygındır.

حَسِبَ زَيْدٌ عَمْراً فاَضِلاً – Zeyd Amr’ı faziletli sandı. (Geçişli / Ta‘diye)

وَرِثَ زَيْدٌ – Zeyd varis oldu. (Geçişsiz / Lâzım)

---

[11] Ebû’l-Hasen Alî b. Muʾmin el-İşbîlî İbn Usfûr, *el-Mumettiʿu’l-kebîr fi’t-taṣrîf* (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1417/1996), s. 124.
[12] Abdülhak b. Abdülhannân el-Câvî, *Tedrîcü’l-edâni ’alâ şerhi’t-Teftezânî* (Batman: Mütercim Yayınları, 2018), 45.
[13] İbn Usfûr, age, s. 124.
[14] Ebû’l-Bekâʾ Yaʿîş b. Alî el-Halebî İbn Yaʿîş, *Şerḥu’l-Mufaṣṣal li’z-Zemaḫşerî*, thk. İmîl Bedîʿ Yaʿkûb (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1422/2001), 4/435.
[15] İbn Usfûr, age, s. 124.
[16] el-Câvî, age, s. 54-55.
[17] İbn Usfûr, age, s. 124.

Eklentisiz üç harfli fiillerdeki bap değişikliği de anlam değişikliğine sebep olabilmektedir. Aynı harflerden oluşan olan iki ayrı kelime, bap farkından kaynaklı farklı anlamlara gelebilir. Mesela *ravâ* (رَوَى) ile *raviye* (رَوِيَ) fiileri buna örnek olarak verilebilir. *Ravâ* (رَوَى) fiili; su vermek, bir haberi nakletmek[18] gibi anlamlara gelirken, *raviye* (رَوِيَ) fiili ise su veya bir meşrubat içip doymak, suya kanmak[19] anlamlarına gelmektedir. Aynı şekilde *şerabe* (شَرَبَ) ile *şeribe* (شَرِبَ) kelimeleri de buna örnek gösterilebilir. *Şerabe* (شَرَبَ) fiili anlamak[20] mânasına gelirken, *şeribe* (شَرِبَ) fiili içmek[21] mânasına gelmektedir.

2.3.7. Eklentili Dört Harfli Fiiller: اِفْعَالًا İf'âl Bâbı

İf'âl babı, eklentisiz üç harfli fiilin başına fethalı bir hemzenin ilave edilmesiyle oluşan bir eklentili fiil kalıbıdır. Bu babın en çok kullanılan anlamı, fiile geçişlilik (ta'diye) mânasını katmasıdır.[22] Ayrıca mevcut haliyle geçişli bulunan bir fiilin taşımış olduğu geçişlilik (ta'diye) anlamının bir derece daha arttırılması amacıyla da kullanılmaktadır. İf'âl babının bunun haricinde fiile farklı anlamlar yükleyen pek çok farklı anlam yelpazesine sahiptir. Aşağıda söz konusu bu anlamları sunmaya çalışacağız.

2.3.7.1. Geçişlilik (Ta'diye) Anlamı

Arapçanın genel bir kural olarak, kelimenin başına fazladan eklenen hemze (أ), geçişsiz (lâzım) fiili geçişli (müte'addî) hale dönüştürmektedir.[23]

Geçişsiz fiilin geçişli fiile dönüşmesine aşağıdaki âyet örnek gösterilebilir:

وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ – "Onlar derler ki: Bizden hüznü gideren Allah'a hamdolsun"[24] Burada esasında geçişsiz olan ذَهَبَ fiili, başına hemze alarak geçişli olan أَذْهَبَ fiiline dönüşmüştür.

---

[18] Ebû Abdurrahmân el-Ferâhîdî el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-ʿayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî - İbrâhîm es-Sâmerrâʾî (Beyrut: Mektebetu'l-Hilâl, 1408/1988), 8/312-313.
[19] age, s. 4/52.
[20] Ebû Ömer Muhammed b. Abdulvâhid el-Bâverdî Ğulâmu Saʿleb, *el-ʿAşerât fî ğarîbi'l-luğa*, thk. Yahyâ Abdurraʾûf Cebr (Ammân: el-Matba'atü'l-Vataniyye, ts.), 135.
[21] Halîl b. Ahmed, age, s. 4/52.
[22] Muhammed b. el-Hasan er-Razî Necmu'd-Dîn el-Esterâbâzî, *Şerḥu Şâfiyyeti İbni'l-Ḥâcib*, thk. Heyet (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1395/1975), 1/86.
[23] Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed el-Eşmûnî, *Şerḥu'l-Eşmûnî li'Elfiyyeti İbn Mâlik* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419/1998), 1/448.
[24] *Kur'an-ı Kerim.* Fâtır 35/34.

Unutarak oruç yiyen kimsenin orucunun bozulmadığına ve orucuna devam etmesine dair Hadis-i Şerif'te de benzer bir kullanım vardır: فَإِنَّمَا أَطْعَمَهُ اللهُ وَسَقَاهُ – "… Allah ona yedirmiştir."[25]

Geçişli olup tek nesne (mef'ul) alan bir fiil if'âl babına girdikten sonra iki mef'ul alabilmektedir.[26] Şu âyet buna örnek olmaktadır: لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي – "Size Rabbimin mesajını tebliğ ettim."[27] Buradaki iki mef'ul, كُمْ zamiri ve رِسَالَاتِ kelimesidir.

Yine geçişli olup iki nesne (mef'ul) alan bir fiil if'âl babına girmekle üç mef'ul alacak duruma dönüşebilmektedir.[28] إِذْ يُرِيكَهُمُ اللّهُ فِي مَنَامِكَ قَلِيلاً – "Hani rabbin sana onları rüyanda az göstermişti"[29] Âyette كَ ve هُمْ zamirlerine ilaveten قَلِيلًا kelimesi üçüncü mef'ul olmuştur.

Örneğin, عَلِمْتُ زَيْدًا كَرِيمًا "Zeyd'i cömert biri olarak bildim" cümlesinde iki mef'ul bulunmaktadır. Bu cümle أَعْلَمْتُ عَمْرًا زَيْدًا كَرِيمًا "Amr'a Zeyd'in cömert olduğunu bildirdim." cümlesine dönüşerek üç mef'ul almıştır.[30]

2.3.7.2. Bir Mekâna veya Zamana Girme/Ulaşma (Duhûl) Anlamı

İf'âl babının fiile kattığı mânalardan birisi de bir mekana veya bir zaman dilimine girme anlamıdır.[31] Bahse konu fiil, ilgili zaman veya mekanı belirten isimden türetilir.

فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ – "Akşama ve sabaha girdiğinizde Allah'ı tesbih edin."[32] Âyette geçen أَمْسَى ve أَصْبَحَ fiilleri vakte girme (duhûl) anlamı ifade etmektedir.[33]

Dünyanın değersiz ve fâni olduğunu anlatan Hadis-i Şerif'te şöyle buyurulmaktadır:

---

[25] Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâʿîl b. İbrâhîm el-Buhârî, *Ṣaḥîḥu'l-Buḫârî*, thk. Heyet (Bulâk: el-Matbaatü'l-Kübrâ'l-Emîriyye, ts.), 3/31 (No. 1933).
[26] Abdülkâdir b. Ömer el-Bağdâdî, *Şerḥu ebyâti Muġni'l-lebîb*, thk. Abdülazîz Rebâh - Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk (Beyrût: Daru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1414/1993), 1/112.
[27] *Kur'an-ı Kerim.* A'râf 7/178.
[28] Ebû Muhammed Abdullâh b. Ahmed İbnu'l-Haşşâb, *el-Murtecel fî şerḥi'l-cümel*, thk. Alî Haydar (Dımaşk: y.y., 1392/1972), 122.
[29] *Kur'an-ı Kerim.* Enfâl 8/43.
[30] A. er-Râcihî (1998). *et-Tetbîku's-sarfî*. s. 30. [Erişim: 12.07.2023, https://books.rafed.net/view.php?type=c_fbook&b_id=1968&]
[31] Muhammed b. el-Hasan er-Razî Necmu'd-Dîn el-Esterâbâzî, *Şerḥu Şâfiyyeti İbni'l-Ḥâcib*, thk. Heyet (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1395/1975), 1/251.
[32] *Kur'an-ı Kerim,* Rûm 30/17.
[33] Muhammed b. Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Begavî, *Meʿâlimü't-tenzîl fî tefsîri'l-Ḳurʾân - Tefsîru'l-Beğavî*, thk. Heyet (Riyâd: Dâru Taybe, 1417/1997), 6/264.

«إِذَا أَمْسَيْتَ فَلَا تَنْتَظِرِ الصَّبَاحَ، وَإِذَا أَصْبَحْتَ فَلَا تَنْتَظِرِ الْمَسَاءَ» "Akşama erdiğinde sabahı bekleme, sabaha erdiğinde de akşamı bekleme."[34] Burada أَمْسَي fiili akşam vaktine girme, أَصْبَحَ fiili ise sabah vaktine girme anlamına gelmektedir.[35]

Mekâna girme/ulaşma anlamında: أَنْجَدَ – Necd'e girdi. أَجْبَلَ – Dağa ulaştı.[36]

Zamana girme anlamında: أَمْسَى – Akşama erişti. أَضْحَى – Kuşluk vaktine girdi.[37]

2.3.7.3. Bir Şeyi veya Bir Kimseyi Bir Sıfat Üzere Bulmak (Vicdân) Anlamı

İf'âl babının taşıdığı bir diğer anlam da, bir şeyi bir sıfat üzere bulmaktır.[38] Buna musâdefe de denilmektedir.[39]

أَحْمَدْتُهُ – Onu övgüye layık buldum.[40] أَذْمَمْتُهُ – Onu yerilmiş buldum.[41]

2.3.7.4. Fiildeki Anlamın Mef'ulden Giderilmesi (Selb/İzâle) Anlamı

Bu anlam ile fiile giderme/izale etme mânası kazandırılır.[42] Bu anlam aracılığıyla fiilin nesne üzerinde oluşturduğu etkinin sonlandığı ifade edilir.

Kendisine 60 yıl ömür bahşedilen kimsenin bir özrü kalmayacağına dair Hadis-i Şerif'te böyle bir kullanım bulunmaktadır: «أَعْذَرَ اللَّهُ إِلى امْرِئٍ أَخَّرَ أَجَلَهُ، حتَّى بَلَّغَهُ سِتِّينَ سَنَة»[43] Yani Allah böyle bir kimsenin özrünü gidermiş, izale etmiştir.[44]

أَشْكَيْتُ زَيْدًا – Zeyd'in şikâyetini giderdim. أَعْجَمْتُ الْكِتَابَ – Kitabın anlaşılmazlığını giderdim.[45]

---

[34] Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâʿîl b. İbrâhîm el-Buhârî, *Ṣaḥîḥu'l-Buḫârî*, thk. Heyet (Bulâk: el-Matbaatü'l-Kübrâ'l-Emîriyye, ts.), 8/89 (No. 6416).
[35] Ebû'l-Bekâʾ Yaʿîş b. Alî el-Halebî İbn Yaʿîş, *Şerḥu'l-Mufaṣṣal li'z-Zemaḫşerî*, thk. İmîl Bedîʿ Yaʿkûb (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1422/2001), 4/353.
[36] Muhammed b. el-Hasan er-Razî Necmu'd-Dîn el-Esterâbâzî, *Şerḥu Şâfiyyeti İbni'l-Ḥâcib*, thk. Heyet (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1395/1975), s. 1/90.
[37] Ebû Saʿîd el-Hasan b. Abdullâh b. el-Merzubân Ebû Saʿîd es-Sîrâfî, *Şerḥu Kitâbi Sîbeveyh*, thk. Ahmed Hasen Mehdelî - Alî Seyyid Alî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1429/2008), 1/297.
[38] Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî Sîbeveyh, *el-Kitâb*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1408/1988), 4/60.
[39] Abdullâh b. Abdurrahman el Akîlî el-Hemedânî el-Mısrî İbn Akîl, *Şerḥu İbn 'Akîl ʿalâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, thk. Muhammed Muhyi'd-din Abdu'l-Hamîd (Kahire: Dâru't-Turâs, 1400/1980), 4/263.
[40] Sîbeveyh, age, s. 4/60.
[41] Ebû's-Saʿâdât el-Mubârek b. Muhammed el-Cezerî İbnu'l-Esîr, *el-Bedîʿ fî ʿilmi'l-ʿarabiyye*, thk. Fethî Ahmed Aliyyuddîn (Mekke: Câmi'atu Ummu'l-Kurâ, 1420/1999), 2/410.
[42] Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdirrahman b. Muhammed Abdülkâhir el-Cürcânî, *el-Miftâḥ fi'ş-sarf*, thk. Alî Tevfîk el-Hamed (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1407/1987), 49.
[43] Buhârî, age, 8/89 (No. 6419).
[44] Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed Bedreddîn el-Aynî, *ʿUmdetu'l-Ḳârî şerḥu Ṣaḥîḥi'l-Buḫârî* (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâssi'l-Arabî, ts.), 23/36.

2.3.7.5. Bir Şeyi Haketme (İstihkâk) / Bir Şeyin Zamanının Geldiği (Haynûnet) Anlamı

Bu anlam ile fiile bir şeyin hak edildiği[46] veya bir şeyin zamanının geldiği[47] mânası katılmaktadır.

أَقْطَعَ النَّخْلُ – Hurma ağacı kesilmeyi hak etti/kesilme vakti geldi.

أَحْصَدَ الزَّرْعُ – Ekinler olgunlaştı/toplanma vakti geldi.[48]

2.3.7.6. Arz Etme/Hazırlama (Ta'rîz) Anlamı

İf'âl babının taşıdığı anlamlardan bir diğeri olan ta'rîz, fiile arz etme ve sunma gibi anlamlar katmaktadır.[49] Âyette فَأَنزَلْنَا مِنَ السَّمَاء مَاءً فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ - "Gökten su indirdik ve o su ile sizi suladık."[50] buyurulmuştur. Buradaki أَسْقَي fiili bu babın ta'rîz mânasını taşımaktadır.[51]

Burada anlatılan ta'rîz ile kinayedeki ta'rîzin isim benzerliğinden dolayı karıştırılmaması gerekir. "Kızım sana söylüyorum; gelinim, sen anla" türü kullanımlar kinayenin ta'rîz kısmına girer.

Belağat ilmi ıstılahındaki ta'rîz "Bir şeye, hakiki veya mecaz anlamı üzerinden değil de mânası üzerinden delalet eden lafızdır."[52] şeklinde tarif edilmiştir. Bu başlıkta söz konusu ettiğimiz ta'rîz ise bundan farklı olarak sunmak, arz etmek anlamına gelmektedir.

أَقْبَرْتُهُ – O'na kabir hazırladım. أَسْقَيْتُهُ – Ona içecek sundum.[53]

2.3.7.7. Fiilden Müştak Olan Şeye Sahip Olma Anlamı

Bu anlam ile failin, isim olarak fiilden türemiş bir nesneye sahip olduğu anlamı kazandırılmaktadır.[54]

---

[45] Ebû's-Saʿâdât el-Mubârek b. Muhammed el-Cezerî İbnu'l-Esîr, *el-Bedîʿ fî ʿilmi'l-ʿarabiyye*, thk. Fethî Ahmed Aliyyuddîn (Mekke: Câmi'atu Ummu'l-Kurâ, 1420/1999), 2/410.
[46] Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî Sîbeveyh, *el-Kitâb*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1408/1988), 4/60.
[47] Abdullâh b. Abdurrahman el Akîlî el-Hemedânî el-Mısrî İbn Akîl, *Şerḥu İbn 'Akîl ʿalâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, thk. Muhammed Muhyi'd-din Abdu'l-Hamîd (Kahire: Dâru't-Turâs, 1400/1980), 4/263.
[48] Sîbeveyh, age, s. 4/60.
[49] age, s. 4/59.
[50] *Kur'an-ı Kerim,* Hicr 15/22.
[51] Muhammed b. Uzeyr el-Uzeyrî Ebû Bekr es-Sicistânî, *Ğarîbu'l-Ḳurʾân el-musemma bi nuzheti'l-ḳulûb*, thk. Muhammed Edîb Abdulvâhid (Suriye: Dâru Kuteybe, 1416/1995), 66.
[52] Ebû İdrîs Yahyâ b. Hamza b. Alî b. İbrâhîm ʻel-Zeydî el-Huseynî el-Alevî et-Tâlibî el-Mulekkab bi'l-Mueyyid billah el-Mueyyid el-Alevî, *eṭ-Ṭirâz li'esrâri'l-belâğati veʿulûmi ḥaḳâiḳi'l-iʿcâz* (Beyrût: el-Mektebetu'l-ʿAnsariyye, 1423/2002), 1/193.
[53] Sîbeveyh, age, s. 4/59.

أَشْجَرَ الْمَكَانُ – Mekan ağaçlandı.[55] أَقْطَفَ – Ağır hareket eden bir at edindi.[56]

2.3.7.8. Bir Yere veya Sayıya Ulaşma (Vusûl İle'l-'Aded ev Mekân) Anlamı

İf'âl babının taşıdığı bu anlam ile bir şeyin belli bir mekana veya sayıya ulaştığı anlamı da ifade edilebilmektedir.[57]

أَعْشَرَ – (Sayı) Ona ulaştı.[58] أَتْسَعَتِ الْبَنَاتُ – Kızlar dokuza ulaştı.[59]

2.3.7.9. Bir Halden Başka Hale Geçme (Sayrûret) Anlamı

İf'âl babı fiile sayrûret anlamı kazandırmak için de kullanılmaktadır.[60] Sayrûret anlamı ile bir şeyin başka bir hale geçmesi veya başka bir şey olması ifade edilir.

Kur'an-ı Kerim'de cennet içeceklerinin anlatıldığı bir âyette لَا فِيهَا غَوْلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنْزَفُونَ "O içecek ne onlara dokunur ne de ondan dolayı sarhoş olurlar."[61] buyurulmaktadır. Âyet sonunda gelen أَنْزَفَ fiili içeceğe kanmış hale gelmek, sarhoş olmak şeklinde sayrûret anlamı taşımaktadır.[62]

أَجْرَبَ الْإِبِلُ – Deve uyuz hastalığına yakalandı.[63]

2.3.7.10. Duâ Anlamı

Genellikle duâ anlamı için tef'îl babı kullanılsa da if'âl babı da bazen bu anlamı ifade için kullanılabilmektedir.[64]

أَسْقَيْتُهُ – Ona su/yağmur için dua ettim.[65]

---

[54] Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî Sîbeveyh, *el-Kitâb*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1408/1988), 4/59.
[55] Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh b. Mâlik et-Tâʾî el-Cîyânî Cemâl ed-Dîn İbn Mâlik, *Şerhu Teshîli'l-Fevâʾid*, thk. Abdurrahmân es-Seyyid - Muhammed Bedevî el-Mahtûn (b.y. Dâru'l-Hicr li't-Tabaati ve'n-Neşri ve't-Tevzi'i ve'l-İ'lân, 1410/1990), 3/59.
[56] Ebû Alî el-Hasen b. Ahmed b. Abdulğaffâr Ebû Alî el-Fârisî, *et-Tâʿliḳatu ʿalâ Kitâbi Sîbeveyh*, thk. Avd b. Hamd el-Kûzî (b.y. y.y., 1410/1990), 4/134.
[57] Muhammed b. el-Hasan er-Razî Necmu'd-Dîn el-Esterâbâzî, *Şerḥu Şâfiyyeti İbni'l-Ḥâcib*, thk. Heyet (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1395/1975), 1/90.
[58] age, s. 1/90.
[59] A. er-Râcihî (1998). *et-Tetbîku's-sarfî*. s. 31. [Erişim: 13.07.2023, https://books.rafed.net/view.php?type=c_fbook&b_id=1968&]
[60] Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdirrahman b. Muhammed Abdülkâhir el-Cürcânî, *el-Miftâḥ fi'ş-sarf*, thk. Alî Tevfîk el-Hamed (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1407/1987), 49.
[61] *Kur'an-ı Kerim,* Saffât 37/47.
[62] Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed b. Alî en-Nîsâbûrî el-Vâhidî, *et-Tefsîru'l-basît*, thk. Heyet (Riyâd: İmâdetu'l-Bahsi'l-İlmiyyi, 1430/2009), 19/48.
[63] Ebû'l-Bekâʾ Yaʿîş b. Alî el-Halebî İbn Yaʿîş, *Şerḥu'l-Mufaṣṣal li'z-Zemaḫşerî,* thk. İmîl Bedîʿ Yaʿkûb (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1422/2001), 4/419.
[64] Muhammed b. el-Hasan er-Razî Necmu'd-Dîn el-Esterâbâzî, *Şerḥu Şâfiyyeti İbni'l-Ḥâcib*, thk. Heyet (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1395/1975), 1/91.

2.3.7.11. Bir Şeye İmkân Sağlamak (Temkîn) / Yardım Etme (İ‘âne) Anlamı

İf‘âl babının bu anlamı ile kişiye bir fiili gerçekleştirebilmesi için imkan sağlamak, ona yardım etmek[66] gibi anlamlar kazandırılmaktadır.

أَحْلَبْتُ فُلَانًا – Falancaya süt içme imkanı verdim. / Süt içmesine yardım ettim.[67]

2.3.7.12. Dönüşlülük (Mutâvaat) Anlamı

Dönüşlülük (Mutâvaat), nesnenin yapılan fiili kabul etmesi, söz konusu fiile boyun eğmesi anlamına gelmektedir. İf‘âl babı mutavaât anlamını kazandırmak için de kullanılmaktadır.[68]

فَطَّرْتُهُ فَأَفْطَرَ – Ona iftar açtırdım, O da iftar açtı.

بَشَّرْتُهُ فَأَبْشَرَ – Ona müjde verdim, O da müjdeyi aldı/kabul etti.[69]

2.3.7.13. İsimlendirme (Tesmiye) Anlamı

İf‘âl babının fiile kazandırdığı bir diğer anlam da isimlendirmedir. Herhangi bir kimseyi bir şey ile isimlendirmek veya bir şeye nisbet etmek için kullanılmaktadır.[70]

أَكْفَرْتُهُ – Onu tekfir ettim. (Kafir diye isimlendirdim.)

أَخْطَأْتُهُ – Onu hatalı diye isimlendirdim.[71]

2.3.7.14. Eklentisiz Üç Harfli Kök (Sülâsî Mücerred) Anlamı

İf‘âl babı bazen türediği fiilin eklentisiz üç harfli kök anlamına da delalet edebilmektedir.[72]

فَعَلْتُ - أَفْعَلْتُ – İki fiil de aynı anlama, “yaptım” anlamına gelmektedir.[73]

---

[65] Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî Sîbeveyh, *el-Kitâb*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetu’l-Hâncî, 1408/1988), 4/58.
[66] Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî Ebû Hayyân, *İrtişâfu’ḍ-ḍarb min lisâni’l-ʿarab*, thk. Receb Osmân Muhammed (Kahire: Mektebetu’l-Hâncî, 1418/1998), 173.
[67] age, s. 1/173.
[68] age, s. 1/173.
[69] Sîbeveyh, age, s. 4/58.
[70] Ebû’l-Hasen Alî b. Muʾmin el-İşbîlî İbn Usfûr, *el-Mumettiʿu’l-kebîr fi’t-taṣrîf* (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1417/1996), 128.
[71] age, s. 128.
[72] Ebû Alî el-Hasen b. Ahmed b. Abdulğaffâr Ebû Alî el-Fârisî, *et-Tâʿliḳatu ʿalâ Kitâbi Sîbeveyh*, thk. Avd b. Hamd el-Kûzî (b.y. y.y., 1410/1990), 4/139.
[73] Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî en-Nahvî İbnu’s-Serrâc, *el-Uṣûl fi’n-naḥv*, thk. Abdulhuseyn el-Fetlî (Beyrut: Muʾessesetu’r-Risâle, ts.), 3/117

2.3.8. Eklentili Dört Harfli Fiiller: تَفْعِيلاً Tef‘îl Bâbı

Tef‘îl babı, eklentisiz üç harfli fiilin orta harfinin (عَيْنُ الْفِعْلِ / ‘aynu'l-fi‘l) şeddelenmesi ile elde edilen bir eklentili fiil kalıbıdır. Bu baptan gelen fiiller de pek çok farklı anlamlara gelebilmektedir.

2.3.8.1. Çokluk (Teksîr) ve Mübâlağa Anlamı

Tef‘îl babının en yaygın kullanımı, çokluk anlamı ifade etmesi şeklindedir.[74] Bu çokluk/mübalağa fiilde olabileceği gibi nesnede de olabilmektedir.[75]

Kur’an’da Firavun’un İsrailoğulları erkek çocuklarına reva gördüğü boğazlama zulmünü anlatan âyet fiildeki çokluğa delalet eder: يُذَبِّحُونَ أَبْنَاءكُمْ “… oğullarınızı boğazlıyordu.”[76] Burada boğazlamanın tekrarlandığı ve çokça yapıldığına işaret edilmektedir.[77]

Yine Yûsuf (a.s.) kıssasında Züleyha için kullanılan وَغَلَّقَتِ الأَبْوَابَ ifadesi “kapıları kapattı”[78] anlamında nesnelerin çokluğuna delalet etmektedir.[79]

Allah’ın kendisine zulmü haram kıldığı hakkında gelen Kudsî Hadis’te de bu bap kullanılmıştır: «يَا عِبَادِي إِنِّي حَرَّمْتُ الظُّلْمَ عَلَى نَفْسِي»[80] “Ey kullarım! Şüphesiz ki ben zulmetmeyi kendime haram kıldım.” Buradaki fiilde mübâlağa anlamı bulunmaktadır.

2.3.8.2. Geçişlilik (Ta‘diye) Anlamı

Tef‘îl babının bir diğer kullanım alanı da geçişsiz (lâzım) olan fiilin geçişli (müte‘addî) fiile dönüştürülmesidir.[81]

عَوَّرْتُ عَيْنَهُ – Onun gözünü kör ettim. فَرَّحْتُهُ – Onu ferahlattım.[82]

---

[74] Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdirrahman b. Muhammed Abdülkâhir el-Cürcânî, *el-Miftâḥ fi’ṣ-sarf*, thk. Alî Tevfîk el-Hamed (Beyrut: Müessesetu’r-Risâle, 1407/1987), 49.
[75] Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî Sîbeveyh, *el-Kitâb*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetu’l-Hâncî, 1408/1988), 4/64.
[76] *Kur’an-ı Kerim,* Bakara 2/49.
[77] Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî ez-Zeccâc, *Meʿâni’l-Ḳur’ân ve iʿrâbuhû*, thk. Abdulcelîl Abduh Şelebî (Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, 1408/1988), 1/130.
[78] *Kur’an-ı Kerim,* Yûsuf 12/23.
[79] Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Mısrî el-Hanefî el-Hafâcî, *Ḥâşîyetu’ş-Şihâb ʿalâ’l-Beyḍâvî: ʿİnâyetu’l-Ḳâḍî ve Kifâyetu’r-Râḍî* (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), 6/183.
[80] Ebû’l-Hasen Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî Muslim, *Ṣaḥîhu Muslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî (Kahire: Matbaatu Îsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâuhû, 1374/1955), 4/1994 (No. 2577).
[81] Ebû’s-Saʿâdât el-Mubârek b. Muhammed el-Cezerî İbnu’l-Esîr, *el-Bedîʿ fî ʿilmi’l-ʿarabiyye*, thk. Fethî Ahmed Aliyyuddîn (Mekke: Câmi’atu Ummu’l-Kurâ, 1420/1999), 2/408.

Kur'an'da boşanma hukukuyla ilgili bir âyette فَإِن طَلَّقَهَا – "Eğer (erkek) onu (kadını) boşarsa…"[83] bu bap kullanılmıştır. Geçişsiz (lâzım) olan طَلَقَ fiili طَلَّق şeklinde geçişli (müte'addî) olarak erkeğin kadını boşaması anlamına gelmiştir.[84]

Cibrîl hadisi olarak bilinen meşhur Hadis-i Şerif'te aynı şekilde böyle bir kullanım bulunmaktadır: «فَإِنَّهُ جِبْرِيلُ أَتَاكُمْ يُعَلِّمُكُمْ دِينَكُمْ»[85] Geçişsiz (lâzım) عَلِمَ "bildi" anlamındaki fiil, geçişli (müte'addî) hale gelerek "öğretti" anlamında kullanılmıştır.

Tef'îl babı, tek mef'ul alan bir fiili iki mef'ul alacak hale dönüştürmede de kullanılmaktadır. فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمَانَ - "Biz onu (hükmü) Süleymân'a anlattık."[86] Normalde tek mef'ul alan فَهِمَ fiili فَهَّمَ haline dönüştürüldüğünde iki mef'ul (anlatılan şey ve anlatılan kişi) alacak hale gelmiştir.[87]

فَهِمَ زَيْدٌ الدَّرْسَ – Zeyd dersi anladı > فَهَّمْتُهُ الدَّرْسَ – Ona dersi anlaşılır kıldım.[88]

2.3.8.3. Bir Şeyi Kılmak/Bir Şeye Bir Sıfat Katmak (Ca'l) Anlamı

Tef'îl babının kullanım alanlarından birisi de fâilin mef'ulü dönüştürdüğü, ona başka bir sıfat kattığı durumlardır.[89]

Bu anlama örnek olabilecek bir Hadis-i Şerif Şöyledir: «وَمَنْ يَتَصَبَّرْ يُصَبِّرْهُ اللهُ»[90] Hadis'te صَبَّرَ fiili ile katlanıp tahammül eden kimsenin Allah tarafından sabırlı kılınacağı haber verilmektedir.[91]

---

[82] Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî Sîbeveyh, *el-Kitâb*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1408/1988), 4/57.
[83] *Kur'an-ı Kerim,* Bakara 2/230.
[84] Ebû Caʿfer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî et-Taberî, *Câmiʿu'l-beyân ʿan teʾvîli ʾâyi'l-Kurʾân*, thk. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Turkî (Dâru Hicr, 1422/2001), 4/174.
[85] Ebû'l-Hasen Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî Muslim, *Ṣaḥîhu Muslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî (Kahire: Matbaatu Îsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâuhû, 1374/1955), s. 1/36 (No. 8).
[86] *Kur'an-ı Kerim,* Enbiya 21/79.
[87] Muhammed b. Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mesʿûd el-Begavî, *Meʿâlimü't-tenzîl fî tefsîri'l-Ḳurʾân - Tefsîru'l-Beğavî*, thk. Heyet (Riyâd: Dâru Taybe, 1417/1997), 5/333.
[88] A. er-Râcihî (1998). et-Tetbîku's-sarfî. s. 32. [Erişim: 12.07.2023, https://books.rafed.net/view.php?type=c_fbook&b_id=1968&]
[89] Muhammed b. el-Hasan er-Razî Necmu'd-Dîn el-Esterâbâzî, *Şerḥu Şâfiyyeti İbni'l-Ḥâcib*, thk. Heyet (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1395/1975), 1/93.
[90] Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâʿîl b. İbrâhîm el-Buhârî, *Ṣaḥîḥu'l-Buḫârî*, thk. Heyet (Bulâk: el-Matbaatü'l-Kübrâ'l-Emîriyye, ts.), 2/122 (No. 1469).
[91] Ebü'l-Hasen Nûruddîn Muhammed b. Abdilhâdî es-Sindî, *Fetḥu'l-vedûd fî şerḥi Süneni Ebî Dâvûd*, thk. Muhammed Zekî el-Havlî (Demenhur: Mektebetü Lîne, 1431/2010), 2/244.

2.3.8.4. Yönelme (Teveccüh) Anlamı

Tef'îl babı, failin fiil kökünden türetilen şeye yönelme anlamında da kullanılmaktadır.[92]

Bir Hadis-i Şerif şöyledir: «إِذَا أَتَيْتُمُ الْغَائِطَ، فَلَا تَسْتَقْبِلُوا الْقِبْلَةَ وَلَا تَسْتَدْبِرُوهَا، وَلَكِنْ شَرِّقُوا أَوْ غَرِّبُوا»

"Tuvalete gittiğiniz zaman ne önünüzü ne de arkanızı kıbleye dönün! Bunun yerine doğuya veya batıya yönelin!"[93] Hadis'te geçen شَرَّقَ fiili doğuya, غَرَّبَ fiili de batıya yönelme anlamına gelmektedir.[94]

2.3.8.5. Benzetme (Teşbîh) Anlamı

Tef'îl babı, fâilin fiil kökünden türetilen şeye benzetilmesini ifade etmek için de kullanılmaktadır.[95]

قَوَّسَ ظَهْرَهُ – Sırtı yay gibi oldu/yay gibi eğrildi.[96]

2.3.8.6. İsimlendirme (Tesmiye) / Nisbet Anlamı

Bir kimseyi bir şey ile isimlendirmek için veya o kimseyi bir şeye nisbet etmek için bu bap kullanılmaktadır.[97]

فَسَّقْتُهُ – Onu fıska nisbet ettim. / Onu fasıklıkla itham ettim.

كَفَّرْتُهُ – Onu küfre nisbet ettim. / Onu tekfir ettim.[98]

2.3.8.7. Fiildeki Anlamın Mef'ulden Giderilmesi (Selb/İzâle) Anlamı

Fiilin ifade ettiği anlamın nesneden giderildiğini, izale edildiğini belirtmek için tef'îl babı kullanılmaktadır.[99]

---

[92] Abdullâh b. Abdurrahman el Akîlî el-Hemedânî el-Mısrî İbn Akîl, *Şerḥu İbn 'Akîl ʿalâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, thk. Muhammed Muhyi'd-din Abdu'l-Hamîd (Kahire: Dâru't-Turâs, 1400/1980), 4/263.

[93] Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâʿîl b. İbrâhîm el-Buhârî, *Ṣaḥîḥu'l-Buḫârî*, thk. Heyet (Bulâk: el-Matbaatü'l-Kübrâ'l-Emîriyye, ts.), 1/88 (No. 394).

[94] Ebû Hafṣ Ömer b. Alî b. Ahmed el-Mısrî İbnu'l-Mülakkın, *et-Tavḍîḥ li Şerḥi'l-Câmiʿi'ṣ-Ṣaḥîḥ*, thk. Dârü'l-Felâh Ekibi (Hâlid er-Rabbât ve Cum'a Fethi) (Dımaşk: Dâru'n-Nevâdir, 1429/2008), 22/59.

[95] İbn Akîl, age, s. 4/263.

[96] age, s. 4/263.

[97] Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî Sîbeveyh, *el-Kitâb,* thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1408/1988), 4/58.

[98] Ebû's-Saʿâdât el-Mubârek b. Muhammed el-Cezerî İbnu'l-Esîr, *el-Bedîʿ fî ʿilmi'l-ʿarabiyye*, thk. Fethî Ahmed Aliyyuddîn (Mekke: Câmi'atu Ummu'l-Kurâ, 1420/1999), 2/408.

[99] Ebû'l-Bekâʾ Yaʿîş b. Alî el-Halebî İbn Yaʿîş, *Şerḥu'l-Mufaṣṣal li'z-Zemaḫşerî*, thk. İmîl Bedîʿ Yaʿkûb (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1422/2001), 4/373.

Kur'an'dan buna dair şu âyet örnek verilebilir: إِذَا فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ – "Kalplerinden korku giderildiğinde…"[100] Buradaki فُزِّعَ fiili selb/izâle anlamına gelmektedir.[101]

مَرَّضْتُهُ – Onun hastalığını giderdim.[102] قَشَّرْتُ الْفَاكِهَةَ – Meyvenin kabuğunu soydum.[103]

2.3.8.8. Kısaltma (İhtisâr) Anlamı

Tef'îl babı, birleşik bir ifadeyi veya daha uzun bir cümleyi tek kelime ile kısaltarak ifade etmek için de kullanılır.[104]

Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in bir sefere çıkmadan önce okuduğu duanın aktarıldığı uzun bir Hadis-i Şerif metninde buna dair bir örnek bulunmaktadır:

أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا اسْتَوَى عَلَى بَعِيرِهِ خَارِجًا إِلَى سَفَرٍ، كَبَّرَ ثَلَاثًا ثُمَّ قَالَ ...

"Rasûlullâh (s.a.v) bir sefere çıkmak için devesi üzerine oturduğu zaman üç defa 'Allâhu ekber' dedikten sonra şöyle derdi…"[105] Metindeki كَبَّرَ fiili, "Allâhu Ekber, dedi" anlamına gelmekte olup kısaltılarak kullanılmıştır.[106]

حَمَّدَ – (Allah'a) hamdetti / "Elhamdulillâh" dedi.

سَبَّحَ - (Allah'ı) tesbih etti / "SubhânAllâh" dedi.[107]

2.3.8.9. Duâ / Bedduâ Anlamı

Tef'îl babı bir kişiye duâ veya bedduâ etmek için de kullanılmaktadır.[108]

سَقَّيْتُهُ – "Allah sana bol su versin" diye ona dua ettim.

---

[100] *Kur'an-ı Kerim,* Sebe 34/23.
[101] Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Hamza b. Nasr Tâcu'l-Kurrâʾ el-Kirmânî, *Ğarâîbu't-tefsîr veʿacâibu't-teʾvîl* (Cidde; Beyrut: Dâru'l-Kıble, ts.), 2/935.
[102] Ebû Saʿîd el-Hasan b. Abdullâh b. el-Merzubân Ebû Saʿîd es-Sîrâfî, *Şerḥu Kitâbi Sîbeveyh*, thk. Ahmed Hasen Mehdelî - Alî Seyyid Alî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1429/2008), 4/442.
[103] Abdullâh b. Abdurrahman el Akîlî el-Hemedânî el-Mısrî İbn Akîl, *Şerḥu İbn 'Akîl ʿalâ Elfîyyeti İbn Mâlik,* thk. Muhammed Muhyi'd-din Abdu'l-Hamîd (Kahire: Dâru't-Turâs, 1400/1980), 4/263.
[104] Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh b. Mâlik et-Tâʾî el-Cîyânî Cemâl ed-Dîn İbn Mâlik, *Şerhu Teshîli'l-Fevâʾid,* thk. Abdurrahmân es-Seyyid - Muhammed Bedevî el-Mahtûn (b.y. Dâru'l-Hicr li't-Tabaati ve'n-Neşri ve't-Tevzi'i ve'l-İ'lân, 1410/1990), 3/451.
[105] Ebû'l-Hasen Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî Muslim, *Ṣaḥîhu Muslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî (Kahire: Matbaatu Îsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâuhû, 1374/1955), 2/978 (No. 1342).
[106] Ebû'l-Muzaffer Yahyâ b. Hubeyre b. Muhammed b. Hubeyre eş-Şeybânî İbn Hubeyre, *el-İfṣâḥ ʿan meʿânî'ṣ-Ṣıḥâḥ*, thk. Fuʾâd Abdulmunʿim Ahmed (Riyâd: Dâru'l-Vatan, 1417/1996), 4/282.
[107] İbn Akîl, age, s. 4/263.
[108] Muhammed b. el-Hasan er-Razî Necmu'd-Dîn el-Esterâbâzî, *Şerḥu Şâfîyyeti İbni'l-Ḥâcib*, thk. Heyet (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1395/1975), 1/94.

جَدَّعَهُ – Ona “hayır görmeyesin!” diye beddua etti.[109]

2.3.8.10. Bir Halden Başka Hale Geçme (Sayrûret) Anlamı

Tef‘îl babıyla nesnenin hal değiştirmesi de ifade edilmektedir.[110]

عَجَّزَتِ الْمَرْأَةُ – Kadın yaşlandı. رَوَّضَ الْمَكَانُ – Mekan bahçeye dönüştü.[111]

2.3.8.11. Fiilin Türetildiği Şeye Sahip Olma Anlamı

Tef‘îl babı, fiilin türetildiği şeye sahip olma anlamını da ifade etmektedir.[112]

وَرَّقَ – Yapraklandı. قَيَّحَ – İltihaplandı.[113]

2.3.8.12. İf‘âl Bâbı Anlamı

Tef‘îl babı bazen if‘âl babıyla aynı anlama gelmektedir.[114]

خَبَّرْتُهُ – (أَخْبَرْتُهُ) Ona haber verdim. سَمَّيْتُهُ – (أَسْمَيْتُهُ) Onu isimlendirdim.[115]

2.3.8.13. Tefe“ul Bâbı Anlamı

Tef‘îl babı bazı durumlarda tefe“ul babı mânasında da kullanılmıştır.[116]

وَلَّى – (تَوَلَّى) Kaçındı/yüz çevirdi. فَكَّرَ – (تَفَكَّرَ) Tefekkür etti.[117]

2.3.8.14. Eklentisiz Üç Harfli Kök (Sülâsî Mücerred) Anlamı

Tef‘îl babı bazı durumlarda türediği fiilin sülâsî mücerred anlamına da delalet etmektedir.[118]

زَيَّلْتُهُ – (زَلْتُهُ) Onu ayırdım.[119]

---

[109] Muhammed b. el-Hasan er-Razî Necmu’d-Dîn el-Esterâbâzî, *Şerḥu Şâfiyyeti İbni’l-Ḥâcib*, thk. Heyet (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1395/1975), 1/94.
[110] age, s. 1/95.
[111] age, s. 1/95.
[112] age, s. 1/95.
[113] age, s. 1/95.
[114] Ebû’s-Saʿâdât el-Mubârek b. Muhammed el-Cezerî İbnu’l-Esîr, *el-Bedîʿ fî ʿilmi’l-ʿarabiyye*, thk. Fethî Ahmed Aliyyuddîn (Mekke: Câmi’atu Ummu’l-Kurâ, 1420/1999), 2/409.
[115] age, s. 2/409.
[116] Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtıbî, *el-Maḳâṣidu’ş-Şâfiye fî şerḥi’l-Ḫulâṣati’l-kâfiye (Şerḥu Elfiyyeti İbn Mâlik)*, thk. Heyet (Mekke: Ma’hedu’l-buhûsu’l-ilmiyye ve İhyau’t-Turâsi’l-İslamiyyi bi-Câmi’ati Ummu’l-Kurâ, 1428/2007), 8/400.
[117] age, s. 8/400.
[118] İbnu’l-Esîr, age, s. 2/409.
[119] Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdirrahman b. Muhammed Abdülkâhir el-Cürcânî, *el-Miftâḥ fi’ṣ-sarf*, thk. Alî Tevfîk el-Hamed (Beyrut: Müessesetu’r-Risâle, 1407/1987), 49.

2.3.9. Eklentili Dört Harfli Fiiller: مُفَاعَلَةٌ Müfâ‘ale Bâbı

Bu bap, eklentisiz üç harfli fiilin birinci harfinden (فاءُ الْفِعْلِ / fâu'l-fi‘l) sonra bir elif harfi ilave edilmesiyle elde edilen eklentili bir fiil kalıbıdır. Fiile işteşlik manası verilmek istendiğinde genellikle bu bap kullanılmaktadır.[120]

2.3.9.1. Ortaklık (Müşâreke) Anlamı

Müfâ‘ale babı, fiilin fâil ve mef‘ûl arasında (iki veya daha fazla kişi) karşılıklı olarak (ortaklaşa) işlendiği durumlarda (işteş fiil) kullanılmaktadır. Fiili bu bapta kullanılmasıyla fâil ve mef‘ûlun fiilden aynı anda etkilendikleri anlaşılmaktadır.[121]

Fetih suresinde bu bap şöyle geçmektedir: وَلَوْ قَاتَلَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا – “Eğer kafirler sizinle savaşsalardı…”[122] Burada savaşın karşılıklı yapıldığı anlamı قَاتَلَ fiilinde içkin olarak bulunmaktadır.[123]

Aynı fiil (قَاتَلَ) yine bir Hadis-i Şerif’te şöyle geçmiştir:

«أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَشْهَدُوا أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ، وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ» “Ben, insanlarla Allah’tan başka ilâh olmadığına, Muhammed’in Allah’ın Resulü olduğuna şehâdet edip, namazı kılıp, zekâtı verinceye kadar savaşmakla emrolundum.”[124]

ضَارَبْتُهُ – Onunla karşılıklı dövüştük. فَارَقْتُهُ – Karşılıklı olarak ayrıldık/uzaklaştık.[125]

Bu bap, eyleminin karşılıklı ve ortaklaşa işlendiğinin (işteşlik) kastedilmediği durumlarda da tek fail için kullanılmaktadır.[126]

Bakara Sûresinde geçen, إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا لاَ تُؤَاخِذْنَا – “Rabbimiz unutur veya hata edersek bizi sorgulama!”[127] duasındaki muâhaze fiili Allah’tan kula dönük tek taraflıdır.[128]

---

[120] Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî Sîbeveyh, *el-Kitâb,* thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetu’l-Hâncî, 1408/1988), 4/68.
[121] age, s. 4/68.
[122] *Kur’an-ı Kerim,* Fetih 48/22.
[123] Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Herevî el-Ezherî, *Tehẕîbu’l-Luğa*, thk. Muhammed Avd Mirʿab (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâssi’l-ʿArabî, 1422/2001), 9/62.
[124] Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâʿîl b. İbrâhîm el-Buhârî, *Ṣaḥîḥu’l-Buḫârî*, thk. Heyet (Bulâk: el-Matbaatü’l-Kübrâ’l-Emîriyye, ts.), 1/14 (No. 25).
[125] Sîbeveyh, age, s. 4/68.
[126] Ebû’l-Abbâs Muḥammed b. Yezîd el-Ezdî el-Muberred, *el-Muḳteḍab*, thk. Muhammed Abdulhâlık Azîme (Beyrût: Âlemü’l-Kütüb, ts.), 1/73.
[127] *Kur’an-ı Kerim,* Bakara 2/286.
[128] Ebû Caʿfer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî et-Taberî, *Câmiʿu’l-beyân ʿan teʾvîli ʾâyi’l-Kurʾân,* thk. Abdullah b. Abdu’l-Muhsin et-Turkî (Dâru Hicr, 1422/2001), 5/155.

عَافَاهُ اللهُ – Allah onu affetti. سَافَرْتُ – Sefere çıktım.[129]

2.3.9.2. Süreklilik (Mütâba‘at / Müvâlât) Anlamı

Müfâ‘ale babının fiile azandırdığı anlamlardan birisi de fiilin kesintiye uğramadan aralıksız olarak devam ettiği, süreklilik arz ettiği şeklindeki anlamdır.[130]

Kur’an’da şöyle buyurulmaktadır: حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ – Namazlara devam edin.[131] Burada namazın devamlı bir şekilde kılınması emredilmektedir.[132]

تَابَعْتُ القِرَاءَةَ – Okumaya devam ettim. وَالَيْتُ الصَّوْمَ – Orucu art arda tuttum.[133]

2.3.9.3. Çokluk (Teksîr) / Tef‘îl Bâbı Anlamı

Müfâ‘ale babı, bazı durumlarda tef‘îl babıyla aynı anlama gelecek şekilde çokluk ifade etmek için de kullanılmaktadır.[134]

Kur’an-ı Kerim’de şöyle geçmektedir: يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ – Onun azabı kat kat arttırılır.[135] Burada kat kat ve çokça azap edileceği anlamı bulunmaktadır.[136]

ضَاعَفْتُ – Kat kat arttırdım. (ضَعَّفْتُ ile aynı anlamda)[137]

نَاعَمَهُ اللهُ – Allah ona bolca nimet verdi. (نَعَّمَهُ ile aynı anlamda)[138]

2.3.9.4. Fiilin Türetildiği Şeye Sahip Olma Anlamı

Bu bap, fiilin türetildiği şeye sahip olma anlamını ifade etmek için de kullanılmaktadır.[139]

---

[129] Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî Sîbeveyh, *el-Kitâb,* thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetu’l-Hâncî, 1408/1988), s. 4/68.
[130] Abdullâh b. Abdurrahman el Akîlî el-Hemedânî el-Mısrî İbn Akîl, *Şerḥu İbn ’Akîl ʿalâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, thk. Muhammed Muhyi’d-din Abdu’l-Hamîd (Kahire: Dâru’t-Turâs, 1400/1980), 4/263.
[131] *Kur’an-ı Kerim,* Bakara 2/238.
[132] Ebû Muḥammed Sehl b. Abdullâh et-Tusterî, *Tefsîru’t-Tusterî*, thk. Muhammed Bâsil Uyûnu’s-Sûd (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1423/2002), 41.
[133] İbn Akîl, age, s. 4/263.
[134] Ebû’s-Saʿâdât el-Mubârek b. Muhammed el-Cezerî İbnu’l-Esîr, *el-Bedîʿ fî ʿilmi’l-ʿarabiyye*, thk. Fethî Ahmed Aliyyuddîn (Mekke: Câmi’atu Ummu’l-Kurâ, 1420/1999), 2/411.
[135] *Kur’an-ı Kerim,* Furkân 25/69.
[136] Niʿmetullâh b. Mahmûd en-Nahcuvânî, *el-Fevâtiḥu’l-ilâhiye ve’l-mefâtiḥu’l-ğaybiyye* (Mısır: Daru Rikâbî, 1419/1999), 2/35.
[137] İbnu’l-Esîr, age, s. 2/411.
[138] Muhammed b. el-Hasan er-Razî Necmu’d-Dîn el-Esterâbâzî, *Şerḥu Şâfiyyeti İbni’l-Ḥâcib*, thk. Heyet (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1395/1975), 1/99.
[139] age, s. 1/99.

Kur'an-ı Kerim'de şöyle geçmektedir: ذَلِكَ وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوقِبَ بِهِ – Kim kendisine verilen eziyete dengiyle karşılık verirse…[140] Âyette geçen عَاقَبَ fiiliyle (dengiyle karşılık vermek) kastedilen anlam, fâilin karşı tarafı kendisine yapılana denk bir eziyet/ceza sahibi yapmasıdır.[141]

عَافَاكَ اللهُ / جَعَلَكَ ذَا عَافِيَةً – Allah seni affetsin / Seni afiyet sahibi kılsın.

عَاقَبْتُ فُلَانًا / جَعَلْتَهُ ذَا عُقُوبَةً – Falanı cezalandırdım / Cezalı hale getirdim.[142]

2.3.9.5. İf'âl Bâbı Anlamı

Müfâ'ale babı bazı durumlarda if'âl babıyla aynı anlamı ifade edecek şekilde kullanılmaktadır.[143]

Hata ve günahlardan uzak durmakla ilgili olarak Hz. Peygamberin (s.a.v.) öğrettiği dua: "«اَللَّهُمَّ بَاعِدْ بَيْنِي وَبَيْنَ خَطَايَايَ كَمَا بَاعَدْتَ بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ» "Allah'ım, doğu ile batı arasını uzaklaştırdığın gibi benimle hatalarımın arasını da öylece uzaklaştır."[144] Metinde geçen بَاعَدَ fiili if'âl babından gelen أَبْعَدَ fiili ile aynı anlamda kullanılmıştır.[145]

عَاقَبْتُهُ (أَعْقَبْتُ) – Onu cezalandırdım.[146] عَافَاكَ اللهُ (أَعْفَاكَ) – Allah sana afiyet versin.[147]

2.3.9.6. Eklentisiz Üç Harfli Kök (Sülâsî Mücerred) Anlamı

Müfâ'ale babı, bazen kendisinden türediği fiilin eklentisiz üç harfli kök anlamına da gelebilmektedir.[148]

Niyet hadisi olarak bilinen meşhur Hadis-i Şerif'in son kısmı bu anlama örnektir:

---

[140] *Kur'an-ı Kerim,* Hac 22/60.
[141] Muhammed b. el-Hasan er-Razî Necmu'd-Dîn el-Esterâbâzî, *Şerḥu Şâfiyyeti İbni'l-Ḥâcib*, thk. Heyet (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1395/1975), 1/99.
[142] age, s. 1/99.
[143] Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî Sîbeveyh, *el-Kitâb*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1408/1988), 4/68.
[144] Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâʿîl b. İbrâhîm el-Buhârî, *Ṣaḥîḥu'l-Buḫârî*, thk. Heyet (Bulâk: el-Matbaatü'l-Kübrâ'l-Emîriyye, ts.), 1/149 (No. 744).
[145] Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed Bedreddîn el-Aynî, *ʿUmdetu'l-Ḳârî şerḥu Ṣaḥîḥi'l-Buḫârî* (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâssi'l-Arabî, ts.), 23/6.
[146] Sîbeveyh, age, s. 4/68.
[147] Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Amr ez-Zemahşerî, *el-Mufaṣṣal fî ṣınaʿati'l-iʿrâb*, thk. Alî bû-Mulahham (Beyrût: Mektebetu'l-Hilâl, 1414/1993), 373.
[148] Ebû's-Saʿâdât el-Mubârek b. Muhammed el-Cezerî İbnu'l-Esîr, *el-Bedîʿ fî ʿilmi'l-ʿarabiyye,* thk. Fethî Ahmed Aliyyuddîn (Mekke: Câmi'atu Ummu'l-Kurâ, 1420/1999), 2/411.

«فَهِجْرَتُهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ» "Onun hicreti hicret ettiği şeyedir."[149] Burada geçen هَاجَرَ fiili eklentisiz üç harfli kök olan هَجَرَ fiili ile aynı anlamda kullanılmıştır.[150]

سَافَرْتُ (سَفَرْتُ) – Sefere çıktım.[151]

2.3.10. Eklentili Beş Harfli Fiiller: اِنْفِعَالاً İnfi'âl Bâbı

İnfi'âl babı, eklentisiz üç harfli kök fiilin başına kesralı ا (Elîf) ve sakin bir ن (Nûn) harfinin eklenmesiyle oluşmaktadır. Bu bap sadece lazım fiillerde geçerli olup müte'addî anlamında kullanılmamaktadır.[152]

Yukarıda anlamları verilen baplar kadar anlam çeşitliliğine sahip olmamakla birlikte yaygın olarak kullanılan anlamı dönüşlülük (mutâvaat) anlamıdır.[153] Ayrıca bu bap çatı olarak etken (malum) fiil görünümü arz etse de edilgen (meçhul) bir anlam taşımaktadır.

2.3.10.1. Dönüşlülük (Mutâvaat) Anlamı

Dönüşlülük anlamı ile kastedilen şey, nesnenin yapılan fiili kabul etmesidir. İnfi'âl babı bu anlamı (mutâvaat) taşımaktadır.[154]

Kur'an'daki örneklerden birisi şudur: إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ – Gök yarıldığı zaman.[155] Âyette geçen اِنْفَطَرَ fiili dönüşlülük anlamı taşımaktadır.[156]

Hadis-i Şerif'ten şu örnek verilebilir: «فانْطَلَقَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حتَّى تَوارَى عَنِّي»[157] "Allah Resulü (s.a.v.) gitti ve nihâyet göremeyeceğim kadar benden uzaklaştı." Burada kullanılan اِنْطَلَقَ fiili de dönüşlülük anlamı taşımaktadır.[158]

---

[149] Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâʿîl b. İbrâhîm el-Buhârî, *Ṣaḥîḥu'l-Buḫârî*, thk. Heyet (Bulâk: el-Matbaatü'l-Kübrâ'l-Emîriyye, ts.), 1/6 (No. 1).
[150] Muhammed b. Ebi'l-Feth b. Ebi'l-Fadl Ebû Abdullah el-Beʿlî, *el-Maṭlaʿ "ale'l-elfâzi'l-Muḳni"*, thk. Mahmud el-Arnaût, Yâsin Mahmûd el-Hatib (Mektebetu's-Sevâdî Li'tavziʿ, 1423/2003), 260.
[151] Ebû's-Saʿâdât el-Mubârek b. Muhammed el-Cezerî İbnu'l-Esîr, *el-Bedîʿ fî ʿilmi'l-ʿarabiyye,* thk. Fethî Ahmed Aliyyuddîn (Mekke: Câmi'atu Ummu'l-Kurâ, 1420/1999), 2/411.
[152] Ebû'l-Abbâs Muḥammed b. Yezîd el-Ezdî el-Muberred, *el-Muḳteḍab*, thk. Muhammed Abdulhâlık Azîme (Beyrût: Âlemü'l-Kütüb, ts.), 1/75.
[153] İbnu'l-Esîr, age, s. 2/405.
[154] Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Amr ez-Zemahşerî, *el-Mufaṣṣal fî ṣınaʿati'l-iʿrâb*, thk. Alî bû-Mulahham (Beyrût: Mektebetu'l-Hilâl, 1414/1993), 373.
[155] *Kur'an-ı Kerim,* İnfitâr 82/1.
[156] Ebû Alî el-Hasen b. Ahmed b. Abdulğaffâr Ebû Alî el-Fârisî, *el-Ḥucce li'l-ḳurrâi's-sebʿa*, thk. Bedruddîn Kahvecî - Beşîr Cuveycâbî (Dımaşk; Beyrut: Dâru'l-Meʾmûn, 1413/1993), 5/214.
[157] Buhârî, age, s. 1/81 (No. 363).
[158] Ebû'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsılî el-Bağdâdî İbn Cinnî, *el-Munṣif li İbn Cinnî - Şerḥu Kitâbi't-Taṣrîf li'Ebî ʿOṯmân el-Mâzinî* (Dâru İhyâi't-Turâssi'l-Kadîm, 1373/1954), 71.

كَسَّرْتُهُ فَانْكَسَرَ – Onu kırdım, o da kırıldı.[159] أَغْلَقْتُهُ فَانْغَلَقَ – Kapıyı kapattım, o da kapandı.[160]

2.3.10.2. Bir Yere Gitme / Girme Anlamı

Bu bap, fiilin kendisinden türetildiği yere gitmek veya girmek anlamını da taşımaktadır.[161]

اِنْحَجَزَ – Hicaza girdi / vardı. اِنْزَرَبَ – Ahıra / kümese girdi.[162]

2.3.11. Eklentili Beş Harfli Fiiller: اِفْتِعَالاً İfti‘âl Bâbı

İfti‘âl babı, eklentisiz üç harfli fiilin başına kesralı bir ا (Elîf) getirilmesi ve fiilin birinci harfinden (فاءُ الْفِعْلِ / fâu'l-fi‘l) sonra fethalı bir ت (Tâ’) harfinin eklenmesiyle oluşmaktadır.

2.3.11.1. Dönüşlülük (Mutâvaat) / İnfi‘âl Bâbı Anlamı

Bu bap, İnfi‘âl babında olduğu gibi dönüşlülük (mutâvaat) manası taşımaktadır.[163] Dönüşlülük, mef‘ûlün fâilin eylemini kabul ederek ona boyun eğmesini ifade etmektedir.

Bakara Sûresinde anlatılan bir temsilde نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ – “Ateş yandı/yanıverdi”[164] ifadesi geçmektedir. Burada geçen اِحْتَرَقَ fiili dönüşlülük anlamında kullanılmıştır.[165]

غَمَمْتُهُ فَاغْتَمَّ – Onu üzdüm, o da üzüldü.[166] مَزَّجْتُهُ فَامْتَزَجَ – Onu karıştırdım, o da karıştı.[167]

İnfi‘âl babıyla ortak olarak kullanılan bazı kelimeler:

اِسْتَتَرَ (اِنْسَتَرَ) – Örtündü. اِغْتَمَّ (اِنْغَمَّ) – Üzüldü.[168]

---

[159] Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî Sîbeveyh, *el-Kitâb*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetu’l-Hâncî, 1408/1988), 4/77.
[160] Ebû’s-Saʿâdât el-Mubârek b. Muhammed el-Cezerî İbnu’l-Esîr, *el-Bedîʿ fî ʿilmi’l-ʿarabiyye*, thk. Fethî Ahmed Aliyyuddîn (Mekke: Câmi’atu Ummu’l-Kurâ, 1420/1999), s. 2/405.
[161] Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh b. Mâlik et-Tâʾî el-Cîyânî Cemâl ed-Dîn İbn Mâlik, *Şerhu Teshîli’l-Fevâʾid,* thk. Abdurrahmân es-Seyyid - Muhammed Bedevî el-Mahtûn (b.y. Dâru’l-Hicr li’t-Tabaati ve’n-Neşri ve’t-Tevzi’i ve’l-İ’lân, 1410/1990), 3/457.
[162] İbn Mâlik, age, s. 3/457.
[163] İbnu’l-Esîr, age, s. 2/405.
[164] *Kur’an-ı Kerim,* Bakara 2/266.
[165] Ahmed Ridâ, *Mu’cemu mutûnu’l-luğati* (Beyrût: Dâru Mektebeti’l-Hayâti, 1377–1960), 2/68.
[166] Sîbeveyh, age, 4/65.
[167] Muhammed b. el-Hasan er-Razî Necmu’d-Dîn el-Esterâbâzî, *Şerḥu Şâfiyyeti İbni’l-Ḥâcib,* thk. Heyet (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1395/1975), 1/108.
[168] Ebû’s-Saʿâdât el-Mubârek b. Muhammed el-Cezerî İbnu’l-Esîr, *el-Bedîʿ fî ʿilmi’l-ʿarabiyye*, thk. Fethî Ahmed Aliyyuddîn (Mekke: Câmi’atu Ummu’l-Kurâ, 1420/1999), 2/405.

2.3.11.2. Ortaklık (Müşâreke) / Müfâ‘ale Bâbı Anlamı

İfti‘âl babı da Müfâ‘ale babı gibi fiilin fâil ve mef‘ûl arasında (iki veya daha fazla kişi arasında) karşılıklı/ortaklaşa işlendiği durumlarda (işteş fiil) kullanılmaktadır.[169]

Kur’an’da hayırlı işlerde yarışmayı teşvik eden âyette: فَاسْتَبِقُواْ الْخَيْرَاتِ – “Hayır işlerinde yarışın”[170] buyurulmuştur. Âyetteki اِسْتَبَقَ fiili تَسَابَقَ ile aynı anlamda[171] olmakla beraber سَابَقَ gibi müşâreke (ortaklık) anlamına örnek olmaktadır.[172]

اِخْتَصَمُوا – Birbirlerine düşmanlık ettiler.[173] اِقْتَتَلُوا – Birbirlerini öldürdüler.[174]

2.3.11.3. Bir Şeyi Edinme (İttihâz) Anlamı

Bir şeyi edinme anlamı (ittihâz), fâilin kendisine bir şey edinmesini veya bir şeye sahip olmasını ifade etmektedir.[175]

Kur’an’da takvadan bahseden bir âyette: فَمَنِ اتَّقَى وَأَصْلَحَ فَلاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ – “Her kim ki Allah’tan sakınırsa / takvalı olursa ve halini düzeltirse onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.”[176] buyurulmaktadır. Buradaki اِتَّقَى fiili takva sahibi olma, takvayı edinme gibi anlamları da taşımaktadır.[177]

اِخْتَبَزَ – Ekmek edindi.[178] اِمْتَطَاهُ – Onu (bir hayvanı) kendisine binek edindi.[179]

2.3.11.4. Talep / İctihâd (Gayret Etme) Anlamı

İfti‘âl babının fiile kattığı anlamlardan bir diğeri de bir şeyi istemek veya o şey için çaba göstermek, gayret etmek anlamıdır.[180]

---

[169] Ebû’s-Saʿâdât el-Mubârek b. Muhammed el-Cezerî İbnu’l-Esîr, *el-Bedîʿ fî ʿilmi’l-ʿarabiyye*, thk. Fethî Ahmed Aliyyuddîn (Mekke: Câmi’atu Ummu’l-Kurâ, 1420/1999), 2/406.
[170] *Kur’an-ı Kerim,* Bakara 2/148.
[171] Ebu’l-Abbâs Şihâb ed-Dîn Ahmed b. Yûsuf b. Abdiddâîm es-Semîn el-Halebî, *ed-Durru’l-maṣûn fî ʿulûmi’l-kitâbi’l-meknûn*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrât (Dımaşk: Dâru’l-Kalem, ts.), 2/176.
[172] Ahmed Muhtâr Ömer, *Mu’cemu’l-luğati’l-’arabiyyeti’l-muâsirati* (Kâhire: Âlemu’l-Kutub, 1429/2008), 2/1028.
[173] İbnu’l-Esîr, age, s. 2/406.
[174] Ebû’l-Bekâʾ Yaʿîş b. Alî el-Halebî İbn Yaʿîş, *Şerḥu’l-Mufaṣṣal li’z-Zemaḫşerî*, thk. İmîl Bedîʿ Yaʿkûb (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1422/2001), 4/441.
[175] Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî Sîbeveyh, *el-Kitâb*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetu’l-Hâncî, 1408/1988), 4/73.
[176] *Kur’an-ı Kerim,* A‘râf 7/35.
[177] Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî Ebû Hayyân, *el-Baḥru’l-muḥîṭ fi’t-tefsîr*, thk. Sıdkî Muhammed Cemîl (Beyrût: Dâru’l-Fikr, 1420/1999), 1/58.
[178] Sîbeveyh, age, s. 4/74.
[179] Muhammed b. el-Hasan er-Razî Necmu’d-Dîn el-Esterâbâzî, *Şerḥu Şâfiyyeti İbni’l-Ḥâcib*, thk. Heyet (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1395/1975), 1/109.

Bakara Sûresi'nin son âyetinde bu baptan olan اِكْتَسَبَ fiili şöyle geçmektedir: لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ – "Kişinin kazandığı lehine, yüklendikleri aleyhinedir."[181] Burada kullanılan اِكْتَسَبَ fiili ile işlenen kötülüklerin, kişinin tercih ve gayretlerinin bir neticesi olduğuna işaret edilmiştir.[182]

اِجْتَهَدَ – Çalıştı, gayret etti. اِكْتَسَبَ – Kazanmak/elde etmek için çabaladı.[183]

2.3.11.5. Fiilin İfade Ettiği Şeyin İstenmemesi Anlamı

Kendisinden kaçınılan ve istenmeyen durumlar bu bap ile ifade edilmektedir.[184]

Bu anlama örnek olarak şu Hadis-i Şerif gösterilebilir: «إِذَا اشْتَدَّ الْحَرُّ فَأَبْرِدُوا بِالصَّلَاةِ»[185] "Hararet şiddetlendiğinde namaz ile serinleyiniz." اِشْتَدَّ fiili ile hararetin istenmeyen bir şey olduğuna işaret edilmiştir.[186]

اِفْتَقَرَ – Fakirleşti. اِشْتَدَّ – Şiddetlendi / Zorlaştı.[187]

2.3.11.6. Eklentisiz Üç Harfli Kök (Sülâsî Mücerred) Anlamı

İfti'âl babı da bazen türetildiği fiilin üç harfli eklentisiz kök anlamına gelmektedir.

Tâlût ve Câlût kıssasının anlatıldığı âyette geçen إِلاَّ مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ – "Ancak eliyle bir avuç su alanlar hariç…"[188] اغْتَرَفَ fiili eklentisiz üç harfli hali olan غَرَفَ ile aynı anlamda kullanılmıştır.[189]

اِقْتَرَأَ (قَرَأَ) – Okudu.[190] اِخْتَطَفَ (خَطَفَ) – Kaptı / Kaçırdı.[191]

---

[180] Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî Sîbeveyh, *el-Kitâb*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1408/1988), 4/74.
[181] *Kur'an-ı Kerim,* Bakara 2/286.
[182] Sîbeveyh, age, s. 4/74.
[183] Ebû'l-Bekâʾ Yaʿîş b. Alî el-Halebî İbn Yaʿîş, *Şerḥu'l-Mufaṣṣal li'z-Zemaḫşerî*, thk. İmîl Bedîʿ Yaʿkûb (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1422/2001), 4/441.
[184] Sîbeveyh, age, s. 4/74.
[185] Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâʿîl b. İbrâhîm el-Buhârî, *Ṣaḥîḥu'l-Buḫârî*, thk. Heyet (Bulâk: el-Matbaatü'l-Kübrâ'l-Emîriyye, ts.), 1/113 (No. 536).
[186] Ebû el-Hasan Alî b. İsmail b. Sîde el-Mursî İbn Sîde, *el-Muḫaṣṣaṣ*, thk. Halîl İbrâhim Ceffâl (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâssi'l-Arabî, 1417/1996), 4/312.
[187] Sîbeveyh, age, s. 4/74.
[188] *Kur'an-ı Kerim,* Bakara 2/249.
[189] Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed b. Alî en-Nîsâbûrî el-Vâhidî, *et-Tefsîru'l-basît*, thk. Heyet (Riyâd: İmâdetu'l-Bahsi'l-İlmiyyi, 1430/2009), 4/332.
[190] Sîbeveyh, age, s. 4/74.
[191] Ebû's-Saʿâdât el-Mubârek b. Muhammed el-Cezerî İbnu'l-Esîr, *el-Bedîʿ fî ʿilmi'l-ʿarabiyye*, thk. Fethî Ahmed Aliyyuddîn (Mekke: Câmi'atu Ummu'l-Kurâ, 1420/1999), 2/406.

2.3.12. Eklentili Beş Harfli Fiiller: اِفْعِلَالًا İf‘ilâl Bâbı

İf‘ilâl babı, eklentisiz üç harfli fiilin başına kesralı bir ا (Elîf) harfinin ilave edilmesi ve fiilin son harfinin (لَامُ الْفِعْلِ / lâmu'l-fi‘l) şeddelenmesi yoluyla teşekkül etmektedir. Bu baptaki fiiller geçişli (müte‘addî) olmazlar. Çünkü bu fiillerin etkisi karşı tarafa geçmemekte ve sadece gerçekleştiği kişide etki göstermektedirler.[192] Dolayısıyla bu babın fiilleri sadece geçişsiz (lâzım) fiil olarak kullanılmaktadır.

2.3.12.1. Renklerin ve Bedensel Ayıpların Mübalağası Anlamı

Bedensel ayıplarda, renklerin abartılı ifadesinde veya buna benzer vurgulamalarda bu bap kullanılmaktadır.[193]

اِحْمَرَّ - Kıpkırmızı oldu. اِعْوَرَّ - Tek gözü tamamen kör oldu.[194]

Enes b. Mâlik’in (r.a.) rivâyet ettiği bir Hadis'te, uzun süre kullanılan bir hasırı tavsif ederken bu baptan gelen bir fiil kullanmıştır: “فَقُمْتُ إِلَى حَصِيرٍ لَنَا، قَدِ اسْوَدَّ مِنْ طُولِ مَا لُبِسَ»[195] “Sıkça kullanılmaktan kararan bir hasırımız vardı.” Hadis’te geçen اِسْوَدَّ fiili “kapkara / simsiyah oldu.” anlamına gelmektedir.[196]

2.3.13. Eklentili Beş Harfli Fiiller: تَفَعُّلٌ Tefe“ul Bâbı

Tefe“ul babı, eklentisiz üç harfli fiilin başına fethalı bir ت (Tâ) harfi ve fiilin orta harfinin (عَيْنُ الْفِعْلِ / ‘aynu'l-fi‘l) şeddelenmesi ile elde edilen eklentili bir fiil kalıbıdır. Bu taşıdığı bazı anlamlar aşağıda verilmiştir:

2.3.13.1 Dönüşlülük (Mutâvaat) Anlamı

Genellikle tef‘îl babının dönüşlü hale getirilmesinde bu bap kullanılmaktadır.[197]

كَسَّرْتُهُ فَتَكَسَّرَ - Onu kırdım, o da kırıldı. غَدَّيْتُهُ فَتَغَدَّى - Ona öğle yemeği yedirdim, o da öğle yemeğini yedi.[198]

---

[192] Ebû’l-Abbâs Muḥammed b. Yezîd el-Ezdî el-Muberred, *el-Muḳteḍab*, thk. Muhammed Abdulhâlık Azîme (Beyrût: Âlemü’l-Kütüb, ts.), 1/76.
[193] Muhammed b. el-Hasan er-Razî Necmu’d-Dîn el-Esterâbâzî, *Şerḥu Şâfiyyeti İbni’l-Ḥâcib*, thk. Heyet (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1395/1975), 1/73.
[194] Muberred, age, s. 1/76.
[195] Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâʿîl b. İbrâhîm el-Buhârî, *Ṣaḥîḥu’l-Buḫârî*, thk. Heyet (Bulâk: el-Matbaatü’l-Kübrâ’l-Emîriyye, ts.), 1/86 (No. 380).
[196] Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî Sîbeveyh, *el-Kitâb*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetu’l-Hâncî, 1408/1988), 4/26.
[197] Muberred, age, s. 1/78.

Kur'an'da kendisinden ırmakların fışkırdığı taşlar anlatılırken şöyle buyurulmuştur: وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الأَنْهَارُ – "Taşlardan öylesi vardır ki ondan ırmaklar fışkırır."[199] Allah nehirleri gözlerinden çıkarıyor, onlar da çıkmış ve fışkırmış oluyor. Bu bakımdan تَفَجَّرَ fiili infi'âl babıyla, yani اِنْفَجَرَ fiiliyle aynı manaya gelerek dönüşlülük anlamı taşımaktadır.[200]

2.3.13.2. Aşamalılık (Tedrîcilik) Anlamı

Aşamalılık anlamı, bir fiilin belli aralıklarla peyderpey, adım adım, aşama aşama gerçekleştiğini ifade etmektedir.[201]

تَعَرَّفَهُ – Onunla tanışıyor / Onu tanıma başlıyor.[202] يَتَجَرَّعُهُ – Onu yudumluyor / azar azar içiyor.[203]

2.3.13.3. Zorlanma (Tekellüf) Anlamı

Bir eylemin zorlanarak, gayret gösterilerek yapıldığı[204] veya fâilin kendisinde olmayan bir vasfı varmış gibi göstermeye çalıştığı[205] durumlarda tefe''ul babı kullanılmaktadır.

Savaş vaktinde toptan savaşa çıkılmamaası gerektiğini belirten âyette şöyle buyurulmaktadır: فَلَوْلاَ نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَآئِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُواْ فِي الدِّينِ – "Her kabileden/fırkadan bir grubun dinde derin anlayış sahibi (fakîh) olmaları için nefer olması/çabalaması gerekir."[206] Âyette geçen تَفَقَّهَ fiili dinde derin anlayış (fekâhet) sahibi olmak için gayret göstermeyi gerektirdiğinden tekellüf mânası ifade etmektedir.[207]

---

[198] Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî Sîbeveyh, *el-Kitâb*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1408/1988), 4/66.
[199] *Kur'an-ı Kerim,* Bakara 2/74.
[200] Ebû Caʿfer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî et-Taberî, *Câmiʿu'l-beyân ʿan teʾvîli ʾâyi'l-Kurʾân,* thk. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Turkî (Dâru Hicr, 1422/2001), 2/133.
[201] Sîbeveyh, age, s. 4/72.
[202] Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Amr ez-Zemahşerî, *el-Mufaṣṣal fî ṣınaʿati'l-iʿrâb*, thk. Alî bû-Mulahham (Beyrût: Mektebetu'l-Hilâl, 1414/1993), 371.
[203] Sîbeveyh, age, s. 4/72.
[204] Ebû's-Saʿâdât el-Mubârek b. Muhammed el-Cezerî İbnu'l-Esîr, *el-Bedîʿ fî ʿilmi'l-ʿarabiyye*, thk. Fethî Ahmed Aliyyuddîn (Mekke: Câmi'atu Ummu'l-Kurâ, 1420/1999), 2/412.
[205] Sîbeveyh, age, s. 4/71.
[206] *Kur'an-ı Kerim,* Tevbe 9/122.
[207] Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr mine't-tefsîr* (Tûnus: ed-Dâru't-Tûnusiyyeti li'n-neşri, 1404/1984), 11/66.

Sağ elle istincâ (tahâret) yapılmasını yasaklayan Hadis-i Şerif'te: وَلَا يَتَمَسَّحْ بِيَمِينِهِ "(Sizden biriniz) Sağ eliyle istincâ yapmasın."[208] buyurulmuştur. Hadisteki تَمَسَّحَ fiili, tahâret işi uğraş gerektirdiği için tefe''ul babının tekellüf anlamında kullanılmıştır.[209]

تَحَلَّمَ – Uyumaya çalıştı. تَشَجَّعَ – Cesur gibi göründü.[210]

2.3.13.4. Talep / İstif'âl Bâbı Anlamı

Tefe''ul babı, fiilden türetilen şeyi isteme, talep etme anlamı da barındırmaktadır. Bu yönüyle İstif'âl babıyla ortak bir anlam taşıyabilmektedir.[211]

تَعَظَّمَ – Yüce olmayı istedi. تَيَقَّنَ – Yakinen, kesin şekilde bilmek istedi.[212]

2.3.13.5. Bir Şeyi Edinme (İttihâz) Anlamı

Tefe''ul babı, fâilin kendisine bir şey edinmesini (ittihâz) ifade etmek amacıyla da kullanılmaktadır.[213]

تَدَيَّرْتُ الْمَكَانَ – Mekanı ev edindim. تَوَسَّدْتُ التُّرَابَ – Toprağı yastık edindim.[214]

2.3.13.6. Fiilin Türetildiği Şeye Sahip Olma Anlamı

Tefe''ul babı, fâilin fiil kökünden türetilen bir şeye sahip olması anlamını da taşımaktadır.[215]

تَأَهَّلَ – Aile sahibi oldu. تَأَلَّمَ – Üzüldü / Üzüntülü oldu.[216]

2.3.13.7. Sakınma (Tecennüb) / Terk Anlamı

Tefe''ul babı nedeniyle fiilin kazandığı anlamlardan birisi de sakınma, uzak durma veya terk etme anlamıdır.[217]

---

[208] Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâʿîl b. İbrâhîm el-Buhârî, *Ṣaḥîḥu'l-Buḫârî*, thk. Heyet (Bulâk: el-Matbaatü'l-Kübrâ'l-Emîriyye, ts.), 1/42 (No. 153).
[209] Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed Bedreddîn el-Aynî, *ʿUmdetu'l-Ḳârî şerḥu Ṣaḥîḥi'l-Buḫârî* (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâssi'l-Arabî, ts.), 2/295.
[210] Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî Sîbeveyh, *el-Kitâb*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1408/1988), 4/71.
[211] Ebû's-Saʿâdât el-Mubârek b. Muhammed el-Cezerî İbnu'l-Esîr, *el-Bedîʿ fî ʿilmi'l-ʿarabiyye*, thk. Fethî Ahmed Aliyyuddîn (Mekke: Câmi'atu Ummu'l-Kurâ, 1420/1999), 2/413.
[212] age, s. 2/413.
[213] Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Amr ez-Zemahşerî, *el-Mufaṣṣal fî ṣınaʿati'l-iʿrâb*, thk. Alî bû-Mulahham (Beyrût: Mektebetu'l-Hilâl, 1414/1993), 371.
[214] age, s. 371.
[215] Muhammed b. el-Hasan er-Razî Necmu'd-Dîn el-Esterâbâzî, *Şerḥu Şâfiyyeti İbni'l-Ḥâcib*, thk. Heyet (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1395/1975), 1/107.
[216] age, s. 1/107.

Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gece namazının emredildiği âyette bu baptan gelen تَهَجَّدَ fiili geçmektedir: وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَّكَ – "Ve gecenin bir kısmında uyanarak sana mahsus olarak bir ibadet olarak gece namazı kıl."[218] Âyette geçen تَهَجَّدَ fiili uykudan tecennüb / uykuyu terk mânasına gelmektedir.[219]

تَأَثَّمَ – Günahtan sakındı. تَهَجَّدَ – Uyanık kaldı / Uykudan kaçındı.[220]

2.3.13.8. İnanma (İ'tikâd) / İstef'ale Bâbı Anlamı

Tefe''ul babı, bu anlamı taşımada İstif'âl babına ortak olmaktadır. İ'tikâd, fiil köküden türetilmiş olan bir sıfatın veya vasfın bir kişide olduğuna inanma anlamına gelmektedir.[221]

تَعَظَّمْتُهُ (اِسْتَعْظَمْتُهُ) – Onun büyük olduğuna inandım / Onu büyük addettim.[222]

2.3.13.9. Aldatma / Yağ Çekme (Hatl) Anlamı

Tefe''ul babının fiile kazandırdığı anlamlardan birisi de aldatma veya yağ çekme anlamıdır.[223]

تَغَفَّلَهُ – Onu gafil avladı/Onu aldattı. تَمَلَّقَهُ – Ona dalkavukluk yaptı/Ona yalakalık etti.[224]

2.3.13.10. Telebbüs (İsmi Geçen Şeyi Giyinme) Anlamı

Fâilin fiilde ismi geçen şeyi giyindiği ifade edilmek istendiğinde tefe''ul babının telebbüs anlamı kullanılmaktadır.[225]

تَقَمَّصَ – Gömlek giydi.[226] تَأَزَّرَ – İzar / peştamal giydi.[227]

---

[217] Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Amr ez-Zemahşerî, *el-Mufaṣṣal fî ṣınaʿati'l-iʿrâb*, thk. Alî bû-Mulahham (Beyrût: Mektebetu'l-Hilâl, 1414/1993), 371.
[218] *Kur'an-ı Kerim,* İsrâ 17/79.
[219] Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Yemenî eş-Şevkânî, *Fetḥu'l-Ḳadîr* (Dımaşk - Beyrût: Dâru İbni Kesîr - Dâru'l-Kelimu't-Tayyib, 1414/1993), 3/298.
[220] Zemahşerî, age, s. 371.
[221] Muhammed b. el-Hasan er-Razî Necmu'd-Dîn el-Esterâbâzî, *Şerḥu Şâfiyyeti İbni'l-Ḥâcib*, thk. Heyet (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1395/1975), 1/106.
[222] age, s. 1/106.
[223] Ebû'l-Hasen Alî b. Muʾmin el-İşbîlî İbn Usfûr, *el-Mumettiʿu'l-kebîr fi't-taṣrîf* (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1417/1996), 126.
[224] age, s. 126.
[225] Ebû Abdullâh Muḥammed b. Abdullâh b. Mâlik et-Tâʾî el-Cîyânî Cemâl ed-Dîn İbn Mâlik, *Teshîlu'l-fevâʾid ve tekmîlu'l-meḳâṣıd*, thk. Muhammed Kâmil Berekât (Kâhire: Dâru'l-Kutubi'l-Arabiyyi, 1387/1967), 199.
[226] Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî Ebû Hayyân, *İrtişâfu'ḍ-ḍarb min lisâni'l-ʿarab,* thk. Receb Osmân Muhammed (Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1418/1998), 1/172.

2.3.13.11. Bir Halden Başka Hale Geçme (Sayrûret) Anlamı

Tefe‘‘ul babının taşıdığı sayrûret anlamı ile fâilin dönüşmesi, başka bir hale geçmesi ifade edilmek istenmektedir.[228]

تَأَيَّمَتِ الْمَرْأَةُ – Kadın dul oldu/dul kaldı.[229] تَحَجَّرَ الطِّينُ – Çamur taş oldu.[230]

2.3.13.12. Eklentisiz Üç Harfli Kök (Sülâsî Mücerred) Anlamı

Tefe‘‘ul babı bazı durumlarda kullanıldığı fiilin eklentisiz üç harfli kök anlamına gelmektedir.[231]

تَظَلَّمَنِي (ظَلَمَنِي) – Bana zulmetti. تَخَوَّفَنِي (خَافَنِي) – Beni korkuttu.[232]

2.3.14. Eklentili Beş Harfli Fiiller: تَفَاعُلًا Tefâ‘ul Bâbı

Tefâ‘ul babı, eklentisiz üç harfli fiilin başına fethalı bir ت (Tâ’) harfi ve fiilin birinci harfinden (فاءُ الْفِعْلِ / fâu'l-fi‘l) sonra bir ا (Elîf) harfi eklenerek elde edilmektedir.

2.3.14.1. Ortaklık (Müşâreke) Anlamı

Tefâ‘ul babının taşıdığı en yaygın anlamı, fiilin fâil ve mef‘ûl arasında (iki veya daha fazla kişi arasında) ortaklaşa olarak işlendiğini ifade eden (işteş fiil) anlamıdır.[233]

تَضَارَبَا – O ikisi dövüştü. تَضَارَبُوا – Onlar (üç veya daha fazlası) dövüştüler.[234]

Mufâ‘ale babında iki mef‘ûl alan fiiller tefâ‘ul babına aktarıldığında tek mef‘ûl almaktadır.[235]

جَاذَبْتُهُ الثَّوْبَ – Ben onunla elbiseyi çekiştirdim. > تَجَاذَبْنَا الثَّوْبَ – Elbiseyi çekiştirdik.[236]

---

[227] Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh b. Mâlik et-Tâʾî el-Cîyânî Cemâl ed-Dîn İbn Mâlik, *Şerhu Teshîli’l-Fevâʾid*, thk. Abdurrahmân es-Seyyid - Muhammed Bedevî el-Mahtûn (b.y. Dâru’l-Hicr li’t-Tabaati ve’n-Neşri ve’t-Tevzi’i ve’l-İ’lân, 1410/1990), 3/452.
[228] İbn Mâlik, age, s. 3/452.
[229] Takiyyuddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdiddâʾim et-Teymî Nâzıru’l-Ceyş, *Temhîdu’l-ḳavâʿid bi şerḥi Teshîli’l-Fevâʾid,* thk. Alî Muhammed Fahir vd. (Kahire: Dâru’s-Selâm li’t-Tibâ’ati ven-Neşri ve’t-Tevzî’i ve’t-Tercümeti, 1428/2007), 8/3751.
[230] İbn Mâlik, age, s. 3/452.
[231] Ebû’s-Saʿâdât el-Mubârek b. Muhammed el-Cezerî İbnu’l-Esîr, *el-Bedîʿ fî ʿilmi’l-ʿarabiyye*, thk. Fethî Ahmed Aliyyuddîn (Mekke: Câmi’atu Ummu’l-Kurâ, 1420/1999), 2/413.
[232] age, s. 2/413.
[233] age, s. 2/411.
[234] Ebû’l-Kâsım Mahmûd b. Amr ez-Zemahşerî, *el-Mufaṣṣal fî ṣınaʿati’l-iʿrâb*, thk. Alî bû-Mulahham (Beyrût: Mektebetu’l-Hilâl, 1414/1993), 371.
[235] age, s. 371.
[236] age, s. 371.

2.3.14.2. Yapmacık Davranma (Tezâhür / Tekellüf) Anlamı

Fâilin sahip olmadığı bir vasfı kendisinde varmış gibi göstermesi, o şekilde görünmeye gayret etmesi de tefâ'ul babının anlamlarındandır.[237]

تَغَافَلْتُ – (Kendimi) Gafil gibi gösterdim. تَعَامَيْتُ - Görmezden geldim.[238]

2.3.14.3. Dönüşlülük (Mutâvaat) Anlamı

Tefâ'ul babı, sadece mufâ'ale babından olan fiillerin dönüşlü hale getirilmesinde kullanılmaktadır.[239]

نَاوَلْتُهُ فَتَنَاوَلَ – Ona verdim, o da aldı.[240] بَاعَدْتُهُ فَتَبَاعَدَ – Ondan uzaklaştım, o da uzaklaştı.[241]

2.3.14.4. Eklentisiz Üç Harfli Kök (Sülâsî Mücerred) Anlamı

Tefâ'ul babı da bazı durumlarda türetildiği fiilin eklentisiz üç harfli anlamını taşımaktadır.[242]

تَوَانَيْتُ فِي الْأَمْرِ (وَنَى) – İşte gevşek davrandım.[243] تَعَالَى (عَلَا) – Yüce oldu.[244]

2.3.15. Eklentili Beş Harfli Fiiller: اِسْتِفْعَالًا İstif'âl Bâbı

İstif'âl babı, eklentisiz üç harfli fiilin başına kesralı ا (Elîf), sakin bir س (Sîn) ve fethalı bir ت (Tâ') harfi eklenmesi suretiyle elde edilmektedir.

2.3.15.1. Talep Anlamı

Bu anlam ile fâilin bir şey istediği, talep ettiği anlamı ifade edilmektedir[245] ve bu anlam istif'âl babının en çok kullanılan anlamıdır.[246]

---

[237] Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî Sîbeveyh, *el-Kitâb*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1408/1988), 4/69.
[238] age, s. 4/69.
[239] Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Amr ez-Zemahşerî, *el-Mufaṣṣal fî ṣınaʿati'l-iʿrâb*, thk. Alî bû-Mulahham (Beyrût: Mektebetu'l-Hilâl, 1414/1993), 373.
[240] Sîbeveyh, age, s. 4/66.
[241] Zemahşerî, age, s. 373.
[242] age, s. 373.
[243] age, s. 373.
[244] Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh b. Mâlik et-Tâʾî el-Cîyânî Cemâl ed-Dîn İbn Mâlik, *Şerhu Teshîli'l-Fevâʾid,* thk. Abdurrahmân es-Seyyid - Muhammed Bedevî el-Mahtûn (b.y. Dâru'l-Hicr li't-Tabaati ve'n-Neşri ve't-Tevzi'i ve'l-İ'lân, 1410/1990), 3/455.
[245] Sîbeveyh, age, s. 4/70.
[246] Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdirrahman b. Muhammed Abdülkâhir el-Cürcânî, *el-Miftâḥ fi'ṣ-sarf*, thk. Alî Tevfîk el-Hamed (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1407/1987), 51.

اِسْتَفْهَمْتُ – Anlamak istedim. اِسْتَخْبَرْتُ – Haberdar olmak istedim.[247]

Bu bapta ayrıca bir şeyin ısrarla istenmesi ve acele ettirilmesi anlamı da bulunmaktadır.[248] Bu kullanımda fâilin isteği yerine gelinceye dek talebinin ve tekrarının devam ettiği anlamı verilmektedir.[249]

اِسْتَخْرَجْتُهُ – Onun çıkmasını istedim / O çıkana dek çıkmasını istedim.[250]

Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur: إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَن يَغْفِرَ اللّهُ لَهُمْ – "Eğer onlar (münafıklar) için yetmiş kere bağışlanma dilesen de Allah onları affetmeyecektir."[251] Burada geçen اِسْتَغْفَرَ fiili mağfiret talep etmek anlamındadır.[252]

Bir Hadis-i Kudsî'de "فَاسْتَهْدُونِي أَهْدِكُمْ» "Benden hidâyet isteyin, sizi hidâyet edeyim." buyurulmaktadır.[253] Hadiste geçen fiil talep mânasına gelmektedir.[254]

2.3.15.2. Bir Halden Başka Hale Geçme (Tahavvül) Anlamı

İstifʿâl babının fiile verdiği anlamlardan birisi de öznenin bir halden başka bir hal geçtiği anlamıdır.[255]

اِسْتَنْوَقَ الْجَمَلُ – (Erkek) Deve dişi deveye dönüştü. اِسْتَتْيَسَتِ الشَّاةُ – Koyun keçileşti.[256]

Bu hal değişimi, hakiki değişim anlamında kullanıldığı gibi mecazi değişim anlamında da kullanılmaktadır.[257]

Hakiki anlam: اِسْتَحْجَرَ الطِّينُ – Çamur taşlaştı. Mecâzi anlam: إِنَّ الْبُغَاثَ بِأَرْضِنَا يَسْتَنْسِرَ – Bizim toprağımızdaki küçük kuşlar dahi akbabalara/kartallara dönüşür.[258]

---

[247] Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî Sîbeveyh, *el-Kitâb*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1408/1988), 4/70.
[248] Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Amr ez-Zemahşerî, *el-Mufaṣṣal fî ṣınaʿati'l-iʿrâb*, thk. Alî bû-Mulahham (Beyrût: Mektebetu'l-Hilâl, 1414/1993), 374.
[249] Sîbeveyh, age, s. 4/70.
[250] age, s. 4/70.
[251] *Kur'an-ı Kerim,* Tevbe 7/80.
[252] Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkandî Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Tefsîru'l-Mâturîdî (Te'vîlâtu ehli's-sunne)*, thk. Mecdî Baslûm (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1426/2005), 2/386.
[253] Ebû'l-Hasen Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî Muslim, *Ṣaḥîhu Muslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî (Kahire: Matbaatu Îsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâuhû, 1374/1955), 4/1994 (No. 2577).
[254] Ebû'l-Muzaffer Yahyâ b. Hubeyre b. Muhammed b. Hubeyre eş-Şeybânî İbn Hubeyre, *el-İfṣâḥ ʿan meʿânî'ṣ-Ṣıḥâḥ,* thk. Fuʾâd Abdulmunʿim Ahmed (Riyâd: Dâru'l-Vatan, 1417/1996), 2/186.
[255] Sîbeveyh, age, s. 4/71.
[256] age, s. 4/71.
[257] Muhammed b. el-Hasan er-Razî Necmu'd-Dîn el-Esterâbâzî, *Şerḥu Şâfiyyeti İbni'l-Ḥâcib*, thk. Heyet (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1395/1975), 1/111.

Yukarıda if'âl, tef'îl ve tefe''ul baplarının manaları arasında da sayrûret anlamı zikredilmişti. Sayrûret manevi dönüşümleri; tahavvül ise maddi/fiziki dönüşümleri ifade etmektedir. أَغْنَى زَيْدٌ "Zeyd zenginleşti" örneğinde olduğu gibi, sayrûret manevi değişime karşılık gelmektedir. Bu nüansa rağmen, kaynaklarda sayrûret manası altında verilen bazı örnekler (رَوَّضَ الْمَكَانُ – Mekân bahçeye dönüştü. تَحَجَّرَ الطِّينُ – Çamur taşlaştı.) esasında tahavvül anlamı taşıdığından dolayı isimlendirme hatası söz konusu olmaktadır.

2.3.15.3. İnanma (İ'tikâd) / Bir Şeyi Bir Sıfat Üzere Bulma (Vicdân) Anlamı

Bir kişiyi veya bir şeyi bir sıfat üzere bulma[259] ve öyle olduğuna inanma[260] anlamı da istif'âl babının anlamları arasındadır.

اِسْتَجَدْتُهُ - Onu iyi/güzel buldum.[261] اِسْتَكْرَمْتُهُ – Onun cömert buldum / Onun cömert olduğuna inandım.[262]

2.3.15.4. Dönüşlülük (Mutâvaat) Anlamı

İstif'âl babının if'âl babındaki fiillere dönüşlülük anlamı katma özelliği de bulunmaktadır.[263]

أَلْقَيْتُهُ فَاسْتَلْقَى – Onu fırlattım, o da fırladı.[264] أَكِنَّهُ فَاسْتَكَنَّ – Onu gizledim, o da gizlendi.[265]

2.3.15.5. Kısaltma (İhtisâr) Anlamı

İstif'âl babı birleşik bir ifadeyi veya uzun bir cümleyi tek kelimede ifade etmek için de kullanılmaktadır.[266]

اِسْتَرْجَعَ – "إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ" dedi.[267]

---

[258] Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdirrahman b. Muhammed Abdülkâhir el-Cürcânî, *el-Miftâḥ fi'ş-sarf,* thk. Alî Tevfîk el-Hamed (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1407/1987), 51.
[259] Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî Sîbeveyh, *el-Kitâb*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1408/1988), 4/70.
[260] Muhammed b. el-Hasan er-Razî Necmu'd-Dîn el-Esterâbâzî, *Şerḥu Şâfiyyeti İbni'l-Ḥâcib*, thk. Heyet (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1395/1975), 1/111.
[261] Sîbeveyh, age, s. 4/70.
[262] Esterâbâzî, age, s. 1/111.
[263] Takiyyuddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdiddâʾim et-Teymî Nâzıru'l-Ceyş, *Temhîdu'l-ḳavâʿid bi şerḥi Teshîli'l-Fevâʾid,* thk. Alî Muhammed Fahir vd. (Kahire: Dâru's-Selâm li't-Tibâ'ati ven-Neşri ve't-Tevzî'i ve't-Tercümeti, 1428/2007), 8/3764.
[264] Ebû's-Saʿâdât el-Mubârek b. Muhammed el-Cezerî İbnu'l-Esîr, *el-Bedîʿ fî ʿilmi'l-ʿarabiyye,* thk. Fethî Ahmed Aliyyuddîn (Mekke: Câmi'atu Ummu'l-Kurâ, 1420/1999), 2/407.
[265] Nâzıru'l-Ceyş, age, s. 8/3764.
[266] Abdullâh b. Abdurrahman el Akîlî el-Hemedânî el-Mısrî İbn Akîl, *Şerḥu İbn 'Akîl ʿalâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, thk. Muhammed Muhyi'd-din Abdu'l-Hamîd (Kahire: Dâru't-Turâs, 1400/1980), 4/265.

2.3.15.6. Bir Şeyi Kılmak/Bir Şeye Bir Sıfat Katmak (Ca‘l) Anlamı

İstif‘âl babının kullanım alanlarından birisi de fâilin mef‘ûlü dönüştürdüğü, ona farklı bir sıfat kattığı durumlardır.[268] Buna ca‘l anlamı denilmektedir.

اِسْتَسْفَرَهُ – Onu elçi kıldı/atadı. اِسْتَأْجَرَ الْغُلَامَ – Genci ücret karşılığı tuttu/onu işçi kıldı.[269]

2.3.15.7. İf‘âl Bâbı Anlamı

İstif‘âl babı bazı durumlarda if‘âl babıyla ortak anlamda kullanılmaktadır.[270]

اِسْتَخْلَفَ لِأَهْلِهِ (أَخْلَفَ) – Ailesi için halef bıraktı.[271]

2.3.15.8. Eklentisiz Üç Harfli Kök (Sülâsî Mücerred) Anlamı

İstif‘âl babı da bazı durumlarda kendisinden türetildiği fiilin eklentisiz üç harfli anlamına gelmektedir.[272]

اِسْتَقَرَّ (قَرَّ) – Yerleşti, karar buldu.[273] اِسْتَعْلَيْتُهُ (عَلَوْتُهُ) – Onu yükselttim.[274]

2.3.16. Eklentili Altı Harfli Fiiller: اِفْعِيعَالًا İf‘î‘âl Bâbı

İf‘î‘âl babı, eklentisiz üç harfli fiilin başına kesralı ا (Elîf), fiilin orta harfinden (عَيْنُ الْفِعْلِ / ‘aynu'l-fi‘l) sonra sâkin bir و (vâv) harfi ve ardından orta harfin (عَيْنُ الْفِعْلِ / ‘aynu'l-fi‘l) fethalı olarak tekrar eklenmesiyle meydana gelmektedir. Bu bap genellikle geçişsiz fiiller için kullanılsa da nadiren geçişli olarak da kullanılmaktadır.[275]

2.13.16.1. Mübâlağa ve Pekiştirme (Te’kîd) Anlamı

Bu baptan gelen fiiller mübalağa ve pekiştirme anlamı kazanmaktadır.[276]

اِعْشَوْشَبَتِ الْأَرْضُ – Yer çok yeşerdi.[277] (Geçişsiz / Lâzım)

---

[267] Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh b. Mâlik et-Tâʾî el-Cîyânî Cemâl ed-Dîn İbn Mâlik, *Şerhu Teshîli’l-Fevâʾid,* thk. Abdurrahmân es-Seyyid - Muhammed Bedevî el-Mahtûn (b.y. Dâru’l-Hicr li’t-Tabaati ve’n-Neşri ve’t-Tevzi’i ve’l-İ’lân, 1410/1990), 3/459.
[268] S. ez-Za‘belâvî. *Dirâsâtun fi'n-nehvi*. s. 277. [Erişim: 28.11.2023, https://shamela.org/pdf/59b3ebc22a358a78d29f4f4b92f47381]
[269] age, s. 277.
[270] Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî en-Nahvî İbnu’s-Serrâc, *el-Uṣûl fi’n-naḥv*, thk. Abdulhuseyn el-Fetlî (Beyrut: Muʾessesetu’r-Risâle, ts.), 3/128.
[271] İbnu’s-Serrâc, age, s. 3/128.
[272] age, s. 3/128
[273] Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî Sîbeveyh, *el-Kitâb*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetu’l-Hâncî, 1408/1988), 4/70.
[274] İbnu’s-Serrâc, age, s. 3/128.
[275] Ebû’l-Hasen Alî b. Muʾmin el-İşbîlî İbn Usfûr, *el-Mumettiʿu’l-kebîr fi’t-taṣrîf* (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1417/1996), 133.
[276] Sîbeveyh, age, s. 4/75.

اِعْرَوْرَيْتُ الْفَلْوَ – Taya bindim.[278] (geçişli/müte‘addî)

2.3.17. Eklentili Altı Harfli Fiiller: اِفْعِوَّالًا İf‘ivvâl Bâbı

İf‘ivvâl babı, eklentisiz üç harfli fiilin başına kesralı ا (Elîf), fiilin orta harfinden (عَيْنُ الْفِعْلِ / ‘aynu'l-fi‘l) sonra fethalı ve şeddeli bir و (vâv) harfi eklenerek oluşmaktadır.

2.3.17.1. Mübâlağa Anlamı

Geçişsiz (lâzım) fiillerdeki mevcut anlama mübalağa ve pekiştirme katma görevi görmektedir.[279]

اِعْلَوَّطَ – Sıkıca tutundu/bağladı.[280]

اِجْلَوَّذَ – Hızla büyüdü/gitti.[281]

2.3.18. Eklentili Altı Harfli Fiiller: اِفْعِيلَالًا İf‘îlâl Bâbı

İf‘îlâl babı, eklentisiz üç harfli fiilin başına kesralı ا (Elîf), fiilin orta harfinden (عَيْنُ الْفِعْلِ / ‘aynu'l-fi‘l) sonra ا (Elîf) harfi eklenerek ve fiilin son harfinin (لَامُ الْفِعْلِ / lâmu’l-fi‘l) fethalı olarak şeddelenmesiyle elde edilmektedir.

2.3.18.1. Geçişsiz Fiillerin (İf‘ilâl Bâbı) Mübâlağası Anlamı

Renklerle ilgili abartılı ifadelerde ve bunların vurgulanmasında bu bap kullanılmaktadır.[282]

اِحْمَارَّ – Kıpkırmızı oldu. اِخْضَارَّ – Yemyeşil oldu.[283]

---

[277] Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî Sîbeveyh, *el-Kitâb*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetu’l-Hâncî, 1408/1988), 4/75.
[278] age, s. 4/75.
[279] Muhammed b. el-Hasan er-Razî Necmu’d-Dîn el-Esterâbâzî, *Şerḥu Şâfiyyeti İbni’l-Ḥâcib*, thk. Heyet (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1395/1975), 1/301.
[280] Sîbeveyh, age, s. 4/76.
[281] Ebû’l-Abbâs Muḥammed b. Yezîd el-Ezdî el-Muberred, *el-Muḳteḍab,* thk. Muhammed Abdulhâlık Azîme (Beyrût: Âlemü’l-Kütüb, ts.), 2/102.
[282] Ebû’l-Bekâʾ Yaʿîş b. Alî el-Halebî İbn Yaʿîş, *Şerḥu’l-Mufaṣṣal li’z-Zemaḫşerî*, thk. İmîl Bedîʿ Yaʿkûb (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1422/2001), 4/443.
[283] age, s. 4/443.

2.3.19. Eklentisiz Dört Harfli Fiiller: فِعْلَالًا Fi‘lâl Bâbı

Fi‘lâl babı, eklentisiz üç harfli fiilin son harfinden (لَامُ الْفِعْلِ / lâmu’l-fi‘l) sonra fethalı bir ل (Lâm) harfinin eklenmesiyle elde edilmektedir. Geçişsiz (lâzım) veya geçişli (ta‘diye) olarak kullanılmaktadır.[284]

دَحْرَجَ – Yuvarladı. سَرْهَفَ – Gıdayı yumuşattı.[285]

2.3.20. Eklentili Beş Harfli Fiiller: تَفَعْلُلًا Tefe‘lul Bâbı

Tefe‘lul babı, eklentisiz dört harfli fiilin başına fethalı bir ت (Tâ’) harfinin eklenmesiyle elde edilmektedir. Bu bap sadece lâzım fiiller için geçerli olmaktadır.[286]

2.3.20.1. Dönüşlülük (Mutâvaat) Anlamı

Dönüşlülük, nesnenin kendisine uygulanan eyleme boyun eğmesini ifade etmektedir. Bu bap eklentisiz dört harfli fiillerin dönüşlü hale getirilmesinde kullanılmaktadır.[287]

دَحْرَجْتُهُ فَتَدَحْرَجَ – Onu yuvarladım, o da yuvarlandı.

قَلْقَلْتُهُ فَتَقَلْقَلَ – Onu hareket ettirdim, o da hareket etti.[288]

2.3.21. Eklentili Altı Harfli Fiiller: اِفْعِنْلَالًا – İf‘inlâl Bâbı

İf‘inlâl babı, eklentisiz dört harfli fiilin başına kesralı ا (Elîf) ve orta harften (عَيْنُ الْفِعْلِ / ‘aynu'l-fi‘l) sonra sâkin bir ن (Nûn) harfi eklenerek oluşturulmaktadır. Bu baptan gelen fiiller asla müte‘addî olamayacakları için sadece lâzım olarak kullanılmaktadırlar.[289]

2.3.21.1. Dönüşlülük (Mutâvaat) Anlamı

Bu babın taşıdığı tek anlam olan dönüşlülük anlamı, eklentisiz dört harfli fiillerin dönüşlü hale getirilmesinde kullanılmaktadır.[290]

---

[284] Ebû’s-Saʿâdât el-Mubârek b. Muhammed el-Cezerî İbnu’l-Esîr, *el-Bedîʿ fî ʿilmi’l-ʿarabiyye*, thk. Fethî Ahmed Aliyyuddîn (Mekke: Câmi’atu Ummu’l-Kurâ, 1420/1999), 2/400.
[285] Ebû’l-Abbâs Muḥammed b. Yezîd el-Ezdî el-Muberred, *el-Muḳteḍab,* thk. Muhammed Abdulhâlık Azîme (Beyrût: Âlemü’l-Kütüb, ts.), 1/256.
[286] age, s. 1/86.
[287] Ebû’l-Kâsım Mahmûd b. Amr ez-Zemahşerî, *el-Mufaṣṣal fî ṣınaʿati’l-iʿrâb*, thk. Alî bû-Mulahham (Beyrût: Mektebetu’l-Hilâl, 1414/1993), 370.
[288] Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî Sîbeveyh, *el-Kitâb,* thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetu’l-Hâncî, 1408/1988), 4/66.
[289] Ebû’l-Hasen Alî b. Muʾmin el-İşbîlî İbn Usfûr, *el-Mumettiʿu’l-kebîr fi’t-taṣrîf* (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1417/1996), 127.

حَرْجَمْتُ الْإِبِلَ فَاحْرَنْجَمَتْ – Develeri topladım, onlar da toplandılar.[291]

2.3.22. Eklentili Altı Harfli Fiiller: اِفْعِلَّالًا İf'illâl Bâbı

Bu bap eklentisiz dört harfli fiilin başına kesralı ا (Elîf) ve son harfinden (لَامُ الْفِعْلِ / lâmu'l-fi'l) sonra fethalı bir ل (Lâm) harfi eklenerek oluşturulmaktadır. İf'illâl babı da sadece lâzım fiillerin kullanıldığı bir baptır.[292]

2.3.22.1. Mübâlağa Anlamı

Bu bap lâzım fillerin ortaya çıkardığı anlamlara mübalağa (abartı) katmak için kullanılmaktadır.[293]

اِقْشَعَرَّ – Çok ürperdi. اِطْمَأَنَّ – Çok huzur buldu.[294]

---

[290] Ebû'l-Bekâʾ Yaʿîş b. Alî el-Halebî İbn Yaʿîş, *Şerḥu'l-Mufaṣṣal li'z-Zemaḫşerî*, thk. İmîl Bedîʿ Yaʿkûb (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1422/2001), 4/446.
[291] Muhammed b. el-Hasan er-Razî Necmu'd-Dîn el-Esterâbâzî, *Şerḥu Şâfiyyeti İbni'l-Ḥâcib*, thk. Heyet (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1395/1975), 1/267.
[292] Abdullâh b. Abdurrahman el Akîlî el-Hemedânî el-Mısrî İbn Akîl, *Şerḥu İbn 'Akîl ʿalâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, thk. Muhammed Muhyi'd-din Abdu'l-Hamîd (Kahire: Dâru't-Turâs, 1400/1980), 2/149.
[293] A. er-Râcihî (1998). *et-Tetbîku's-sarfî*. s. 30. [Erişim: 12.07.2023, https://books.rafed.net/view.php?type=c_fbook&b_id=1968&]
[294] Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî Sîbeveyh, *el-Kitâb,* thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1408/1988), 4/426.

3. FİİL BAPLARININ KUR'AN TERCÜMELERİNE ETKİSİ

Kavramsal Çerçeve bölümünde fiil baplarının taşıdığı farklı anlamlar verilmişti. Çalışmamızın bu bölümünde bazı fiil baplarının ortaya çıkardığı anlam farklılıklarını ve bunların Kur'an tercümelerine etkisini tefsir kaynaklarından da faydalanmak suretiyle örnekler üzerinden inceleyeceğiz.

Her babın Kur'an'da geçme oranı aynı olmadığı için baplarla ilgili verilen örneklerde örnek adeti bakımından bir denge gözetilmeyecektir. Bu anlamda Kur'an'da en çok geçen mezîd fiil babının if'âl babı olması nedeniyle en çok örnek bu baptan verilmiş olacaktır. Diğer baplardan da anlama ve dolayısıyla tercümeye yaptığı etkiye göre seçtiğimiz âyetlerden örnekler verilecektir.

Fiil baplarındaki anlam farklılıklarına dair verilecek örneklerde bazen aynı babın farklı anlamlarına bazen de aynı fiilin farklı baplarda taşıdığı anlam farklılıklarına işaret edilecektir. Böylece söz konusu anlamların Kur'an'ı anlama ve tercüme faaliyetindeki etkilerini somut örnekler üzerinden görme imkânı doğacaktır.

3.1. İf'âl Bâbı

3.1.1. el-Bakara 2/26. Âyet

إِنَّ اللَّهَ لاَ يَسْتَحْيِي أَن يَضْرِبَ مَثَلاً مَا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلاً يُضِلُّ بِهِ كَثِيراً وَيَهْدِي بِهِ كَثِيراً وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلاَّ الْفَاسِقِينَ

Çalışmamızı ilgilendiren kısım, âyette geçen يُضِلُّ بِهِ كَثِيراً ibaresidir. Burada zikredilen يُضِلُّ fiili if'âl babından olan أَضَلَّ fiilinin muzârîsidir. أَضَلَّ fiili bulunduğu bap itibariyle hem tâ'diye hem de vicdân manâlarına göre anlaşılmaya elverişli bir durumdadır.

Fiili tâ'diye anlamına göre ele aldığımızda anlam "(Allah bu örnekle) bir çok kimseyi saptırır" şeklinde olacaktır. Fiili vicdân mânasına göre ele aldığımızda ise anlam "(Allah) o (misalle) birçoğunu sapmış halde/sapıtmış olarak bulmaktadır" şeklinde değişmiş olacaktır.

el-Câsiye 45/23. âyetinde de أَضَلَّ fiili buradaki gibi kullanılmıştır:

أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ وَأَضَلَّهُ اللَّهُ عَلَى عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلَى سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ وَجَعَلَ عَلَى بَصَرِهِ غِشَاوَةً فَمَن يَهْدِيهِ مِن بَعْدِ اللَّهِ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ

“Nefsini ilah edinip de bir ilim üzere Allah’ın saptırdığı/sapmış halde bulduğu kimseyi gördün mü?”

Mâverdî (ö. 450/1058) bu ibare için iki farklı te’vîl olduğunu söyleyerek tâ‘diye ve vicdân anlamlarına değinmiştir.[295]

Fahreddîn Râzî (ö. 606/1210) el-Bakara 2/26. âyetinin tefsiri sadedinde söz konusu أَضَلَّ fiili tâ‘diye anlamında kullanmanın caiz olmadığını vurgulamıştır. Dinden saptırmak veya dinden uzaklaştırmak şeklindeki sözlük anlamının وَلَأُضِلَّنَّهُمْ وَلَأُمَنِّيَنَّهُمْ “Muhakak ki onları saptıracağım ve onları kuruntuya düşüreceğim.”[296] âyetinde geçtiği gibi Allah tarafından şeytana izâfe edildiğini belirtmiştir. Buna dair birkaç âyet daha verdikten sonra yine bu fiilin başka bir sûrede geçen وَأَضَلَّ فِرْعَوْنُ قَوْمَهُ وَمَا هَدَى “Fir‘avun, kavmini dalalete düşürdü ve onları hidâyete erdirmedi”[297] âyetiyle Firavun'a izâfe edildiğine temas etmiştir. Netice olarak da sözlük anlamındaki “saptırma”nın Allah’a izâfe edilerek kullanılmasının caiz olmadığı hususunda ümmetin icmâ ettiğini ifade etmiştir.[298]

Yukarıda aktarılan yorumlar çerçevesinde, özgür iradeyi devre dışı bırakan bir anlayışa kapı açabileceği için ta‘diye anlamının tercihe şâyân olmadığı, bunun yerine vicdân anlamının tercih edilmesinin daha doğru olduğu görülmektedir. Meal yazarlarının da muhatap kitleyi gözeterek ve anlamı esaslı şekilde etkileyen bu tür farkları dikkate alarak tercümelerini oluşturmaları gerekmektedir.

Söz konusu ifade meallerde[299] şöyle tercüme edilmiştir:

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır: Allah onunla birçoklarını şaşırtır.

---

[295] Ebü’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *en-Nuket ve’l-ʿuyûn*, thk. es-Seyyid ibni Abdi’l-Maksûd ibni Abdi’r-Rahîm (Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-ʿİlmiyye, ts.), 5/265.
[296] *Kur’an-ı Kerim*, Nisâ 4/119.
[297] *Kur’an-ı Kerim,* Tâhâ 20/79.
[298] Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn et-Taberistânî er-Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb* (Beyrût: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1420/1999), 2/366.
[299] Bu bölümde yapacağımız alıntılarda tekrara düşmemek adına seçtiğimiz meallerin künyelerini burada toplu olarak vereceğiz:
M. H. Yazır (2000). *Hak Dini Kur’an Dili*. Emir Basın Yayın - Dağıtım.
H. B. Çantay (2022). *Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim*. Risale Yayınları.
Ö. N. Bilmen (2021). *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*. Ravza Yayınları.
S. Ateş (2017). *Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meali*. Hayat Yayınları.
H. Karaman, M. Çağrıcı, İ. K. Dönmez, S. Gümüş (2020). *Kuran Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
M. İslamoğlu (2008). *Hayat Kitabı Kur'an Gerekçeli Meal-Tefsir*. Düşün Yayıncılık.
M. Sülün (2012). *Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*. Çağrı Yayınları.
M. Öztürk (2014). *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*. Ankara Okulu Yayınları.
M. Okuyan (2021). *Kur'an - Meal Tefsir*. Haliç Üniversitesi Yayınları.
M. Padak (2023). *Konu Başlıklı ve Açıklamalı Kur'an-ı Kerim Meâli*, Nida Yayıncılık.

Hasan Basri Çantay: Allah onunla birçoğunu şaşırtır.

Ömer Nasuhi Bilmen: Hak Teâlâ bu mesel ile birçoklarını dalâlette bırakır.

Süleyman Ateş: (Allah), onunla birçoğunu saptırır.

Kur'an Yolu: Allah birçok kimseyi onunla saptırır.

Mustafa İslamoğlu: Bununla Allah, (sapmayı tercih edenlerden) birçoğunu saptırırken …

Murat Sülün: Allah onunla birçoğunu saptırmakta.

Mustafa Öztürk: Oysa Allah böyle misallerle birçoklarını dalalette bırakır.

Mehmet Okuyan: (Allah) onunla birçoğunu saptırır.

Murat Padak: Allah bu tür örneklerle birçok kişiyi saptırır.

İncelediğimiz meallere bakıldığında, tüm meal yazarlarının ta'diye anlamını esas aldığı görülmektedir. Sadece Mustafa İslamoğlu, yaptığı parantez içi açıklama ile tam olarak vicdân anlamını vermese de ona paralel bir ilavede bulunmuştur. Ayrıca dipnotta da bu tür fiillerin (saptırma, dalalete düşürme) Allah'a izâfe edilemeyeceğini belirtmiştir. Fakat bu açıklamaları fiil babının taşıdığı anlam farklılığı bağlamında değil, diğer Kur'an âyetleri bağlamında dile getirmiştir.

Murat Sülün dipnotta "sapmasına müsaade eder" şeklinde bir açıklama yapmıştır. Mustafa Öztürk de açıklama kısmında âyetin sonundaki وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلاَّ الْفَاسِقِينَ "Allah böyle misallerle ancak fasıkları/kafirleri dalalette bırakır" ifadesine dayanarak bunun, kulun tercihinin Allah tarafından onaylanması olduğunu söylemiştir.

Bizim tercihimiz, âyette if'al babının anlamlarından vicdân anlamının esas alınması yönündedir. Farklı bir anlam esas alınsa bile dipnot veya parantez içi açıklama ile babın özelliği gereği alternatif bir şekilde anlamanın mümkün olduğuna değinilerek o anlama göre tercüme de verilmelidir. Bu şekilde güncel tartışmalardan olan özgür irade ve kader gibi meseleler bağlamında yanlış anlamaların da önüne geçilecektir. Vicdân anlamı esas alınarak söz konusu ibare için yapılabilecek tercüme önerimiz şöyledir:

"(Allah) o (misalle) birçoğunu sapmış halde bulmaktadır."

3.1.2. Âli İmrân 3/20. Âyet

فَإِنْ حَآجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلّهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ وَقُل لِّلَّذِينَ أُوْتُوا الْكِتَابَ وَالأُمِّيِّينَ أَأَسْلَمْتُمْ فَإِنْ أَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوْا وَإِنْ تَوَلَّوْاْ فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلاَغُ وَاللّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ

Âyette geçen أَسْلَمَ fiili if'âl babındandır. Bu fiili tefsirlerde yaygın olarak tercih edildiği şekliyle if'âl babının sayrûret anlamında değerlendirirsek ibare "Eğer müslüman olurlarsa" anlamına gelecektir. Fakat ibareyi if'âl babının duhûl mânasına göre değerlendirirsek, o zaman mâna "Eğer İslam'a girerlerse."[300] şeklinde olur.

Söz konusu baptaki anlam farklılığı yorum farkına, bu yorum farkı da tercüme farkına zemin açmış olacaktır. Fiilin duhûl anlamı esas alındığı takdirde "Eğer İslam'a girerlerse" anlamı ortaya çıkacaktır. "İslâm'a girmek" ibaresiyle henüz İslâm'a yeni girecek ve yeni müslüman olacak kişiler anlaşılacaktır. Ancak sayrûret anlamını esas kabul edecek olursak ifade "Eğer müslüman olurlarsa" anlamına gelecektir. "Müslüman olmak" ibaresi hakkıyla müslüman olmak, İslâm'ın gerektirdiği vasıflarla muttasıf olunması gibi anlamlar taşımaktadır. Dolayısıyla ilk anlam İslâm'a yeni girecekleri, diğeri ise İslâm'ın vasıflarını taşıyanları anlatacaktır.

Söz konusu ifade meallerde şöyle tercüme edilmiştir:

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır: Eğer nizaı keser islâma girerlerse doğru yolu tutmuşlardır.

Hasan Basri Çantay: Eğer İslama girerlerse muhakkak doğru yolu bulurlar.

Ömer Nasuhi Bilmen: Eğer İslâmiyet'i kabul etmişler ise şüphesiz hidâyete ermişlerdir.

Süleyman Ateş: Eğer İslam olurlarsa doğru yolu bulmuşlardır.

Kur'an Yolu: Eğer teslim oldularsa doğru yolu buldular demektir.

Mustafa İslamoğlu: Eğer teslim olurlarsa, işte o zaman doğru yolu bulmuş olurlar.

Murat Sülün: De ki: "Ben, bana uyanlarla birlikte tüm varlığımı Allah'a teslim ettim." Kendilerine kitap verilenlere ve ümmilere; "Siz de teslim ettiniz mi?" de. Teslim ederlerse, doğru yola girmiş olurlar.

---

[300] Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî Ebû Hayyân, *el-Baḥru'l-muḥîṭ fi't-tefsîr*, thk. Sıdkî Muhammed Cemîl (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1420/1999), 3/74.

Mustafa Öztürk: Şâyet onlar Allah'a teslimiyet inancını benimserlerse doğru yolu tutmuş olurlar.

Mehmet Okuyan: Teslim olurlarsa doğru yolu bulmuş olurlar.

Murat Padak: Kendilerine kitap verilenler ve ümmilere de ki: "Siz de tüm varlığınızı teslim ettiniz mi?" Onlar eğer teslim ederlerse hidâyete ermiş olurlar.

Meallere bakıldığında; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hasan Basri Çantay ve Ömer Nasuhi Bilmen'in duhûl mânasını tercih ettikleri görülmektedir. Diğerleri ise sayrûret mânasını tercih ederek tercümede bulunmuşlardır.

Bizce sayrûret anlamı siyâka daha uygun düşmektedir. Zira âyetin başında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ve ona tabi olanların teslimiyetinin zikredilmiş olması devamında da aynı türden bir teslimiyetin beklendiğini göstermektedir. Böyle bir teslimiyet de sadece İslam'a girmekten ibaret olmayıp kişinin kendisini bütünüyle Allah'a teslim etmesi demektir. Buna göre söz konusu ifade şöyle de tercüme edilebilir:

"Eğer hakkıyla müslüman olurlarsa o zaman hidâyete ermiş olurlar."

3.1.3. el-A'râf 7/189. Âyet

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا فَلَمَّا تَغَشَّاهَا حَمَلَتْ حَمْلاً خَفِيفًا فَمَرَّتْ بِهِ فَلَمَّا أَثْقَلَتْ دَعَوَا اللّهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ آتَيْتَنَا صَالِحاً لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ

İf'âl babından olan أَثْقَلَتْ fiili bu âyette iki farklı şekilde anlaşılabilmektedir. Sayrûret mânasına göre "hamile oldu" anlamına, duhûl mânasına göre ise "zorluğa girdi" anlamına gelmektedir.[301] Fakat bu konumda sayrûret anlamı daha münasip görünmektedir.

Kelimenin sözlük anlamından hareketle kinayeli bir kullanım da bulunmaktadır. Sayrûret anlamına göre "ağırlaştı" şeklinde çevrilir ama bu o dönemde halkın kadınların hamilelik sebebiyle ağırlaşmalarını bu şekilde ifade ettiğini de gösterir. Yani dolaylı anlatım olmuş olur. Sözlük anlamının lâzımı, yani zaruri olarak gerektirdiği bir durum kastedilir. Duhûl anlamında da "ağır bir döneme girdi" mânasında mecaz anlam oluşur. Hamilelik yükü içine girilebilen bir mekâna ya da zamana benzetilmiştir. Cümlede müşebbeh zikredilip müşebbeh bih hazfedildiğinden istiare-i mekniyye yapılmış olmaktadır.

[301] Ebû Muhammed Abdulhak b. Ğâlib b. Abdirrahman b. Temmâm el-Endelûsî İbn Atiyye, *el-Muḥarreru'l-vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-ʿAzîz*, thk. Abdusselâm Abduşşâfî Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1422/2001), 7/338.

Buradaki anlam farkından dolayı tercümede de fark oluşacaktır. İlk anlama göre (sayrûret) "hamile olmak" ile insanda ortaya çıkan bir hal değişikliğine ve dönüşüme işaret edilmekteyken diğer anlama göre (duhûl) "zorluğa girmek" ile ağırlığın ve zorluğun başladığı bir zaman dilimine girme yönüne vurgu yapılmış olacaktır. Hangi anlam esas alınırsa tercüme da ona göre şekillenecektir.

Söz konusu ifade meallerde şöyle tercüme edilmiştir:

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır: Derken ağırlaştı, o vakıt ikisi bir kendilerini yetiştiren Allah'a şöyle dua ettiler.

Hasan Basri Çantay: Nihâyet (gebeliği) ağırlaşıncâ ikisi de Rablerine şöyle duâ etdiler: Bize yaraşıklı bir çocuk ihsan edersen yemin ederiz ki elbet şükreden kullarından oluruz.

Ömer Nasuhi Bilmen: O zaman ki, ağırlaştı. Allah Teâlâ'ya, Rablerine dua ettiler ki eğer bize bir sâlih çocuk verir isen andolsunki, biz elbette şakirlerden oluruz.

Süleyman Ateş: (Yükü) ağırlaşınca ikisi beraber Rableri Allah'a du'a ettiler: "Eğer bize iyi, güzel bir çocuk verirsen elbette şükredenlerden oluruz!" (dediler).

Kur'an Yolu: Hamileliği ağırlaşınca rableri olan Allah'a şu sözlerle yakarırlar: "Andolsun, bize kusursuz bir çocuk verirsen kesinlikle şükredenlerden olacağız!"

Mustafa İslamoğlu: Ardından yük ağırlaşınca eşler Rableri olan Allah'a: "Eğer bize eli ayağı düzgün, kusursuz bir çocuk bahşedersen; söz, Sana şükreden kimselerden olacağız!" diye yakarırlar.

Murat Sülün: Kadın iyice ağırlaşınca, ikisi birden; "Eğer bize eli ayağı düzgün bir çocuk verirsen, kesinlikle şükredenlerden olacağız!" diye (yegâne) Rableri Allah'a dua ederler.

Mustafa Öztürk: Hamileliği ağırlaşınca, karı-koca, "[Rabbimiz!] Bize sağlıklı bir evlat verirsen mutlaka sana minnettarlığımızı göstereceğiz." diye rableri Allah'a yakarırlar.

Mehmet Okuyan: (Yük) ağırlaşınca "Bize iyi (sağlıklı) bir çocuk verirsen elbette şükredenlerden olacağız." diye Rableri Allah'a dua ederler.

Murat Padak: Fakat kadının hamileliği ilerleyip durumu ağırlaşınca onlar Allah'a dua ettiler: "Bize eğer sağlıklı bir çocuk verirsen biz kesinlikle şükredenlerden olacağız" dediler.

İncelediğimiz meallerin hepsinde sayrûret mânasına göre çeviri yapılmıştır. Bizim tercihimiz de bunu desteklemektedir. Ancak her ne kadar mânayı çok etkilemese de fiilin bulunduğu babın sonucu olarak alternatif olan duhûl anlamına göre de çevirinin mümkün olduğuna dair herhangi bir dipnot verilmemiş ve açıklamada bulunulmamıştır.

3.1.4. el-Kehf 18/28. Âyet

وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَن ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا

Âyette geçen أَغْفَلَ fiili ifʿâl babındandır. Dolayısıyla ifʿâl babının taşıdığı anlamlardan iki farklı anlama gelebilmektedir. Eğer أَغْفَلَ fiili ifʿâl babının ta'diye (geçişlilik) mânasına göre değerlendirilecek olursa "gâfil kıldı" anlamına[302] gelecektir. Diğer bir seçenek olarak, vicdân (bir hâl üzere bulma) mânasına göre değerlendirilirse, bu kez de "gâfil buldu" anlamına[303] gelecektir.

Mâverdî, tefsirinde her iki anlama ihtimalini de zikretmiştir.[304] Dikkat edilirse, ilk anlama göre gaflet Allah'a nispet edilirken, ikinci anlama göre ise gaflet gâfil olan kişiye nispet edilmektedir.

Söz konusu ifade meallerde şöyle tercüme edilmiştir:

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır: O kimseye itaat etme ki kalbini zikrimizden gafil bırakmışız.

Hasan Basri Çantay: Kalbine bizi anmakdan gaflet verdiğimiz, hevâ ve hevesine uymuş, işinde haddi aşmış kimselere boyun eğme.

Ömer Nasuhi Bilmen: O kimseye uyma ki, Bizim zikrimizden kalbini iğfâl etmişizdir.

Süleyman Ateş: Kalbini bizi anmaktan alıkoyduğumuz keyfine uyan ve işi, hep aşırılık olan kişiye itaat etme.

Kur'an Yolu: Bizi anmaktan kalbini gafil kıldığımız, kötü arzularına uymuş ve işi gücü aşırılık olan kimseye boyun eğme!

---

[302] Ebû Saʿîd el-Hasan b. Abdullâh b. el-Merzubân Ebû Saʿîd es-Sîrâfî, *Şerḥu Kitâbi Sîbeveyh*, thk. Ahmed Hasen Mehdelî - Alî Seyyid Alî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1429/2008), 4/441.
[303] age, s. 4/441.
[304] Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *en-Nuket ve'l-ʿuyûn*, thk. es-Seyyid ibni Abdi'l-Maksûd ibni Abdi'r-Rahîm (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-ʿİlmiyye, ts.), 3/302.

Mustafa İslamoğlu: Ve ayartıcı arzularına uyarak, işi gücü aşırı uçlarda dolaşmaya döktüğü için, (akleden) kalbi kendisini zikrimize karşı duyarsızlaşan kimselere de uyma!

Murat Sülün: Gönlünü Bizi anmaktan gafil kıldığımız için arzu ve ihtiraslarına uyan, haddini aşan kimselere itaat etme.

Mustafa Öztürk: Kalbini bizi anmaktan mahrum bıraktığımız, boş heves ve arzularına uyan ve işi gücü azgınlık olan kimselerin isteklerine de sakın boyun eğme.

Mehmet Okuyan: Arzusuna uymuş ve işi gücü aşırılık olduğu için kalbini bizi hatırlamaktan habersiz kıldığımız kimseye boyun eğme!

Murat Padak: Kalbini zikrimizden gafil kıldığımız, arzularının peşinden giden ve her işi aşırılık olan kişiye itaat etme.

İncelediğimiz meallerden bir tanesi dışında geri kalan tüm meallerde ta'diye anlamına göre tercüme yapılmıştır. Bunlardan da sadece Mehmet Okuyan mealinde, yapılan açıklama ile fiil sebep-sonuç ilişkine bağlanmış ve fiilin sorumluluğu kula yüklenmiştir. Ancak alternatif anlama değinilmemiştir.

Mustafa İslamoğlu'nun yaptığı "zikrimize karşı duyarsızlaşan" şeklindeki tercüme ise ta'diye anlamında değildir. Ancak vicdân anlamını da tam olarak karşılamamaktadır. İslamoğlu, verdiği dipnot ile tercümesini fiil babının anlam farklılığına değil, kıraat farklılığına dayandırmıştır.

Görüldüğü üzere incelediğimiz meal sahiplerinden hiçbirisi, أَغْفَلَ fiilinin if'âl babından olması nedeniyle farklı anlamlara gelebileceğine ve bunlardan hangisinin neden dolayı tercih edildiğine dair bilgi vermemiştir. Söz konusu bilgilere değinilmediği gibi alternatif olan vicdân anlamına da temas edilmemiştir. Kanaatimizce, modern dönemde yaşanan bilgi kirliliği ve halkın İslâmî ilimlerden uzaklaşması nedeniyle, vicdân anlamının tercih edilmesi okuyucu kitlesinde oluşabilecek pek çok soru işaretinin önüne geçecektir. Bu bağlamda yapılabilecek tercüme şu şekilde olabilir:

"Kalbini zikrimizden gafil bulduğumuz kimseye itaat etme"

3.1.5. Tâhâ 20/15. Âyet

إِنَّ السَّاعَةَ ءَاتِيَةٌ أَكَادُ أُخْفِيهَا لِتُجْزَى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعَى

Kıyametin vakti hakkındaki bu âyette geçen أُخْفِي fiili if'âl babından olup taşıdığı anlam farklılığı nedeniyle tefsirinde ihtilâf edilmiştir. Çünkü bu farklılık neticesinde birbirine

zıt iki anlam ortaya çıkmaktadır. Söz konusu fiil if'âl babının anlamlarından olan selb/izâle veya ta'diye anlamına göre açıklanmaya müsaittir. Nitekim ünlü dilci Halîl b. Ahmed (ö. 175/791) bu fiilin iki anlama (selb/izâle: açıklamak/gizliliği gidermek ve ta'diye: gizlemek) birden geldiğini ifade etmiştir.[305] Bu durum yorumu ve dolayısıyla tercümeyi de doğrudan etkilemektedir.

Anlam bütünlüğü yönünden bir önceki kelimeyle beraber ele alırsak, Taberî'ye (ö. 310/923) göre أَكَادُ أُخْفِيهَا ifadesi ta'diye anlamıyla "Neredeyse kendimden gizleyeceğim" mânasına gelmektedir. Taberî, ifadenin selb/izâle anlamıyla "Neredeyse onu açıklayacağım" anlamına geldiğine de işaret etmekte fakat bu mânaya teveccüh etmemektedir.[306] Buna karşılık Zeccâc (ö. 311/923) iki ihtimali de aktararak ta'diye anlamını bir seçenek olarak zikretmekte ancak kendisi selb/izâle mânasının daha doğru olduğu kanaatini taşımaktadır.[307] İki farklı anlama şeklinin tercümeyi ve konuyla ilgili kelâmî görüşleri ciddi şekilde belirleyeceği açıktır.

Söz konusu ifade meallerde şöyle tercüme edilmiştir:

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır: Çünkü saat muhakkak gelecek, ben, hemen hemen onu gizliyorum ki her nefis sa'yiyle cezalansın,

Hasan Basri Çantay: Çünkü o saat şübhesiz gelecekdir. Ben onu (n vaktini) hemen açıklayacağım geliyor ki herkes neye çalışıyorsa kendisine onunla mukaabele edilmiş olsun.

Ömer Nasuhi Bilmen: Şüphe yok ki, Kıyamet gelecektir, az kalıyor ki, onu gizleyeyim. Tâ ki, her nefis çalıştığı şey ile cezalandırılsın.

Süleyman Ateş: (Kıyamet) Sa'at(i) mutlaka gelecektir. Herkesin, peşinde koştuğu işlerle cezalanması için, neredeyse onu gizleyeceğim.

Kur'an Yolu: Onun vaktini herkesten gizlemiş olsam da, her bir kişinin yapıp ettiğinin karşılığını görmesi için kıyamet mutlaka gelecektir.

Mustafa İslamoğlu: Çünkü, her ne kadar son saati (herkesten) gizli tutmuşsam da, herkese çabasının karşılığı verilsin diye Son Saat kesinlikle gelecektir.

---

[305] Ebû Abdurrahmân el-Ferâhîdî el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-ʿayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî - İbrâhîm es-Sâmerrâʾî (Beyrut: Mektebetu'l-Hilâl, 1408/1988), 4/314.

[306] Ebû Caʿfer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî et-Taberî, *Câmiʿu'l-beyân ʿan teʾvîli ʾâyi'l-Kurʾân*, thk. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Turkî (Dâru Hicr, 1422/2001), 16/37.

[307] Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî ez-Zeccâc, *Meʿâni'l-Ḳur'ân ve iʿrâbuhû,* thk. Abdulcelîl Abduh Şelebî (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1408/1988), 3/352.

Murat Sülün: Neredeyse kendimden bile gizleyeceğim (Kıyamet) saat(i) kesinlikle gelecek ki, herkes kendi çabasının karşılığını alsın.

Mustafa Öztürk: Hiç şüphe yok ki kıyamet günü mutlaka gelip çatacaktır. Onun vaktini gizli tutmayı diledim, zira herkes dünyada yapıp-ettiğinin karşılığını o gün görsün istedim.

Mehmet Okuyan: Herkese, peşinde koştuğu şeyin karşılığı verilsin diye neredeyse onu (kendimden bile) gizleyeceğim.

Murat Padak: Hiç şüphesiz ki kıyametin kopacağı saat gelecektir. Ben onun vaktini gizledim ki herkese çabasının karşılığı tam olarak verilsin.

Meallere baktığımızda, sadece Hasan Basri Çantay'ın izâle mânası ile tercüme ettiği, diğer meallerin ise ta'diye mânasını esas alarak tercüme yaptıkları görülmektedir.

Mustafa İslamoğlu, âyetle ilgili verdiği dipnotta söz konusu fiili iki türlü anlamanın mümkün olduğuna dair bilgi vermiştir. Fakat kıraat olarak verdiği ile bahsini ettiği gizleme ve açığa vurma anlamlarının ilişkisi kurulamamıştır. Aksine bu anlamlar if'âl bâbının farklı anlamları ile ortaya çıkmaktadır. Mehmet Okuyan, açıklama kısmında sadece alternatif anlama değinmekle yetinmiştir. Mustafa Öztürk ise "gizli tutmayı diledim" şeklinde farklı bir tercüme yapmıştır. Yaptığı açıklamada "Neredeyse gizleyecektim" demenin "gizlemedim" anlamına geldiğini belirterek "Neredeyse açıklayacaktım" şeklindeki anlamın da gerekçesinin zayıf olduğunu söylemiştir.

Hangi anlam tercih edilirse edilsin, mutlaka alternatif anlamın dipnotta belirtilmesi gerekmektedir. İncelenen meallerden üç tanesi dışında alternatif anlama işaret eden açıklama veya dipnot bulunmamaktadır. Açıklama veya dipnot olan meallerde ise anlam farklılığının fiil babından kaynaklandığına dair bir izâh görülmemiştir.

3.1.6. ez-Zâriyat 51/47. Âyet

وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ

Âyetin son kısmında geçen مُوسِعُونَ kelimesi أَوْسَعَ fiilinden türemiş bir ism-i fâildir. Bu kelime, babından dolayı farklı şekillerde anlaşılmaya müsaittir. Eğer bu kelimeyi if'âl babının sayrûret mânasında alırsak anlam "Biz elbette vüs'at/genişlik sahibiyiz" şeklinde olacaktır.[308] Fakat ta'diye anlamında kabul edersek, bu durumda ibâre "Biz elbette genişletmekteyiz"

[308] Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed b. Alî en-Nîsâbûrî el-Vâhidî, *et-Tefsîru'l-basît*, thk. Heyet (Riyâd: İmâdetu'l-Bahsi'l-İlmiyyi, 1430/2009), 20/461.

mânasına gelecektir. Bu da "rızkın genişletilmesi"[309] ve "semanın genişletilmesi"[310] olarak iki farklı şekilde tefsir ve dolayısıyla tercüme edilebilecektir.

Söz konusu ifade meallerde şöyle tercüme edilmiştir:

Elmalılı: Şübhe yok ki biz çok vüs'a malikiz.

Hasan Basri Çantay: Biz muhakkak ve mutlak bir (vüs'at ve) kudrete mâlikizdir.

Ömer Nasuhi Bilmen: Şüphe yok ki, biz elbette kâdirleriz.

Süleyman Ateş: Biz genişleticiyiz (kudretimiz geniştir, göğü öyle genişleten biziz).

Kur'an Yolu: Şüphesiz biz genişletmekteyiz.

Mustafa İslamoğlu: Gerçekten genişletici olan da Biziz.

Murat Sülün: Bizim elimiz de gerçekten geniştir.

Mustafa Öztürk: Şüphesiz biz sınırsız kudret sahibiyiz.

Mehmet Okuyan: Biz (onu) elbette genişleticiyiz.

Murat Padak: Onu biz genişletiyoruz.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hasan Basri Çantay, Ömer Nasuhi Bilmen, Murat Sülün ve Mustafa Öztürk söz konusu ifadeyi if'âl babının sayrûret mânasına göre tercüme etmişlerdir. Diğer meallerde ise if'âl babının ta'diye mânası esas alınarak tercüme yapılmıştır.

Arapça açısından her ne kadar iki anlamın kullanılması mümkün görünse de burada sayrûret mânasının esas alınması Kur'an bütünlüğüne daha fazla uymaktadır. Nitekim Murat Sülün de âyetin dipnotunda yaptığı açıklamada, aynı sûrenin 22. âyetindeki وَفِي السَّمَاء رِزْقُكُمْ "Rızkınız da gökte" ile عَلَى الْمُوسِعِ قَدَرُهُ "Eli geniş olan"[311] âyetlerine atıfta bulunarak söz konusu âyetin Kur'an bütünlüğünde anlaşılması gerektiğini söylemiştir. Mustafa Öztürk de âyetin dipnotunda diğer çeviri alternatifini de verdikten sonra bunu bilimsel tefsircilerin kullandığını belirterek kendisi bu yoruma katılmamıştır. Murat Padak ise âyetle ilgili açıklamasında bunun hem semanın nimetlerinin genişlemesi hem de bizzat semanın genişlemesi olarak anlaşılmasının mümkün olduğunu belirtmiştir. Mustafa İslamoğlu da âyetle ilgili dipnotta

[309] Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Saʿlebî, *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Ḳurʾân*, thk. Heyet (Cidde: Dâru't-Tefsîr, 1436/2015), 24/560.
[310] Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *en-Nuket ve'l-ʿuyûn*, thk. es-Seyyid ibni Abdi'l-Maksûd ibni Abdi'r-Rahîm (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-ʿİlmiyye, ts.), 5/373.
[311] *Kur'an-ı Kerim,* Bakara 2/236.

diğer anlamı zikretmiş ancak bunun modern kozmolojinin ‘genişleyen evren’ modelini teyit eden bir âyet olduğu düşüncesiyle “genişleme” anlamını tercih etmiştir.

Bu âyetten hareketle dipnot veya açıklamada alternatif anlamı zikretmeden muhtemel anlamlardan sadece birisini esas alarak bilimsel bulguları Kur’an’dan teyit etme gayreti, bilimsel tefsirdeki aşırılığın bir uzantısıdır. Bilimsel tefsirde itidalli olmak ve Kur’an bütünlüğünü merkeze almak önem arz etmektedir.

Mustafa İslamoğlu, Murat Sülün, Mustafa Öztürk ve Murat Padak dipnot ve açıklamalar ile diğer mânaya da işaret etmişlerdir. Ancak fiil baplarındaki anlam farklılığı noktasından hareketle bir izâhta bulunmamışlardır.

İki yorumdan hangisi tercih edilecek olursa olsun, mutlaka alternatif anlama da dipnotta yer verilmeli ve iki anlamı ortaya çıkaran etkenin âyetteki لَمُوسِعُونَ kelimesinin if‘âl babının anlam takdirleri olduğu belirtilmelidir. Bizim bu âyetle ilgili kanaatimiz, ilgili kelimenin sayrûret anlamında kabul edilmesidir. Zira bu siyak açısından daha uygundur. Ayrıca ta‘diye anlamı takdir edildiğinde cümlede hazfedilen bir mef‘ûlün varlığının kabul edilmesi gerekmektedir. Hâlbuki dilde aslolan zaruret olmadıkça cümleye ilave öğe takdir etmemektir. Şâyet ta‘diye anlamını kabul edecek olursak ilgili ifadenin, لَمُوسِعُوهَا şeklinde olması gerekir. Göğün genişletildiğini ancak bu şekildeki bir takdirle sağlayabiliriz. Bu da ilgili ifadenin değişmesi, kendisine ek yapılması ve sonra bunun hazfedilerek îcâz yapıldığının kabul edilmesiyle olacaktır. Siyaka göre zorlama olan bu yoruma gitmeyi tercih etmektense ilgili kelimenin sayrûret mânasını seçmek daha anlamlı durmaktadır.

3.2. Tef‘îl Bâbı

3.2.1. el-Bakara 2/23. Âyet

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَى عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

Kur’an’ın i‘câzı hakkında müşriklere meydan okunan bu âyette geçen نَزَّلَ fiili tef‘îl babından olup iki farklı şekilde anlama ihtimali barındırmaktadır. Bu fiilin bulunduğu bağlam itibariyle tef‘îl babının ta‘diye ve teksîr anlamlarına göre anlaşılması mümkündür.

Eğer söz konusu نَزَّلَ fiili, ait olduğu babın en yaygın anlamı olan teksîr anlamına göre anlaşılacak olursa mâna “Kulumuza parça parça (çok defa) indirdiğimiz” şeklinde olacaktır.

Burada fiilin az az ve çok kere yapıldığına delâlet vardır.[312] Bu anlam Zemahşerî (ö. 538/1144) tarafından tedrîc olarak da nitelenmiştir.[313] Fakat eğer نَزَّلَ fiilini ta'diye anlamına göre yorumlarsak, ifade tek seferde toptan indirilmiş gibi bir mâna ile "Kulumuza indirdiğimiz" anlamına gelecektir.[314]

Fiil babının taşıdığı anlam farklılıkları nedeniyle doğacak anlama farkları meallere tercüme farkı olarak yansımıştır.

Söz konusu ifade meallerde şöyle tercüme edilmiştir:

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır: Ve eğer kulumuza ceste ceste indirdiğimiz Kur'an'dan şüphede iseniz haydi onun ayarından bir sure meydana getirin.

Hasan Basri Çantay: Eğer kulumuz (Muhammed) in üzerine parça parça (sûre sûre, âyet âyet) indirdiğimiz (Kur'ânın Allah katından geldiğin) den şübhe ediyorsanız haydi onun benzerinden siz de (meydana) bir sûre getirin.

Ömer Nasuhi Bilmen: Ve eğer siz kulumuza indirdiğimizden şüphede iseniz, onun mislinden bir sûre vücuda getiriniz.

Süleyman Ateş: Eğer kulumuz (Muhammed)e indirdiğimizden şüphe içinde iseniz, haydi onun gibi bir sure getirin.

Kur'an Yolu: Kulumuza indirdiğimiz kitaptan dolayı bir şüphe içinde iseniz onun benzeri bir sûre de siz getirin.

Mustafa İslamoğlu: Eğer siz kulumuza indirdiklerimize dair bir kuşku taşıyorsanız, haydi, hemen onun benzeri bir sûre getiriniz.

Murat Sülün: Kulumuza indirdiğimizden yana şüpheniz varsa, haydi, siz de Allah dışındaki (destekçi ve) şahitlerinizi çağırıp (Muhammed gibi ümmi bir kişi tarafından söylenmiş) buna benzer bir sûre getirin.

Mustafa Öztürk: (Ey Müşrikler!) Mâdemki kulumuz Muhammed'e indirdiğimiz âyetlerin Allah kelamı olduğundan derin şüphe duyuyorsunuz, o halde Kur'an'ın sûrelerine benzer bir sûre getirin de görelim!

---

[312] Ebû Abdullâh Muhḥammed b. Abdullâh b. Bahâdır eş-Şâfiʿî ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ʿulûmi'l-Ḳur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm (b.y. Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyyeti, 1376/1957), 3/35.
[313] Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâikı ğavâmidi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîli fî vucûhi't-te'vîl* (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407/1987), 1/96.
[314] Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî Ebû Hayyân, *el-Baḥru'l-muḥîṭ fi't-tefsîr*, thk. Sıdkî Muhammed Cemîl (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1420/1999), 1/167.

Mehmet Okuyan: Kulumuza indirdiklerimizden şüphe içindeyseniz, onun (Kur'an'ın) benzeri herhangi bir sure getirin!

Murat Padak: Eğer kulumuza indirdiğimiz Kur'an'ı bizim indirdiğimizden şüphe içindeyseniz, siz de onun benzeri bir sûre getirin.

İncelediğimiz meallerden sadece Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ve Hasan Basri Çantay meallerinde teksîr mânasına göre tercüme yapılarak ifadeye tedrîcilik anlamı katıldığı görülmektedir. Diğer meallerde ise ta'diye anlamına göre "indirdi" ifadesiyle tercüme yapılmıştır. Burada teksîr anlamıyla yapılan tercüme daha isabetli görünmektedir. Zira el-Furkan 25/32. âyeti şöyledir:

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً كَذَٰلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا

"İnkâr edenler dediler ki: O Kur'an ona bir seferde topluca indirilseydi ya! Biz onu gönlüne iyi yerleştirelim diye böyle indirdik ve onu uygun aralıklarla parça parça gönderdik."[315]

Bu âyette açıkça zikredilen parça parça indirme ifadesinden dolayı tedrîci inzâli ifade eden anlamın esas alınması daha evlâ olacaktır.

3.2.2. el-Bakara 2/57. Âyet

وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ وَأَنزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوَى كُلُواْ مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِن كَانُواْ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ

İsrâiloğullarına lütfedilen nimetlerin aktarıldığı bu âyette geçen ظَلَّلَ fiilin tef'îl babından olması nedeniyle bu babın taşıdığı anlam farklılıklarını hâizdir. Söz konusu fiil, bu âyet özelinde tef'îl babının taşıdığı anlamlardan olan ca'l (bir şeyi kılmak) veya if'âl babı/ta'diye anlamlarına göre iki farklı şekilde anlaşılmaya müsait bir vaziyet arz etmektedir.

Eğer ظَلَّلَ fiilini ca'l (bir şeyi kılmak) anlamına göre yorumlarsak, anlam "Bulutları üzerinize gölgelik kıldık" şeklinde olacaktır.[316] Şâyet fiili if'âl babı/ta'diye anlamına göre (أَظْلَلَ) değerlendirirsek, bu kez de anlam "Bulutlarla sizi gölgeledik" gibi farklı bir ifadeye

[315] *Kur'an-ı Kerim*, Furkân 25/32.
[316] Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdirrahman b. Muhammed Abdülkâhir el-Cürcânî, *Dercu'd-durer fî tefsîri'l-ʾâyi ve'ş-şuver*, thk. Talʿat Salâh el-Ferhân - Muhammed Edîb Şekûr Emrîz (Amman: Dâru'l-Fikr, 1430/2009), 1/158.

dönüşecektir.[317] Dolayısıyla hangi anlamın tercih edileceğine bağlı olarak kaçınılmaz şekilde tercüme de değişmektedir.

Söz konusu ifade meallerde şöyle tercüme edilmiştir:

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır: Ve üstünüze o bulutu gölgelik çekdik.

Hasan Basri Çantay: Ve («Tîh» de güneşin sıcaklığından korunmanız için) üstünüze (ince bir) bulutu gölge yapmış …

Ömer Nasuhi Bilmen: Ve üzerinize bulutları gölgelik kıldık.

Süleyman Ateş: Bulutu üstünüze gölgelik çektik.

Kur'an Yolu: Ve sizi bulutlarla gölgeledik.

Mustafa İslamoğlu: Üzerinizdeki bulutla sizi gölgeledik.

Murat Sülün: Ayrıca sizi bulutlarla gölgeledik.

Mustafa Öztürk: Öte yandan (çölde) bulutları üzerinize gölgelik yapmıştık.

Mehmet Okuyan: Sizi bulutla gölgelendirmiş, size kudret helvası ile bıldırcın eti indirmiş (vermiş), "Size rızık olarak verdiğimiz temiz şeylerden yiyin!" (demiştik).

Murat Padak: Biz, Tih Çölünde sizi bulutlarla gölgeledik.

İncelenen meallerden beş tanesi söz konusu ifadeyi ca'l anlamına göre, diğer beş tanesi ise ta'diye anlamına göre tercüme etmiştir.

3.2.3. el-Bakara 2/126. Âyet

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُم بِاللّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ قَالَ وَمَن كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلاً ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلَى عَذَابِ النَّارِ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ

Hz. İbrâhim'in (a.s.) ettiği duanın ve bu duaya cevabın nakledildiği âyette geçen مَتَّعَ fiili tef'îl babından olması bakımından birkaç farklı anlama elverişli durumdadır.

Âyetteki مَتَّعَ fiilinin şeddeli olması sebebiyle teksîr (çokluk) anlamı ifade ettiği söylenmiştir. Ancak böyle anlaşılması halinde kafirlerin çokça faydalandırılacağı anlamı ortaya çıkmaktadır. Buna cevaben, ibarenin devamındaki قَلِيلاً ifadesinin ahirete nispetle dünya

[317] Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî Ebû Hayyân, *el-Baḥru'l-muḥîṭ fi't-tefsîr*, thk. Sıdkî Muhammed Cemîl (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1420/1999), 1/345.

hayatının azlığına işaret ettiği ifade edilmiştir.[318] Nitekim Sa'lebi (ö. 427/1035) de âyeti kafirlerin ecel vakitlerine kadar rızıklandırılacağı şeklinde açıklamıştır.[319]

Ebû Hayyân (ö. 745/1344), مَتَّعَ fiilinin çokluk anlamına değil, fiil kökünden türetilen şeye sahip olma anlamına geldiğini söylemiştir. Buna göre mâna, kafirlerin az bir fayda sahibi olacağı şeklinde olacaktır.[320] Ayrıca bu fiil, ca'l (bir şeyi kılmak) anlamıyla da "rızkın kafirler için az bir metâ' (geçimlik) kılındığı" mânasında tefsir edilmiştir.[321] Fiil babının taşıdığı anlamlara göre âyetin taşıdığı anlamın azlık-çokluk gibi zıt şekillerde anlaşılması mümkün olmaktadır. Bu durumun da tercümeyi belirleyecek nitelikte bir farklılık olduğu açıktır.

Söz konusu ifade meallerde şöyle tercüme edilmiştir:

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır: Buyurdu ki «küfredeni dahi merzuk eder de az bir zaman hayattan nasib aldırırım ve sonra ateş azabına muztar kılarım ki o ne yaman bir inkılâbtır

Hasan Basri Çantay: (Allah da:) «Kâfir olanı dahi kısa bir zaman için (yaşadığı müddetce) fâidelendireceğim, sonra onu cehennem azabına icbar edeceğim. Varacağı yer ne kötüdür» buyurmuşdu.

Ömer Nasuhi Bilmen: Allah Teâlâ da, «Kâfir olanı da az bir müddet müstefîd ederim, sonra da onu ateş azabına muzdar kılarım. Ne fena bir gidiş!» diye buyurmuştu.

Süleyman Ateş: (Rabbi) buyurdu: "İnkar edeni dahi az bir süre geçindirir, sonra onu cehennem azabına (girmeğe) zorlarım, ne kötü varılacak yerdir orası!"

Kur'an Yolu: Allah buyurdu ki: "İnkâr edene de az bir süre dünya nimetleri veririm, ama sonunda onu cehennemin azabına sürerim.

Mustafa İslamoğlu: Allah karşılık verdi: "Onlardan küfredenleri de, geçici zevkleri tattırdıktan sonra yakıcı bir azaba mahkûm ederim ki, orası pek fena bir duraktır."

Murat Sülün: Allah: "Nankörce inkâr edeni kısa bir süre yaşatıp daha sonra ateş azabına sürüklerim..." buyurmuştu.

---

[318] Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn et-Taberistânî er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb* (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420/1999), 4/50.
[319] Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Saʿlebî, *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Ḳurʾân*, thk. Heyet (Cidde: Dâru't-Tefsîr, 1436/2015), 4/105.
[320] Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî Ebû Hayyân, *el-Baḥru'l-muḥîṭ fi't-tefsîr*, thk. Sıdkî Muhammed Cemîl (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1420/1999), 1/616.
[321] Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr mine't-tefsîr* (Tûnus: ed-Dâru't-Tûnusiyyeti li'n-neşri, 1404/1984), 1/716.

Mustafa Öztürk: Allah da ona karşılık vermişti: "[Hiç tasalanma;] zira ben kafirlikte direnen kimseyi bile bu üç günlük dünyada nimetlerden faydalandırırım.

Mehmet Okuyan: (Allah da) şöyle demişti: "Kim inkâr ederse onu az bir süre yararlandırır, sonra onu cehennem azabına sürüklerim.

Murat Padak: Rabbi dedi ki: "Kafiri de kısa bir süreliğine bu nimetlerden faydalandıracağım."

İncelediğimiz meallerin tamamında tef'îl babının fiil kökünden türetilen şeye sahip olma anlamı esas alınarak tercüme yapılmıştır. Ancak Mustafa İslamoğlu'nun "geçici zevkleri tattırdıktan sonra" şeklinde yaptığı çeviri, metinden kopuk durmaktadır. İncelememize konu olan meallerde dipnot ile alternatif olan diğer iki anlama ve bunların fiil babından kaynaklandığı hususlarına değinilmemiştir.

3.3. Müfâ'ale Bâbı

3.3.1. el-Bakara 2/51. Âyet

وَإِذْ وَاعَدْنَا مُوسَى أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِن بَعْدِهِ وَأَنتُمْ ظَالِمُونَ

Mûsâ (a.s.) ile vaatleşmenin zikredildiği bu âyette geçen وَاعَدَ fiili müfâ'ale babından olup mânası üzerine ihtilâf edilmiştir. Söz konusu وَاعَدَ fiili babın aslî mânası olan müşâreke (ortaklık) anlamıyla anlaşılabileceği gibi aynı zamanda sülâsî mücerred anlamına göre de değerlendirilmesi mümkündür.

Zeccâc, Allah'ın va'd etmesini ve Mûsâ (a.s.)'ın bu va'di kabul edip ona ittibâ etmesini karşılıklı vaatleşme olarak değerlendirip fiili müşâreke (ortaklık) anlamıyla tefsir etmiştir.[322] Ebû Hayyân ise müşâreke anlamını ikinci bir ihtimal olarak zikrederek Allah'ın vahy etmesini ve Mûsâ (a.s.)'ın buna mukâbil mîkât (buluşma) için gelişini karşılıklı vaatleşme olarak değerlendirmiştir.[323]

Söz konusu fiile, sülâsî mücerred (وَعَدَ) anlamına göre bakılırsa, tek taraflı olarak sadece Allah'ın vadettiği anlamı ortaya çıkacaktır.[324] Ayrıca bu fiil, müfâ'ale babının tek fâille

[322] Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî ez-Zeccâc, *Meʿâni'l-Ḳur'ân ve iʿrâbuhû*, thk. Abdulcelîl Abduh Şelebî (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1408/1988), 1/133.
[323] Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî Ebû Hayyân, *el-Baḥru'l-muḥîṭ fi't-tefsîr*, thk. Sıdkî Muhammed Cemîl (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1420/1999), 1/321.
[324] age, s. 1/321.

kullanıldığı durumlara örnek olarak da gösterilmiştir.[325] Görüldüğü gibi babın esas alınan anlamına göre fiil bir veya iki fâil alabilmekte ve eylemin tek taraflı ya da karşılıklı yapıldığı şeklinde farklı anlamlar öne sürülebilmektedir. Yapılacak tercümede, bu seçeneklerden hangisinin ne gibi gerekçelerle tercih edildiği ve diğer anlama alternatiflerinin ne olduğu hususları belirtilmelidir.

Söz konusu ifade meallerde şöyle tercüme edilmiştir:

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır: Ve bir vakit Musa'ya kırk geceye vâd verdik.

Hasan Basri Çantay: Hani Musa ile kırk gece («Tur» da kalmak ve ondan sonra kendisine Tevrat verilmek üzere) vaidleşmişdik.

Ömer Nasuhi Bilmen: Ve bir vakit Mûsa ile kırk geceyi vadeleştirmiştik.

Süleyman Ateş: Musa ile kırk gece için sözleşmiştik.

Kur'an Yolu: Mûsâ'ya kırk gece için söz vermiştik.

Mustafa İslamoğlu: Bir zaman Musa'ya kırk gece süren bir randevu vermiştik.

Murat Sülün: Hani, Musa ile kırk geceliğine vaatleşmiştik.

Mustafa Öztürk: Yine biz vaktiyle [Sina dağında kendisine vahyetmek üzere] Musa ile kırk geceliğine sözleşmiştik.

Mehmet Okuyan: Hani (kendisine vahyetmek üzere) Musa ile kırk gece için sözleşmiştik.

Murat Padak: Bir zamanlar Musa'yla görüşmek için kırk geceliğine sözleşmiştik.

İncelenen meallerden, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Kur'an Yolu ve Mustafa İslamoğlu'nun meallerinde söz konusu fiil sülâsî mücerred anlamında, yani tek taraflı olarak Allah'ın vadettiği anlamında tercüme edilmiştir. Diğer meallerde ise müfâ'ale babının en yaygın anlamı olan müşâreke anlamı esas alınarak "karşılıklı vaatleşme/sözleşme" şeklinde tercüme yapılmıştır.

3.3.2. el-A'râf 7/21. Âyet

وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ

[325] Ebû Alî el-Hasen b. Ahmed b. Abdulğaffâr Ebû Alî el-Fârisî, *el-Ḥucce li'l-ḳurrâi's-sebʿa*, thk. Bedruddîn Kahvecî - Beşîr Cuveycâbî (Dımaşk; Beyrut: Dâru'l-Meʾmûn, 1413/1993), 2/67.

Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın cennetten çıkarılıp dünyaya gönderilişlerinin anlatıldığı bir bölümde geçen bu âyette, şeytanın ettiği yemin haber verilirken müfâ'ale babından olan قَاسَمَ fiili kullanılmıştır. Müfâ'ale babının taşıdığı muhtemel anlamlardan olan if'âl babı/ta'diye ve müşâreke (ortaklık) anlamlarının ikisi de bu âyet için söz konusu olabilmektedir.

Eğer قَاسَمَ fiili için if'âl babı/ta'diye mânası (أَقْسَمَ) esas alınırsa, anlam "(şeytan) o ikisine yemin etti" şeklinde olacaktır.[326] Ancak müşâreke (ortaklık) manası esas alınacak olursa, bu kez anlam "(karşılıklı) yeminleştiler" şeklinde değişmiş olacaktır.[327]

Kadı Beyzavî (ö. 685/1286) ve İbn Âşûr (ö. 1970) قَاسَمَ fiilinin müşâreke anlamı olarak değil, mübâlağa anlamı olarak müfâ'ale babından geldiğini söylemişlerdir.[328] Zemahşerî ise if'âl babı/ta'diye mânasını aktardıktan sonra müşâreke (ortaklık) anlamı için iki ihtimal zikretmiştir. Bu ihtimallerden birincisine göre, Hz. Âdem ve Hz. Havva şeytana "Bize nasihat ettiğine dair Allah adına yemin edebilir misin" demiştir ve bu da karşılıklı yemin anlamına gelmektedir. İkinci ihtimal olarak da şeytanın yeminine karşılık Hz. Âdem ve Hz. Havva da bu nasihati kabul ettiklerine dair şeytana yemin etmişlerdir ve bu da yine karşılıklı yeminleşme anlamına gelmektedir.[329]

Müfâ'ale babının anlam farklılığı sonucu tercih edilecek ilk anlama göre fiil tek taraflı, ikinci anlama göre ise fiil karşılıklı işlenmiş olacaktır. Bu anlam farkı da tercüme farkı olarak çevirilere yansıyabilmektedir.

Söz konusu ifade meallerde şöyle tercüme edilmiştir:

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır: Ve her halde ben sizin hayrınızı istiyenlerdenim diye ikisine de yemin etti.

Hasan Basri Çantay: Bir de onlara: «Şübhesiz ki ben sizin iyiliğinizi isteyenlerdenim» diye yemîn etdi.

Ömer Nasuhi Bilmen: Ve onlara, «Ben muhakkak sizin için elbette hayırhâh olanlardanım.» diye yemin etti.

---

[326] Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Hamza b. Nasr Tâcu'l-Kurrâʾ el-Kirmânî, *Lubâbu't-Tefâsir*, thk. Heyet, ts., 2/366.
[327] Ebû Caʿfer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî et-Taberî, *Câmiʿu'l-beyân ʿan teʾvîli ʾâyi'l-Kurʾân*, thk. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Turkî (Dâru Hicr, 1422/2001), 1/567.
[328] Nâsırüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-teʾvîl*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlî (Beyrût: Dâru ihyai't-türâsi'l-'arabî, 1418/1997), 3/9; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 8-b/60.
[329] Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâikı ğavâmidi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîli fî vucûhi't-te'vîl* (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-ʿArabî, 1407/1987), 2/95.

Süleyman Ateş: Ve onlara: "Elbette ben size öğüt verenlerdenim." diye de yemin etti.

Kur'an Yolu: Onlara, "Ben gerçekten sizin iyiliğinizi isteyenlerdenim" diye de yemin etti.

Mustafa İslamoğlu: Ve her ikisine yeminler etti: "İnanın ki ben, ikiniz için de kesinlikle samimi duygular besleyen biriyim."

Murat Sülün: "İnanın, ben sizin iyiliğinizi isteyenlerdenim" diye de ikisine and içti.

Mustafa Öztürk: (Şeytan onlara) Ben size iyiliğiniz için öğüt veren biriyim." diye de yeminler etti.

Mehmet Okuyan: "Doğrusu ben sizin için öğüt verenlerdenim!" diye yemin etmişti.

Murat Padak: Şeytan söylediklerine inandırmak için bir de: "Ben gerçekten size nasihat edenlerdenim" diyerek onlara yemin etti.

Görüldüğü gibi, incelediğimiz meallerin tamamında if'âl babı/ta'diye anlamı ile tercüme yapılmıştır.

3.4. İstif'âl Bâbı

3.4.1. el-Bakara 2/49. Âyet

وَإِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكُم بَلاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ

Firavun hanedanının İsrailoğullarına karşı işlediği zulümlerin kendilerine hatırlatılmak üzere anlatıldığı bu âyette geçen يَسْتَحْيُونَ fiili istif'âl babından olup iki farklı kökten türetilmiş olma ihtimali taşımaktadır.

Sülâsî mücerred babdan اَلْحَيَاءُ "haya etmek" masdarının müte'addi anlamı olabilir. Bu durumda anlam "Kadınlarınızdan (yani onları öldürmekten) haya ediyorlardı" şeklinde olacaktır. Yani o kadınlardan çekinmedikleri için, onlardan korkup çekiniyor görüntüsü vermemek adına, onları öldürmekten haya ediyorlardı. [330] Diğer ihtimale göre de if'âl babından olan اَلْإِحْيَاءُ kelimesinin "hayatta bırakmak" anlamının talebi için olabilir. Buna göre de mânâ "Kadınlarınızı hayatta bırakıyorlardı" şeklinde olacaktır.[331]

[330] Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkandî Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Tefsîru'l-Mâturîdî (Te'vîlâtu ehli's-sunne),* thk. Mecdî Baslûm (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1426/2005), 1/455.
[331] age, s. 1/455.

Bazı müfessirlerce söz konusu fiil, اَلْحَيَاةُ "hayat" kelimesinden istifʿâl babına aktarılmıştır. Bu yoruma göre anlam "Kadınlarınızı hayatta bırakmak istiyorlardı" şeklinde farklılaşmaktadır.[332] Tüm bu yorumlar çerçevesinde yapılacak tercüme de farklılık arz edecektir.

Söz konusu ifade meallerde şöyle tercüme edilmiştir:

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır: Oğullarınızı boğazlıyorlar ve kızlarınızı diri tutmak istiyorlardı.

Hasan Basri Çantay: Yine hatırlayın o zamanı ki (yeni doğan) oğullarınızı boğazlayıp kızlarınızı sağ bırakmak (yâhud kadınlarınıza utanılacak dürlü fenalıklar yapmak) suretiyle size (atalarınıza) işkencenin en kötüsünü yüklemekde devameden Fir'avun haanedânından sizi kurtarmışdık.

Ömer Nasuhi Bilmen: Oğullarınızı boğazlıyorlardı, kadınlarınızı da diri bırakıyorlardı.

Süleyman Ateş: Oğullarınızı boğazlayıp, kadınlarınızı sağ bırakıyorlardı.

Kur'an Yolu: Erkek çocuklarınızı boğazlıyorlar, kızlarınızı sağ bırakıyorlardı.

Mustafa İslamoğlu: Erkek çocuklarınızı öldürtüp kadınlarınızı da bırakıyorlardı.

Murat Sülün: Hani, oğullarınızı teker teker boğazlatıp kadınlarınızı sağ bırakarak, sizi işkencenin en kötüsüne uğratan Firavun hanedanından sizi kurtarmıştık.

Mustafa Öztürk: Oğullarınızı katledip sağ bıraktıkları kızlarınızı/kadınlarınızı kötü amaçları için kullanıyorlardı.

Mehmet Okuyan: Oğullarınızı kestirip, kadınlarınızı sağ bırakmakta olan Firavun ailesinden kurtarmıştık.

Murat Padak: Erkek çocuklarınızı öldürüyor, kız çocuklarınızı ise sağ bırakıyorlardı.

İncelediğimiz meallerde söz konusu ifade genellikle ifʿâl babından olan اَلْإِحْيَاءُ kelimesinin "hayatta bırakmak" anlamının talebi şeklinde "sağ/diri bırakıyorlardı" şeklinde tercüme edilmiştir. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, اَلْحَيَاةُ "hayat" kelimesinin istifʿâl babına

[332] Ebû Caʿfer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî et-Taberî, *Câmiʿu'l-beyân ʿan teʾvîli ʾâyi'l-Kurʾân*, thk. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Turkî (Dâru Hicr, 1422/2001), 1/651.; Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *en-Nuket ve'l-ʿuyûn,* thk. es-Seyyid ibni Abdi'l-Maksûd ibni Abdi'r-Rahîm (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, ts.), 1/118.

aktarılmış anlamına göre "diri tutmak istiyorlardı" şeklinde talep mânasını tercümesine yansıtmıştır.

Mustafa Öztürk ise diğerlerinden farklı olarak "kızlarınızı/kadınlarınızı kötü amaçları için kullanıyorlardı" şeklinde tercüme etmiştir. Âyet için yaptığı açıklamada gerekçe olarak; istihyâ fiilinin "hayat" kökünden sağ bırakmak, "haya" kökünden ise utanç verici işler yapmak anlamına geldiğini ve iki anlamı birden yansıtmaya çalıştığını ifade etmiştir. Ancak haya kelimesinin utanç verici işler yapmak şeklinde tercüme edilmesi isabetli görünmemektedir.

Ele aldığımız meallerde söz konusu fiilin, ait olduğu fiil babı gereği farklı anlamlar taşıdığına ve dolayısıyla tercümede hangisinin esas alındığına değinilmemiştir. Fiil baplarının anlam farklılığıyla ilgili dipnot veya açıklama şeklinde yapılacak izâhlar, oluşan tercüme farklarının okuyucu nezdinde daha anlaşılır olmasına yardımcı olacaktır.

3.4.2. el-Bakara 2/282. Âyet

وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ

Kur'ân-ı Kerim'in en uzun âyeti olan müdâyene âyetinde borç işlemi için şahit bulundurma hakkında gelen اِسْتَشْهَدَ fiili istif'âl babındandır. Bu fiil istif'âl babının taşıdığı anlamlar içerisinden iki muhtemel anlama gelebilmektedir.

Âyette geçen bu fiil istif'âl babının yaygın anlamlarından olan talep anlamında kabul edilebilmektedir. Bu durumda fiil "iki şahit talep edin" anlamına gelecektir.[333] Fakat söz konusu fiil, istif'âl babının taşıdığı anlamlardan biri olan if'âl babı mânasında da (أَشْهِدُوا) kullanılabilmektedir. Bu durumda da söz konusu fiil "şahit tutun" şeklinde anlaşılabilecektir.[334] Nitekim Müfessir Ebû Hayyân her iki ihtimali birden zikretmiştir.[335]

Söz konusu ifade meallerde şöyle tercüme edilmiştir:

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır: Erkelerinizden iki hazırı şahid de yapın.

Hasan Basri Çantay: Erkeklerinizden iki de şâhid yapın.

Ömer Nasuhi Bilmen: Ve sizin erkeklerinizden iki kişiyi de şahit tutunuz.

---

[333] Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâikı ğavâmidi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîli fî vucûhi't-te'vîl* (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407/1987), 1/326.
[334] Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed b. Alî en-Nîsâbûrî el-Vâhidî, *et-Tefsîru'l-basît*, thk. Heyet (Riyâd: İmâdetu'l-Bahsi'l-İlmiyyi, 1430/2009), 4/491.
[335] Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî Ebû Hayyân, *el-Baḥru'l-muḥît fi't-tefsîr*, thk. Sıdkî Muhammed Cemîl (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1420/1999), 2/727.

Süleyman Ateş: Erkeklerinizden iki kişiyi de şahid tutun.

Kur'an Yolu: Erkeklerinizden iki şahidi de tanık tutun.

Mustafa İslamoğlu: Ve erkeklerinizden iki kişinin şahitliğine başvurun!

Murat Sülün: Erkeklerinizden iki şahidi de şahit tutun.

Mustafa Öztürk: Yazım sırasında içinizden iki erkeği de şahit tutun.

Mehmet Okuyan: Erkeklerinizden iki şahit de bulundurun!

Murat Padak: Borç yazdırma esnasında erkeklerinizden iki kişiyi şahit tutun.

İncelenen meallerde sadece Mustafa İslamoğlu'nun talep mânasına göre tercüme yaptığı, diğerlerinin ise ifadeyi if'âl babı mânasına göre tercüme ettiği görülmektedir. Söz konusu anlam farklılığı her ne kadar ciddi bir tercüme farkı doğurmasa da yine de anlamı etkilemektedir.

3.4.3. Âli İmrân 3/155. Âyet

إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا وَلَقَدْ عَفَا اللهُ عَنْهُمْ إِنَّ اللهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ

Uhud savaşında Okçular Tepesini terkeden sahâbîler hakkında nâzil olan bu âyette geçen اِسْتَزَلَّ fiili istif'âl babındandır. Fiilin istif'âl babından olması nedeniyle iki farklı anlama (if'âl babı/ta'diye veya talep) ihtimalini barındırmaktadır.

Mukâtil (ö. 150/767) bu fiili talep mânasına yakın bir şekilde اِسْتَفَزَّ (kışkırttı) fiiliyle tefsir etmiştir.[336] İbn Kuteybe (ö. 276/889) اِسْتَزَلَّ fiilinin talep mânasına geldiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla fiilin talep anlamına göre mâna "şeytan (onları) yoldan çıkarmak istedi / onların yoldan çıkmasını istedi" şeklinde olacağı için sapma eylemi iradeye ve kişilere nispet edilmiş olmaktadır.[337]

Ebû Ali el-Fârisî (ö. 377/987) ise âyette geçen mezkur fiilin if'âl babı ile aynı anlamda, yani ta'diye mânasında olduğunu belirtmiştir.[338] Bu durumda mâna "şeytan (onları) yoldan çıkardı/saptırdı" olacağından saptırma eylemi bu kez de şeytana nispet edilmiş olacaktır.

---

[336] Ebü'l-Hasen b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil (Tefsîr-i kebîr)*, thk. Abdullâh Mahmûd Şehhâte (Beyrût: Dâru ihyai't-türâs, 1423–2002), 1/308.

[337] Ebû Muhammed Abdullâh b. Muslim b. Kuteybe ed-Dîneverî İbn Kuteybe, *Ğarîbu'l-Ḳur'ân*, thk. Ahmed Sakar (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1398/1978), 114.

[338] Ebû Alî el-Hasen b. Ahmed b. Abdulğaffâr Ebû Alî el-Fârisî, *el-Ḥucce li'l-ḳurrâi's-sebʿa*, thk. Bedruddîn Kahvecî - Beşîr Cuveycâbî (Dımaşk; Beyrut: Dâru'l-Meʾmûn, 1413/1993), 2/18.

Sa‘lebî her iki anlam ihtimalini zikretmiş fakat ayrıntıya girmemiştir.[339] Râzî, ta‘diye anlamına istinaden, fiilin şeytana nispet edilmesinden hareketle, âyetin günahları Allah’a nispet etmenin caiz olmadığına delalet ettiğini vurgulamıştır.[340] Yine bu bağlamda; işlenen günahın “zelle” diye nitelendiği ve kebâirden (büyük güahlardan) olmadığı, işlenen günahın küfürden kaynaklı olmadığı için affedildiği gibi pek çok kelâmî meseleye değinmiştir.[341]

Böylece اِسْتَزَلَّ fiilinin istif‘âl babından kaynaklı olarak taşıdığı anlam farklılığı, yapılacak tercümeye göre eylemin nispet edildiği yer ile ilgili ihtilafı doğurmakta ve bu durumun da kelâmî tartışmaları beraberinde getirmesi kaçınılmaz bir hal almaktadır.

Söz konusu ifade meallerde şöyle tercüme edilmiştir:

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır: O iki cem’iyyet çarpıştığı gün içinizden arkasını çevirenler, hakikaten onları Şeytan sırf ba'zı kesibleri behanesile kaydırmak istedi.

Hasan Basri Çantay: Hakıykat, iki ordu karşılaşdığı gün içinizden geri dönenler (yok mu?), onları, irtikâb etdikleri ba'zı şeyler yüzünden, ancak şeytan kaydırmak istedi.

Ömer Nasuhi Bilmen: Şüphe yok ki, iki ordunun karşılaştığı gün sizden geri dönenler yok mu, onların ayaklarını bazı kazanmış oldukları kusurları sebebiyle şeytan kaydırmak istemiştir.

Süleyman Ateş: İki topluluğun karşılaştığı gün, içinizden yüz çevirip gidenleri, yaptıkları bazı işlerden dolayı şeytan, (yoldan) kaydırmak istemişti.

Kur’an Yolu: İki ordunun karşılaştığı gün sizden bozguna uğrayanlar var ya, sırf yaptıkları bazı şeyler yüzünden şeytan onların ayaklarını kaydırmıştı.

Mustafa İslamoğlu: İki ordunun karşılaştığı gün, içinizden kaçanlara gelince: birtakım eylemleri sebebiyle şeytan onların ayağını kaydırdı.

Murat Sülün: O iki topluluğun karşı karşıya geldiği gün, şeytan içinizden geri dönenlerin ayaklarını, şüphesiz, ‘kendi yaptıklarının bir kısmından ötürü’ kaydırmaya yeltenmiştir.

---

[339] Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Saʿlebî, *el-Keşf ve’l-beyân ’an tefsîri’l-Ḳurʾân*, thk. Heyet (Cidde: Dâru’t-Tefsîr, 1436/2015), 9/347.
[340] Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn et-Taberistânî er-Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb* (Beyrût: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1420/1999), 9/398.
[341] age, s. 9/399.

Mustafa Öztürk: Uhud'da iki ordunun karşı karşıya geldiği gün, içinizden [bozguna uğramış bir halde] kaçanlar var ya, şeytan [ganimet sevdası] onların ayaklarını sırf kendi yanlışları yüzünden kaydırdı.

Mehmet Okuyan: (Uhud'da) iki ordu karşılaştığı gün sizi bırakıp gidenleri, işledikleri bazı hatalar yüzünden şeytan (yerlerinden) kaydırmıştı.

Murat Padak: Şeytan iki ordunun karşı karşıya geldiği Uhud gününde, sizden arkasını dönüp kaçanların ayaklarını, yaptıkları bazı hatalardan dolayı kaydırdı.

İncelediğimiz meallerden Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hasan Basri Çantay, Ömer Nasuhi Bilmen, Süleyman Ateş ve Murat Sülün meallerinde fiil talep anlamına göre çeviri yapılmıştır. Diğer meallerde ise if'âl babı/ta'diye anlamına göre bir tercüme yoluna gidilmiştir.

Kanaatimizce talep anlamına göre yapılan "şeytan kaydırmak istedi" şeklindeki tercüme, cüz'î iradeyi öne çıkarması ve fiilin şeytana değil de insana nispet edilmesi bakımından daha uygun görünmektedir. Diğer anlama göre yapılan "şeytan kaydırdı" şeklindeki tercümeler cüz'î iradeyi yok saymayı çağrıştırabileceği ve cebrî anlayışa kapı açabileceği için tercihe şâyan değildir.

Mustafa İslamoğlu verdiği dipnotta anlam bakımından bir izahta bulunmuş ve günahın ilk sebebinin şeytan değil, kişi olduğunu söylemiştir. Ancak diğer çeviri ihtimaline değinmemiştir. Dipnot veya açıklama suretiyle fiil baplarının gereği olan anlam farklılıklarına değinilmemesi meallerin bu hususta bir eksikliğidir.

3.4.4. el-Hûd 11/61. Âyet

وَإِلَى ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُواْ اللهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ هُوَ أَنشَأَكُمْ مِنَ الأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا فَاسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ تُوبُواْ إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُّجِيبٌ

Salih (a.s.)'ın kendilerine gönderildiği Semûd kavmine söylediği şeylerin aktarıldığı bu âyette geçen اِسْتَعْمَرَ fiili istif'âl babından olup babın taşıdığı birkaç farklı anlama göre anlaşılmaya elverişlidir.

İstif'âl babının ifade ettiği en temel anlamlardan biri olan talep anlamına göre değerlendirmek mümkündür. Nitekim اِسْتَعْمَرَ fiilinin "imâretin talebi" anlamına geldiği ve Allah tarafından yapılan mutlak bir talep olması yönüyle de vücûb ifade ettiği belirtilmiştir.[342]

İstif'âl babının taşıdığı anlamlardan birisi de ca'l (bir şeyi kılmak, ona bir sıfat katmak) anlamıdır. Söz konusu اِسْتَعْمَرَ fiilinin ca'l anlamı ifade ettiği ve "Sizi oranın sakinleri kıldı" anlamında olduğu da belirtilmiştir.[343]

Söz konusu fiil, yine istif'âl babının taşıdığı anlamlardan birisi olan if'âl babı/ta'diye anlamına göre de yorumlanmıştır. Bahsi geçen اِسْتَعْمَرَ fiilini; İbn Abbâs'ın (ö. 68/687-88) "Sizi orada yaşattı" şeklinde, Dahhâk'ın (ö. 105/723) da "Ömrünüzü orada sürdürdü" şeklinde tefsir ettikleri rivâyet edilmiştir.[344] Kurtubî (ö. 671/1273), ta'diye anlamı için "Orayı size yerleşime uygun hale getirdi" şeklinde bir anlam vermiştir. Ayrıca üç muhtemel anlamı (ca'l, ta'diye, talep) birlikte zikrettikten sonra اِسْتَعْمَرَ fiiline talep anlamı verilmesinin doğru olmadığını ve bu fiil için talep ifadesinin kullanılamayacağını söylemiştir.[345]

Söz konusu ifade meallerde şöyle tercüme edilmiştir:

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır: Onda ı'mar ve omrana sizi o ıkdar ve me'mur etti.

Hasan Basri Çantay: Sizi orada ömür geçirmiye (yahud: i'maara) me'mur etdi.

Ömer Nasuhi Bilmen: Sizi orada o yaşattı.

Süleyman Ateş: Sizi yerden inşa eden ve orada yaşatan O'dur.

Kur'an Yolu: Size orayı mâmur hale getirme görevi verdi.

Mustafa İslamoğlu: Size orayı imar etme yeteneği bahşeden O'dur.

Murat Sülün: Yeryüzünü (büyük bir maharetle) imar etmenizi sağlayan O'dur.

Mustafa Öztürk: Yaşadığınız toprakları mamur hale getirmenize imkân veren O'dur.

Mehmet Okuyan: Sizi orada yaşatmıştı.

---

[342] Ebu'l-Hasan İmâdu'd-Dîn Alî b. Muhammed b. Alî et-Taberî el-Kiyâ'l-Herrâsî, *Aḥkâmu'l-Ḳurʾân*, thk. Mûsâ Muhammed Alî - İzzet Abdu Atiyye (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1405/1984), 4/226.

[343] Ebû Ubeyde Maʿmer b. el-Musennâ et-Teymî el-Basrî Ma'mer b. el-Musennâ, *Mecâzu'l-Ḳurʾân*, thk. Muhammed Fuâd Sezgin (Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1381/1961), 1/291.

[344] Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Saʿlebî, *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Ḳurʾân*, thk. Heyet (Cidde: Dâru't-Tefsîr, 1436/2015), 5/17.

[345] Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî, *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî, İbrâhîm Etfîş (Kâhire: Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1384/1964), 9/56.

Murat Padak: Sizi orayı imar edenler kıldı.

Mealleri incelediğimizde, Murat Padak'ın incelemeye konu diğer meallerden farklı olarak söz konusu fiili ca'l mânasına göre tercüme ettiği görülmektedir. Elmalılı Hamdi Yazır, Hasan Basri Çantay ve Kur'an Yolu meallerinde ise talep anlamının tercih edildiği anlaşılmaktadır. Allah tarafından mutlak olarak yapılan talep vücûb ifade ettiğinden "görev verdi/memur kıldı" şeklinde tercüme etmişlerdir. Geriye kalan diğer meallerde ise ta'diye anlamı esas alınarak tercüme yapılmıştır.

3.4.5. es-Saffât 37/14. Âyet

وَإِذَا رَأَوْا آيَةً يَسْتَسْخِرُونَ

Müşriklerin mucize gördüklerinde o mucizeyi küçümseyip alay ettiklerini haber veren bu âyette geçen يَسْتَسْخِرُونَ fiili istif'âl babındandır. Bu fiil ait olduğu bap itibariyle iki farklı anlama ihtimalini taşımaktadır.

Bahse konu اِسْتَسْخَرَ fiili sülâsî mücerredi olan سَخِرَ ile aynı mânada kabul edilirse anlamı "alay/istihzâ ediyorlar" olacaktır.[346] Ancak istif'âl babının en yaygın anlamı olan talep anlamına göre ise mâna "alay etmek istiyorlar" şeklinde değişecektir. Nitekim Mâverdî her iki anlam seçeneğini zikrederek talep mânası bağlamında müşriklerin alay etme konusunda birbirlerini davet ve teşvik ettiklerini ifade etmiştir[347]

İlk anlama göre sadece alay etmek söz konusu iken ikinci anlamda bu alay ve küçümsemeye ilaveten bir istek ve teşvik anlamı katılmaktadır. Görüldüğü gibi fiil babından kaynaklanan anlam farklılığı, her ne kadar temelde çok farklı olmasa da tercüme faaliyetinde önemini daha fazla hissettirmektedir.

Söz konusu ifade meallerde şöyle tercüme edilmiştir:

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır: Bir mu'cize gördükleri vakıt da eğlence yerine tutuyorlar.

Hasan Basri Çantay: Bir mu'cize gördükleri vakit (onu) eğlenceye tutarlar.

Ömer Nasuhi Bilmen: Ve bir mûcize gördükleri vakit de onunla istihzâ eder dururlar.

---

[346] Ebû Muhammed Abdullâh b. Muslim b. Kuteybe ed-Dîneverî İbn Kuteybe, *Ğarîbu'l-Ḳur'ân*, thk. Ahmed Sakar (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1398/1978), 369.

[347] Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *en-Nuket ve'l-ʿuyûn*, thk. es-Seyyid ibni Abdi'l-Maksûd ibni Abdi'r-Rahîm (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-ʿİlmiyye, ts.), 5/42.

Süleyman Ateş: Bir mu'cize görseler, alay ediyorlar.

Kur'an Yolu: İlâhî bir işaret gördüklerinde alaya alıyorlar.

Mustafa İslamoğlu: Ve bir âyet gördüklerinde küçümsemeye kalkarlar.

Murat Sülün: Bir mucize gördüklerinde, onunla dalga geçiyorlar.

Mustafa Öztürk: Gerçeği gösteren bir delil görseler onu alay konusu ederler.

Mehmet Okuyan: Bir âyet gördüklerinde alay ederler.

Murat Padak: Bir mucize gördüklerinde ise onunla alay ediyorlar.

Meallerin tamamında sülâsî mücerred anlamına göre tercüme yapılmıştır. İncediğimiz meallerden hiçbirinde fiil babından kaynaklanan talep anlamına binaen yapılabilecek bir tercüme tercih edilmemiştir.

3.5. Tefe"ul Bâbı

3.5.1. el-Bakara 158. Âyet

إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِن شَعَآئِرِ اللهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوِ اعْتَمَرَ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ

Hac ahkâmı hakkında nâzil olan bu âyette geçen تَطَوَّعَ fiili tefe"ul babındandır. Bu fiil bulunduğu bap gereği sülâsî mücerred veya tekellüf anlamında yorumlanmaya ve buna göre tercüme edilmeye uygun düşmektedir.

Birinci ihtimale göre, تَطَوَّعَ fiilinin sülâsî mücerredi olan طَاعَ fiili ile aynı anlama geldiği ifade edilmiştir.[348] Buna göre anlam "Her kim fazladan bir hayır yaparsa" şeklinde olacaktır. Ancak tekellüf anlamına değerlendirilecek olursa, fazladan boyun eğmeyi ifade edeceğinden fiil teberru' mânasına gelecektir.[349] Anlam da "Her kim gönülden bir hayır yaparsa" şeklinde değişmiş olacaktır. Fiil babının taşıdığı anlam farklılığı sonucunda; ilk seçenekte yapılan hayrın niceliği, ikinci seçenekte ise hayrı yapan kişinin niteliği vurgulanmış olmaktadır.

Söz konusu ifade meallerde şöyle tercüme edilmiştir:

[348] Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn et-Taberistânî er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb* (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420/1999), 4/139.
[349] Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr mine't-tefsîr* (Tûnus: ed-Dâru't-Tûnusiyyeti li'n-neşri, 1404/1984), 2/64.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır: Her kim de gönlünden koparak bir hayır işlerse şüphesiz Allah ecrile meşhur kılar âlimdir.

Hasan Basri Çantay: Kim gönlünden koparak (vâcib olmayan amellerden) bir hayır işlerse (mükâfatını görür).

Ömer Nasuhi Bilmen: Ve her kim bir hayrı tatavvu'an yaparsa şüphe yok ki Allah Teâlâ şâkirdir, alîmdir.

Süleyman Ateş: Kim kendiliğinden bir iyilik yaparsa bilsin ki, Allah karşılığını verir, (yaptığını) bilir.

Kur'an Yolu: Kim gönüllü bir iyilik yaparsa bilsin ki Allah iyiliği mükâfatıyla karşılayan ve çok iyi bilendir.

Mustafa İslamoğlu: Eğer biri kalkar da emredilenin ötesinde hayır işlerse, iyi bilsin ki Allah yaptığının karşılığını bol bol verendir, (insan için iyi olanı) tarifsiz bir biçimde bilendir.

Murat Sülün: Kim gönüllü olarak iyilik yaparsa, Allah; iyilikleri asla karşılıksız bırakmaz, 'mutlak ilim sahibi'dir (Şâkir, Alîm).

Mustafa Öztürk: Her kim ihlas ve samimiyetle bir iyilik/ibadet yaparsa Allah katında bunun mükafatını görür.

Mehmet Okuyan: Kim gönüllü olarak bir iyilik yaparsa, şüphesiz ki Allah şükre çok karşılık verendir, bilendir.

Murat Padak: Her kim kendi isteğiyle bir iyilik yaparsa hiç şüphesiz ki Allah onun karşılığını verir ve onu bilir.

Mustafa İslamoğlu meali dışındaki meallerde, tefe''ul babının tekellüf anlamına göre tercüme yapılmıştır. Bizce de doğru tercüme bu anlama göredir. Zira bu durumda fiilin niceliği değil fâilin niteliği öne çıkarılmaktadır. İslamoğlu ise fiilin sülâsî mücerred anlamına göre tercümede bulunduğu için fiilin niceliğini belirtmiş olmaktadır.

3.5.2. Âli İmrân 3/37. Âyet

فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِندَهَا رِزْقاً قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكِ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِندِ اللّهِ إِنَّ اللّهَ يَرْزُقُ مَن يَشَاء بِغَيْرِ حِسَابٍ

Meryem'in (a.s.) annesinin yaptığı adağın kabul edildiğinin anlatıldığı bu âyette geçen تَقَبَّلَ fiili tefe''ul babındandır. Bu baptan olması nedeniyle burada iki farklı anlam taşıma ihtimali barındırmaktadır.

Müfessirlerden Begavî (ö. 516/1122) bu fiilin sülâsî mücerred anlamında olduğunu, yani قَبِلَ (kabul etti), رَضِيَ (razı oldu) mânasına geldiğini belirtmiştir.[350] Aynı şekilde Ebû Hayyân da تَقَبَّلَ fiilinin sülâsî mücerred mânasında kullanıldığını ifade etmiştir.[351]

Zemahşerî ise تَقَبَّلَ fiilinin talep/istif'âl babı (فَاسْتَقْبَلَهَا) anlamında değerlendirilmesinin de mümkün olduğuna işaret etmiştir.[352] Bu durumda da fiil "kabul etmeyi istedi/diledi" gibi farklı bir anlama gelecektir.

Söz konusu ifade meallerde şöyle tercüme edilmiştir:

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır: Bunun üzerine rabbı onu güzel bir kabul ile kabul buyurdu ve güzel bir surette yetiştirdi.

Hasan Basri Çantay: Bunun üzerine Rabbi onu iyi bir rızaa ile kabul etdi. Onu güzel bir nebat gibi büyütdü.

Ömer Nasuhi Bilmen: Artık onu Rabbisi bir güzel kabul ile kabul buyurdu ve onu bir güzel nebat olarak yetiştirdi.

Süleyman Ateş: Rabbi onu güzel bir şekilde kabul buyurdu; onu güzel bir bitki gibi yetiştirdi ve Zekeriyya da onun bakımını üstlendi.

Kur'an Yolu: Bunun üzerine rabbi ona hüsnükabul gösterdi ve onu güzel bir şekilde yetiştirdi.

Mustafa İslamoğlu: Bunun üzerine Rabbi onu memnuniyetle kabul etti.

Murat Sülün: Bunun üzerine, Rabbi onu güzel bir kabul ile karşıladı.

Mustafa Öztürk: Rabbi de [mabede hizmet hususunda] Meryem'e hüsnükabul gösterdi; onu nadide bir çiçek gibi yetiştirdi.

Mehmet Okuyan: Rabbi onu (Meryem'i) güzel bir şekilde (duasını) kabul etmişti

---

[350] Muhammed b. Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Begavî, *Meʿâlimü't-tenzîl fî tefsîri'l-Ḳurʾân - Tefsîru'l-Beğavî*, thk. Heyet (Riyâd: Dâru Taybe, 1417/1997), 2/31.
[351] Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî Ebû Hayyân, *el-Baḥru'l-muḥîṭ fi't-tefsîr*, thk. Sıdkî Muhammed Cemîl (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1420/1999), 3/121.
[352] Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâikı ğavâmidi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîli fî vucûhi't-te'vîl* (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-ʿArabî, 1407/1987), 1/358.

Murat Padak: Rabbi onun bu adağını en güzel şekilde kabul etti.

İncelememize konu olan meallerin tamamında تَقَبَّلَ fiilinin sülâsî mücerred anlamına göre tercüme yapılmıştır.

4. SONUÇ

Bu çalışma, Kur'an'ın hakkıyla anlaşılması ve tercüme edilmesinin genelde Arapça dil bilgisine, özelde ise fiil baplarının taşıdığı muhtelif anlamlara olan aşinalığa bağlı olduğunu ortaya koyma çalışmaktadır. Fiil baplarının taşıdığı anlam farklılıklarının, özellikle tefsir kaynaklarına dayalı olarak incelenen âyetler üzerinden, Kur'an tercümesine etki ettiği belirlenmiştir. Bu bağlamda, aynı fiil babı altındaki anlam farklılıklarının bazı durumlarda zıt anlamlara bile kapı açtığı gözlemlenmiştir.

İncelenen örneklerde, her bir fiil babının taşıdığı anlam farklılığının, Kur'an âyetlerinin doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için önemli olduğu sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda, tefsir ve tercüme çalışmalarında bu tür anlam farklılıklarının göz ardı edilmemesi gerektiği vurgulanmıştır. Özellikle if'âl babının, daha fazla farklı anlamlarda yorumlanma potansiyeli taşıdığı ve genel olarak meal yazarlarının bu bap üzerinden çeşitli anlam seçeneklerini Kur'an tercümesi faaliyetinde gerektiği kadar dikkate almadığı tespit edilmiştir.

İf'âl babından sonra ise istif'âl babının daha fazla farklı yoruma açık olduğu, tef'îl, mufâ'ale, tefe''ul baplarının ise bu ikisine nispetle farklı yorumlanma ihtimaline daha az müsait olduğu saptanmıştır. Diğer bapların ve özellikle mülhak bapların ise anlam farklılığı açısından pek kayda değer olmadığı görülmüştür.

Bu çalışmanın sonucunda, Kur'an'ın daha iyi anlaşılması ve buna bağlı olarak daha doğru tercüme edilmesi için genelde dil bilgisi, özelde ise fiillerdeki anlam farklılıklarının dikkate alınmasının ne kadar ehemmiyetli olduğu vurgulanmıştır. Tercüme ve meal çalışmalarında, özellikle fiil bapları nedeniyle ortaya çıkan anlam çeşitliliklerinin göz önünde bulundurulması ve bu farklı anlamlardan hangisinin neye göre tercih edildiği hususunun da gerekçesi belirtilerek dipnot veya açıklama yoluyla ifade edilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. İncelemiş olduğumuz konu haricinde diğer dil inceliklerinin de tercümeye etkileri göz önüne alındığı takdirde meal hacimlerinin artması söz konusu olacaktır. Dolayısıyla günümüzde artık dinî ve sosyolojik şartların da bir sonucu olarak, tercüme faaliyetinde birebir çeviri yapmanın ötesine geçilmesi gerektiği ve metnin asıl anlamı ile derinliğini yansıtan bir yaklaşım benimsenerek meal-tefsir şeklindeki çalışmalara ağırlık verilmesi gerektiği kanısına varılmıştır.

KAYNAKÇA

Ateş, S. (2017). *Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meali*. Hayat Yayınları.

Aynî, Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed Bedreddîn el-. *ʿUmdetu'l-Ḳârî şerḥu Ṣaḥîḥi'l-Buḫârî*. 25 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâssi'l-Arabî, ts.

Bağdâdî, Abdülkâdir b. Ömer el-. *Şerḥu ebyâti Muġni'l-lebîb*. thk. Abdülazîz Rebâh - Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk. 8 Cilt. Beyrût: Daru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1414/1993.

Begavî, Muhammed b. Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd el-. *Meʿâlimü't-tenzîl fî tefsîri'l-Ḳurʾân - Tefsîru'l-Beğavî*. thk. Heyet. 8 Cilt. Riyâd: Dâru Taybe, 4. Basım, 1417/1997.

Beyzâvî, Nâsırüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-teʾvîl*. thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlî. 5 Cilt. Beyrût: Dâru ihyai't-türâsi'l-'arabî, 1. Basım, 1418/1997.

Beʿlî, Muhammed b. Ebi'l-Feth b. Ebi'l-Fadl Ebû Abdullah el-. *el-Maṭlaʿ "ale'l-elfâzi'l-Muḳni"*. thk. Mahmud el-Arnauût, Yâsin Mahmûd el-Hatib. Mektebetu's-Sevâdî Li'tavziʿ, 1423/2003.

Bilmen, Ö. N. (2021). *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*. Ravza Yayınları.

Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâʿîl b. İbrâhîm el-. *Ṣaḥîḥu'l-Buḫârî*. thk. Heyet. 9 Cilt. Bulâk: el-Matbaatü'l-Kübrâ'l-Emîriyye, ts.

Câvî, Abdülhak b. Abdülhannân el-. *Tedrîcü'l-edâni 'alâ şerhi't-Teftezânî*. Batman: Mütercim Yayınları, 2018.

Cürcânî, Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdirrahman b. Muhammed Abdülkâhir el-. *Dercu'd-durer fî tefsîri'l-ʾâyi ve'ş-şuver*. thk. Talʿat Salâh el-Ferhân - Muhammed Edîb Şekûr Emrîz. 2 Cilt. Amman: Dâru'l-Fikr, 1430/2009.

Cürcânî, Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdirrahman b. Muhammed Abdülkâhir el-. *el-Miftâḥ fi'ṣ-sarf*. thk. Alî Tevfîk el-Hamed. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1407/1987.

Çantay, H. B. (2022). *Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim*. Risale Yayınları.

Ebû Alî el-Fârisî, Ebû Alî el-Hasen b. Ahmed b. Abdulğaffâr. *el-Ḥucce li'l-ḳurrâi's-sebʿa*. thk. Bedruddîn Kahvecî - Beşîr Cuveycâbî. 7 Cilt. Dımaşk; Beyrut: Dâru'l-Meʾmûn, 1413/1993.

Ebû Alî el-Fârisî, Ebû Alî el-Hasen b. Ahmed b. Abdulğaffâr. *et-Tâʿliḳatu ʿalâ Kitâbi Sîbeveyh*. thk. Avd b. Hamd el-Kûzî. 6 Cilt. b.y. y.y., 1410/1990.

Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî. *el-Baḥru'l-muḥîṭ fî't-tefsîr*. thk. Sıdkî Muhammed Cemîl. 11 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1420/1999.

Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî. *İrtişâfu'ḍ-ḍarb min lisâni'l-ʿarab*. thk. Receb Osmân Muhammed. 5 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1418/1998.

Ebû Saʿîd es-Sîrâfî, Ebû Saʿîd el-Hasan b. Abdullâh b. el-Merzubân. *Şerḥu Kitâbi Sîbeveyh*. thk. Ahmed Hasen Mehdelî - Alî Seyyid Alî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1429/2008.

Esterâbâzî, Muhammed b. el-Hasan er-Razî Necmu'd-Dîn el-. *Şerḥu Şâfiyyeti İbni'l-Ḥâcib*. thk. Heyet. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1395/1975.

Eşmûnî, Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed el-. *Şerḥu'l-Eşmûnî li'Elfiyyeti İbn Mâlik*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419/1998.

Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Herevî el-. *Tehẕîbu'l-Luğa*. thk. Muhammed Avd Mirʿab. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâssi'l-ʿArabî, 1422/2001.

Ğulâmu Saʿleb, Ebû Ömer Muhammed b. Abdulvâhid el-Bâverdî. *el-ʿAşerât fî ğarîbi'l-luğa*. thk. Yahyâ Abdurraʾûf Cebr. Ammân: el-Matba'atü'l-Vataniyye, ts.

Hafâcî, Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Mısrî el-Hanefî el-. *Ḥâşîyetu'ş-Şihâb ʿalâ'l-Beyḍâvî: ʿİnâyetu'l-Ḳâḍî ve Kifâyetu'r-Râḍî*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.

Halîl b. Ahmed, Ebû Abdurrahmân el-Ferâhîdî el-. *Kitâbu'l-ʿayn*. thk. Mehdî el-Mahzûmî - İbrâhîm es-Sâmerrâʾî. 8 Cilt. Beyrut: Mektebetu'l-Hilâl, 1408/1988.

İbn Akîl, Abdullâh b. Abdurrahman el Akîlî el-Hemedânî el-Mısrî. *Şerḥu İbn 'Akîl ʿalâ Elfiyyeti İbn Mâlik*. thk. Muhammed Muhyi'd-din Abdu'l-Hamîd. 4 Cilt. Kahire: Dâru't-Turâs, 1400/1980.

İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr mine't-tefsîr*. 30 Cilt. Tûnus: ed-Dâru't-Tûnusiyyeti li'n-neşri, 1404/1984.

İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdulhak b. Ğâlib b. Abdirrahman b. Temmâm el-Endelûsî. *el-Muḥarreru'l-vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-ʿAzîz*. thk. Abdusselâm Abduşşâfî Muhammed. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1422/2001.

İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsılî el-Bağdâdî. *el-Munṣif li İbn Cinnî - Şerḥu Kitâbi't-Taṣrîf li'Ebî ʿOṯmân el-Mâzinî*. Dâru İhyâi't-Turâssi'l-Kadîm, 1373/1954.

İbn Hubeyre, Ebû'l-Muzaffer Yahyâ b. Hubeyre b. Muhammed b. Hubeyre eş-Şeybânî. *el-İfṣâḥ ʿan meʿânî'ṣ-Ṣıḥâḥ*. thk. Fuʾâd Abdulmunʿim Ahmed. 8 Cilt. Riyâd: Dâru'l-Vatan, 1417/1996.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Muslim b. Kuteybe ed-Dîneverî. *Ğarîbu'l-Ḳur'ân*. thk. Ahmed Sakar. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1398/1978.

İbn Mâlik, Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh b. Mâlik et-Tâʾî el-Cîyânî Cemâl ed-Dîn. *Şerhu Teshîli'l-Fevâʾid*. thk. Abdurrahmân es-Seyyid - Muhammed Bedevî el-Mahtûn. 4 Cilt. b.y. Dâru'l-Hicr li't-Tabaati ve'n-Neşri ve't-Tevzi'i ve'l-İ'lân, 1410/1990.

İbn Mâlik, Ebû Abdullâh Muḥammed b. Abdullâh b. Mâlik et-Tâʾî el-Cîyânî Cemâl ed-Dîn. *Teshîlu'l-fevâʾid ve tekmîlu'l-meḳâṣıd*. thk. Muhammed Kâmil Berekât. Kâhire: Dâru'l-Kutubi'l-Arabiyyi, 1387/1967.

İbn Sîde, Ebû el-Hasan Alî b. İsmail b. Sîde el-Mursî. *el-Muḫaṣṣaṣ*. thk. Halîl İbrâhim Ceffâl. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâssi'l-Arabî, 1417/1996.

İbn Usfûr, Ebû'l-Hasen Alî b. Muʾmin el-İşbîlî. *el-Mumettiʿu'l-kebîr fi't-taṣrîf*. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1417/1996.

İbn Yaʿîş, Ebû'l-Bekâʾ Yaʿîş b. Alî el-Halebî. *Şerḥu'l-Mufaṣṣal li'z-Zemaḫşerî*. thk. İmîl Bedîʿ Yaʿkûb. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1422/2001.

İbnu'l-Esîr, Ebû's-Saʿâdât el-Mubârek b. Muhammed el-Cezerî. *el-Bedîʿ fî ʿilmi'l-ʿarabiyye*. thk. Fethî Ahmed Aliyyuddîn. 2 Cilt. Mekke: Câmi'atu Ummu'l-Kurâ, 1420/1999.

İbnu'l-Haşşâb, Ebû Muhammed Abdullâh b. Ahmed. *el-Murtecel fî şerḥi'l-cümel*. thk. Alî Haydar. Dımaşk: y.y., 1392/1972.

İbnu'l-Mülakkın, Ebû Hafṣ Ömer b. Alî b. Ahmed el-Mısrî. *et-Tavḍîḥ li Şerḥi'l-Câmiʿi'ṣ-Ṣaḥîḥ*. thk. Dârü'l-Felâh Ekibi (Hâlid er-Rabbât ve Cum'a Fethi). 36 Cilt. Dımaşk: Dâru'n-Nevâdir, 1429/2008.

İbnu's-Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî en-Nahvî. *el-Uṣûl fi'n-naḥv*. thk. Abdulhuseyn el-Fetlî. 3 Cilt. Beyrut: Muʾessesetu'r-Risâle, ts.

İslamoğlu, M. (2008). *Hayat Kitabı Kur'an Gerekçeli Meal-Tefsir*. Düşün Yayıncılık.

Karaman, H., Çağrıcı, M., Dönmez, İ. K., Gümüş, S. (2020). *Kuran Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Kılıç, H. (2009). "Sarf", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 36, s. 136-137

Kirmânî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Hamza b. Nasr Tâcu'l-Kurrâʾ el-. *Ğarâîbu't-tefsîr veʿacâibu't-teʾvîl*. 2 Cilt. Cidde; Beyrut: Dâru'l-Kıble, ts.

Kirmânî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Hamza b. Nasr Tâcu'l-Kurrâʾ el-. *Lubâbu't-Tefâsir*. thk. Heyet, ts.

Kiyâ'l-Herrâsî, Ebu'l-Hasan İmâdu'd-Dîn Alî b. Muhammed b. Alî et-Taberî el-. *Aḥkâmu'l-Ḳurʾân*. thk. Mûsâ Muhammed Alî - İzzet Abdu Atiyye. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1405/1984.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-. *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed el-Berdûnî, İbrâhîm Etfîş. 20 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 2. Basım, 1384/1964.

Ma'mer b. el-Musennâ, Ebû Ubeyde Maʿmer b. el-Musennâ et-Teymî el-Basrî. *Mecâzu'l-Ḳurʾân*. thk. Muhammed Fuâd Sezgin. 2 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1381/1961.

Mâtürîdî, Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkandî Ebû Mansûr el-. *Tefsîru'l-Mâturîdî (Te'vîlâtu ehli's-sunne)*. thk. Mecdî Baslûm. 10 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1426/2005.

Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-. *en-Nuket ve'l-ʿuyûn*. thk. es-Seyyid ibni Abdi'l-Maksûd ibni Abdi'r-Rahîm. 6 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-ʿİlmiyye, ts.

Muberred, Ebû'l-Abbâs Muḥammed b. Yezîd el-Ezdî el-. *el-Muḳteḍab*. thk. Muhammed Abdulhâlık Azîme. 4 Cilt. Beyrût: Âlemü'l-Kütüb, ts.

Mueyyid el-Alevî, Ebû İdrîs Yahyâ b. Hamza b. Alî b. İbrâhîm ʿel-Zeydî el-Huseynî el-Alevî et-Tâlibî el-Mulekkab bi'l-Mueyyid billah el-. *eṭ-Ṭirâz li'esrâri'l-belâğati veʿulûmi ḥaḳâiḳi'l-iʿcâz*. 3 Cilt. Beyrût: el-Mektebetu'l-ʿAnsariyye, 1423/2002.

Mukâtil b. Süleymân, Ebü'l-Hasen b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî. *Tefsîru Mukâtil (Tefsîr-i kebîr)*. thk. Abdullâh Mahmûd Şehhâte. 5 Cilt. Beyrût: Dâru ihyai't-türâs, 1. Basım, 1423–2002.

Muslim, Ebû'l-Hasen Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî. *Ṣaḥîhu Muslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî. 5 Cilt. Kahire: Matbaatu Îsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâuhû, 1374/1955.

Nahcuvânî, Niʿmetullâh b. Mahmûd en-. *el-Fevâtiḥu'l-ilâhiye ve'l-mefâtiḥu'l-ğaybiyye*. 2 Cilt. Mısır: Daru Rikâbî, 1419/1999.

Nâzıru'l-Ceyş, Takiyyuddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdiddâʾim et-Teymî. *Temhîdu'l-ḳavâʿid bi şerḥi Teshîli'l-Fevâʾid*. thk. Alî Muhammed Fahir vd. 11 Cilt. Kahire: Dâru's-Selâm li't-Tibâ'ati ven-Neşri ve't-Tevzî'i ve't-Tercümeti, 1428/2007.

Okuyan, M. (2021). *Kur'an - Meal Tefsir*. Haliç Üniversitesi Yayınları.

Ömer, Ahmed Muhtâr. *Mu'cemu'l-luğati'l-'arabiyyeti'l-muâsirati*. 4 Cilt. Kâhire: Âlemu'l-Kutub, 1429/2008.

Öztürk, M. (2014). *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*. Ankara Okulu Yayınları.

Padak, M. (2023). *Konu Başlıklı ve Açıklamalı Kur'an-ı Kerim Meâli*, Nida Yayıncılık.

Râcihî, **A.** (1998). *et-Tetbîku's-sarfî*. [Erişim: 12.07.2023, https://books.rafed.net/view.php?type=c_fbook&b_id=1968&]

Râğıb el-Isfehânî, Ebû'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed er-. *el-Müfredât fî ġarîbi'l-Ḳurʾân*. thk. Safvân Adnân ed-Dâvûdî. Dımaşk; Beyrut: Dâru'l-Kalem; ed-Dâru'ş-Şâmiyye, 1412/1991.

Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn et-Taberistânî er-. *Mefâtîhu'l-ğayb*. 32 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-ʿArabî, 3. Basım, 1420/1999.

Ridâ, Ahmed. *Mu'cemu mutûnu'l-luğati*. 5 Cilt. Beyrût: Dâru Mektebeti'l-Hayâti, 1377/1960.

Saʿlebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-. *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Ḳurʾân*. thk. Heyet. 33 Cilt. Cidde: Dâru't-Tefsîr, 1436/2015.

Semîn el-Halebî, Ebu'l-Abbâs Şihâb ed-Dîn Ahmed b. Yûsuf b. Abdiddâîm es-. *ed-Durru'l-maṣûn fî ʿulûmi'l-kitâbi'l-meknûn*. thk. Ahmed Muhammed el-Harrât. 11 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, ts.

Sîbeveyh, Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî. *el-Kitâb*. thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. 4 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1408/1988.

Sicistânî, Muhammed b. Uzeyr el-Uzeyrî Ebû Bekr es-. *Ğarîbu'l-Ḳurʾân el-musemma bi nuzheti'l-ḳulûb*. thk. Muhammed Edîb Abdulvâhid. Suriye: Dâru Kuteybe, 1416/1995.

Sindî, Ebü'l-Hasen Nûruddîn Muhammed b. Abdilhâdî es-. *Fetḥu'l-vedûd fî şerḥi Süneni Ebî Dâvûd*. thk. Muhammed Zekî el-Havlî. 4 Cilt. Demenhur: Mektebetü Lîne, 1431/2010.

Sülün, M. (2012). *Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı.* Çağrı Yayınları.

Şâtıbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-. *el-Maḳâṣıdu'ş-Şâfiye fî şerḥi'l-Ḫulâṣati'l-kâfiye (Şerḥu Elfiyyeti İbn Mâlik)*. thk. Heyet. 10 Cilt. Mekke: Ma'hedu'l-buhûsu'l-ilmiyye ve İhyau't-Turâsi'l-İslamiyyi bi-Câmi'ati Ummu'l-Kurâ, 1428/2007.

Şevkânî, Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Yemenî eş-. *Fetḥu'l-Ḳadîr*. 6 Cilt. Dımaşk - Beyrût: Dâru İbni Kesîr - Dâru'l-Kelimu't-Tayyib, 1414/1993.

Taberî, Ebû Caʿfer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî et-. *Câmiʿu'l-beyân ʿan teʾvîli ʾâyi'l-Kurʾân*. thk. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Turkî. 26 Cilt. Dâru Hicr, 1422/2001.

Tusterî, Ebû Muḥammed Sehl b. Abdullâh et-. *Tefsîru't-Tusterî*. thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sûd. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1423/2002.

Vâhidî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed b. Alî en-Nîsâbûrî el-. *et-Tefsîru'l-basîṭ*. thk. Heyet. 25 Cilt. Riyâd: İmâdetu'l-Bahsi'l-İlmiyyi, 1430/2009.

Yazıcıoğlu, M. S. (1996). "Fiil", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 13, s. 59-64.

Yazır, M. H. (2000). *Hak Dini Kur'an Dili.* Emir Basın Yayın - Dağıtım.

Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî ez-. *Meʿâni'l-Ḳur'ân ve iʿrâbuhû*. thk. Abdulcelîl Abduh Şelebî. 5 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1408/1988.

Za'belâvî, S. Dirâsâtun fi'n-nehvi. [Erişim: 28.11.2023, https://shamela.org/pdf/59b3ebc22a358a78d29f4f4b92f47381]

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-. *el-Mufaṣṣal fî ṣınaʿati'l-iʿrâb*. thk. Alî bû-Mulahham. Beyrût: Mektebetu'l-Hilâl, 1414/1993.

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-. *el-Keşşâf 'an hakâikı ğavâmidi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîli fî vucûhi't-te'vîl*. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-ʿArabî, 3. Basım, 1407/1987.

Zerkeşî, Ebû Abdullâh Muhḥammed b. Abdullâh b. Bahâdır eş-Şâfiʿî ez-. *el-Burhân fî ʿulûmi'l-Ḳur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm. 4 Cilt. b.y. Dâru Îhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyyeti, 1376/1957.